

TV och yrkesförväntan

Bertil Flodin

Diss. Lund

1986

Studentlitteratur

TV och yrkesförväntan

En longitudinell studie
av ungdomars yrkessocialisation

Bertil Flodin

Studentlitteratur

Mångfaldigande av innehållet i denna bok, helt eller delvis, är enligt lagen om upphovsrätt av den 30.12.1960 förbjudet utan medgivande av Studentlitteratur ab. Förbudet gäller varje form av mångfaldigande genom tryckning, kopiering, bandinspelning etc.

© Bertil Flodin och Studentlitteratur 1986
Printed in Sweden
Studentlitteratur 1986

ISBN 91-44-24881-4 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 | 1990 89 88 87 86

Innehållsförteckning

TABELLER	6
FIGURER	9
FÖRORD	11
1. INLEDNING	13
1.1 Disposition	14
2. YRKESFÖRVÄNTAN OCH KARRIÄRUTVECKLING	16
2.1 Historik	16
2.2 Supers teori om karriärutveckling	21
2.3 Forskning om statusförvärv	25
2.3.1 'Wisconsin-modellen'	27
2.4 Könsskillnader i yrkesförväntan	33
2.5 Sammanfattning	38
3. TV SOM SOCIALISATIONSAGENT	40
3.1 TV:s roll i samhället	40
3.2 TV:s potentiella uppgifter	42
3.3 TV:s innehåll	44
3.4 Barns användning av TV	47
3.5 Konsekvenser av TV-konsumtion	48
3.6 Socialisation och utveckling	51
3.7 Sammanfattning	54
4. TV:S ROLL I YRKESSOCIALISATIONEN	57
4.1 Masskommunikation och yrkesförväntan	57
4.2 Teoretiska utgångspunkter	63
4.3 Hypoteser	68
4.4 Sammanfattning	73
5. MATERIAL OCH METOD	74
5.1 Mediapanelprogrammet	74
5.2 Urvalet	77
5.3 Mätinstrument	78
5.3.1 Yrkesförväntan	79
5.3.2 Val till gymnasiet	80
5.3.3 TV-konsumtion	80
5.3.4 Självkänsla och könsrollsattityder	81

5.3.5	Betyg	82
5.3.6	Familjebakgrund	83
5.4	Om longitudinella studier och kausalitet	84
5.5	Statistiska tekniker	88
6.	EN GRUNDLÄGGANDE BESKRIVNING	99
6.1	Varifrån hämtar barnen sin information om yrken?	99
6.2	Yrkesförväntningar inom yrkesområden	101
6.2.1	Pojkar väljer bland fler yrken	103
6.2.2	De vanligaste yrkesförväntningarna	104
6.2.3	'Passar lika bra för båda'	106
6.3	Yrkesförväntningarnas socioekonomiska status	106
6.3.1	Turbulens bland förväntningarna	108
6.3.2	Yrkesförväntan och familjebakgrund	109
6.4	Bortfall på yrkesförväntansvariabeln	110
6.5	Val till gymnasium	111
6.6	TV-konsumtion	113
6.6.1	TV-konsumtion under vardag och helg	115
6.6.2	Preferenser för olika kategorier av TV-program	116
6.7	Relationen TV och yrkesförväntan	117
6.8	Betyg	122
6.9	Självkänsla	126
6.10	Sammanfattning	129
7.	EN TVÄRSNITTSANALYS AV YRKESFÖRVÄNTAN	132
7.1	Familjebakgrundens och skolans betydelse för yrkesförväntan	133
7.2	Familjebakgrundens och skolans betydelse för gymnasievalet	136
7.3	Variationsanalys av TV:s inverkan på yrkesförväntan	138
7.4	Variationsanalys av yrkesförväntan	140
7.5	Regressionsanalys av yrkesförväntan	146
7.6	Sammanfattning	149
8.	EN LONGITUDINELL MODELL AV YRKESFÖRVÄNTAN	152
8.1	Variabler	153
8.2	Yrkesförväntan i årskurs 5	155
8.2.1	Yrkesförväntan hos 11-åriga pojkar	158
8.2.2	Yrkesförväntan hos 11-åriga flickor	160
8.3	Yrkesförväntan i årskurs 9	161
8.3.1	Yrkesförväntan hos 15-åriga pojkar	164

8.3.2	Yrkesförväntan hos 15-åriga flickor	167
8.4	Sammanfattning av tvärsnittsmodellerna	170
8.5	Longitudinella modeller	170
8.5.1	Pojkars yrkesförväntan - en longitudinell analys	174
8.5.2	Flickors yrkesförväntan - en longitudinell analys	176
8.5.3	Diskussion	178
8.6	Sammanfattning	181
9.	SAMMANFATTANDE DISKUSSION	183
9.1	Sammanfattning av teoretiskt perspektiv	183
9.2	Sammanfattning och diskussion av resultaten	186
9.2.1	Deskriptiva resultat	186
9.2.2	Kausala modeller	188
9.3	Metodologiska aspekter	195
9.4	Framtida forskning	198
10.	SUMMARY	200
	APPENDICES	212
1.	Yrkesförväntan hos barn och ungdom	212
2.	Ungdomarnas planerade val till gymnasiet	215
3.	Självkänsla hos barn och ungdom samt deras inställning till olika yrkens könstillhörighet	216
4.	Betyg	218
5.	Familjebakgrund	220
6.	Mätmodeller LISREL	221
	REFERENSER	225
	LUND STUDIES IN SOCIOLOGY	238

Tabeller

Tabell 2.1	Types of approaches to occupational choice and career development.	20
Tabell 5.1	Design för grundskolepanelen i Växjö.	76
Tabell 5.2	Mätinstrument i denna studie.	78
Tabell 5.3	MCA-analys av yrkesförväntan. Med TV-tittande på vardagar, betyg och självkänsla som variabler och föräldrarnas socioekonomiska status samt utbildning som kovariater. Pojkar i årskurs 9.	89
Tabell 5.4	Regressionsanalys av yrkesförväntan. Med TV-tittande på vardagar, självkänsla, betyg samt föräldrarnas socioekonomiska status och utbildning som oberoende. Flickor i årskurs 5.	92
Tabell 6.1	Informationskällor till barnens yrkesplaner år 1976 och 1980. Uppdelat efter kön.	100
Tabell 6.2	Barnens förväntningar inom yrkesområden år 1976 och 1980 jämfört med förvärvsarbetande nattbefolkning i Växjö kommun. Uppdelat efter kön.	102
Tabell 6.3	Barnens vanligaste yrkesförväntningar. Uppdelat efter kön och ålder. Jämfört med svensk arbetsmarknad 1975.	105
Tabell 6.4	Könsrollsforeställningar om yrken. Årskurs 9.	106
Tabell 6.5	Barnens yrkesförväntningar efter socioekonomisk status. Uppdelat efter kön och ålder.	107
Tabell 6.6	Stabilitet över tid för barnens yrkesförväntningar. Uppdelat efter kön. Andel inom samma yrkesstatus år 1976 och 1980.	109
Tabell 6.7	Barnens val till gymnasiet i årskurs 9. Uppdelat efter föräldrarnas socioekonomiska status.	112
Tabell 6.8	Relativ stabilitet för TV-konsumtion på vardagar och helger år 1976, 1978 och 1980. Uppdelat efter kön. Pearson.	116
Tabell 6.9	Informationskällor till barnens yrkesplaner i årskurs 5. Uppdelat efter kön.	118

Tabell 6.10	TV-konsumtion och yrkesförväntan efter socioekonomisk status. Uppdelat efter kön i årskurs 5.	119
Tabell 6.11	TV-konsumtion och yrkesförväntan efter socioekonomisk status. Uppdelat efter kön i årskurs 9.	120
Tabell 6.12	Samband TV-konsumtion och yrkesförväntan. Uppdelat efter kön och ålder. Pearson.	121
Tabell 6.13	Samband yrkesförväntan, gymnasieval och betyg. Uppdelat efter kön och ålder. Gamma.	123
Tabell 6.14	Samband TV-konsumtion och betyg för barn till föräldrar med olika socioekonomisk status. Uppdelat efter kön och ålder. Gamma.	125
Tabell 6.15	Självkänsla hos pojkar och flickor i årskurs 5 och 9. Medelvärde.	127
Tabell 6.16	Självkänsla och yrkesförväntan. Uppdelat efter kön och ålder. Gamma.	128
Tabell 7.1	MCA-analys av yrkesförväntan. Med familjebakgrund och skola som oberoende variabler. Pojkar vid 11- och 15-års ålder.	134
Tabell 7.2	MCA-analys av yrkesförväntan. Med familjebakgrund och skola som oberoende variabler. Flickor vid 11- och 15-års ålder.	135
Tabell 7.3	MCA-analys av gymnasieval. Med familjebakgrund och skola som oberoende variabler. Pojkar och flickor i årskurs 9.	137
Tabell 7.4	MCA-analys av yrkesförväntan. Med TV-konsumtion på vardagar och helger som oberoende variabler. Uppdelat på kön och ålder.	139
Tabell 7.5	MCA-analys av yrkesförväntan. Med TV-tittande på vardagar, betyg och självkänsla som variabler och föräldrarnas socioekonomiska status och utbildning som kovariater. Pojkar.	142
Tabell 7.6	MCA-analys av yrkesförväntan. Med TV-tittande på vardagar, betyg och självkänsla som variabler och föräldrarnas socioekonomiska status och utbildning som kovariater. Flickor.	143
Tabell 7.7	Regressionsanalys av yrkesförväntan. Med TV-tittande på vardagar, självkänsla, betyg samt föräldrarnas socioekonomiska status och utbildning som oberoende. Årskurs 5.	147
Tabell 7.8	Regressionsanalys av yrkesförväntan. Med TV-tittande på vardagar, självkänsla, gymnasieval, betyg samt föräldrarnas socioekonomiska status och utbildning som oberoende. Årskurs 9.	148

Tabell 8.1	Manifesta variabler i LISREL-modellerna.	154
Tabell 2-1	Ungdomarnas planerade gymnasieval i årskurs 9. Uppdelat efter kön (appendix 2).	215
Tabell 3-1	Chronbachs Alfa för självkänsla-skalan i årskurserna 5 och 9 (appendix 3).	216
Tabell 4-1	Chronbachs Alfa för betygen i årskurserna 6, 7 och 9. Uppdelat efter kön (appendix 4).	218
Tabell 4-2	Pearson-korrelationer mellan betygen i årskurserna 6, 7 och 9 (appendix 4).	219

Figurer

Figur 2.1	Schema of the process of occupational choice and selection.	17
Figur 2.2	Blau och Duncans modell om statusförvärv.	26
Figur 2.3	'Wisconsin-modellen' om statusförvärv.	28
Figur 2.4	Wilson och Portes modell över uppnådd utbildningsnivå.	31
Figur 2.5	Intagna till gymnasieskolans linjer, höstterminen 1980, uppdelat efter kön.	36
Figur 3.1	En typologi över medieeffekter.	49
Figur 4.1	Begreppsmodell över barns och ungdomars yrkesförväntan.	67
Figur 5.1	Översiktligt begreppsschema för grundskolepanelen.	75
Figur 6.1	Vanemässigt TV-tittande. Tre tvärsnitt (1976, 1978, 1980). Huvudpanel och två sidopaneler. Minuter/dag.	114
Figur 6.2	Korsvisa korrelationer mellan TV-konsumtion på vardagar och yrkesförväntan. Uppdelat efter kön och ålder.	121
Figur 8.1	Yrkesförväntan i årskurs 5. Hypotetisk modell.	156
Figur 8.2	LISREL-modell över pojkars yrkesförväntan i årskurs 5. Strukturmodell, ULS.	159
Figur 8.3	LISREL-modell över flickors yrkesförväntan i årskurs 5. Strukturmodell, ULS.	161
Figur 8.4	Yrkesförväntan i årskurs 9. Hypotetisk modell.	162
Figur 8.5	LISREL-modell över pojkars yrkesförväntan i årskurs 9. Strukturmodell, ULS.	165
Figur 8.6	LISREL-modell över flickors yrkesförväntan i årskurs 9. Strukturmodell, ULS.	168
Figur 8.7	Longitudinell modell över yrkesförväntan. Hypotetisk modell.	171
Figur 8.8	Longitudinell LISREL-modell över pojkars yrkesförväntan. Strukturmodell, ULS.	175

Figur 8.9	Longitudinell LISREL-modell över flickors yrkesförväntan. Strukturmodell, ULS.	177
Figur 6-1	Mätmodell för LISREL-modell över pojkars yrkesförväntan i årskurs 5. Polychoriska och polyseriella korrelationer. Standardiserad lösning, ULS (appendix 6).	221
Figur 6-2	Mätmodell för LISREL-modell över flickors yrkesförväntan i årskurs 5. Polychoriska och polyseriella korrelationer. Standardiserad lösning, ULS (appendix 6).	221
Figur 6-3	Mätmodell för LISREL-modell över pojkars yrkesförväntan i årskurs 9. Polychoriska och polyseriella korrelationer. Standardiserad lösning, ULS (appendix 6).	222
Figur 6-4	Mätmodell för LISREL-modell över flickors yrkesförväntan i årskurs 9. Polychoriska och polyseriella korrelationer. Standardiserad lösning, ULS (appendix 6).	222
Figur 6-5	Mätmodell för longitudinell LISREL-modell över pojkars yrkesförväntan. Polychoriska och polyseriella korrelationer. Standardiserad lösning, ULS (appendix 6).	223
Figur 6-6	Mätmodell för longitudinell LISREL-modell över flickors yrkesförväntan. Polychoriska och polyseriella korrelationer. Standardiserad lösning, ULS (appendix 6).	224

Förord

Till alla ni som uppmuntrat och hjälpt mig under arbetets gång:
ett stort och varmt TACK!

Min tacksamhet är alldeles speciellt riktad mot min handledare professor Karl Erik Rosengren. Hans entusiasm, hans aldrig sinande konstruktiva kritik och hans förmåga att alltid ställa upp har varit till ovärderlig hjälp.

Jag har haft privilegiet att ingå i Mediapanelns arbetsgemenskap. För alla stimulerande diskussioner och all värdefull kritik vill jag tacka Elias Hedinsson, Ulla Johnsson-Smaragdi, Inga Sonesson, Keith Roe, Gunilla Jarlbro, Ingrid Höjerback, Sven Windahl och Annelis Jönsson. Gunnel Norén har med stort tålamod och skicklighet lotsat mig genom alla administrativa problem.

Kerstin Nyström har skrivit ut manuskriptet med imponerande skicklighet. Lars Jansson har gjort ett mycket kompetent arbete med mina modeller. Ett stort tack också till Sara Goodman och Karen Davies för deras talangfulla översättning. Agneta Sternerup-Hansson har under årens lopp fått rycka ut och hjälpa mig med datatekniska problem, alltid med lyckat resultat. Dag Sörbom har varit vänlig att se över mina LISREL-modeller.

Denna studie har genomförts med finansiellt stöd från HSFR, Riksbankens Jubileumsfond och Skolöverstyrelsen. Jag är tacksam för detta stöd.

Det har tyvärr varit ofrånkomligt att jag periodvis i hög utsträckning egoistiskt prioriterat avhandlingsarbetet. Det skulle aldrig gått utan generös och gladlynt förståelse från Johanna, Maria och Marianne.

Slutligen tillägnar jag denna bok mina föräldrar. De har alltid uppmuntrat mig i mina studier och yrkesval.

Lund i januari 1986

Bertil Flodin

1 Inledning

Masskommunikationsforskningen har sedan TV introducerades ägnat stor möda åt att studera hur individerna tar del av TV och tillägnar sig dess innehåll och också åt att precisera och analysera de effekter som TV kan tänkas ha. Man har t ex undersökt TV-konsumtionens omfattning och inriktning och konsekvenser i form av ändrade beteenden, attityder och kunskaper hos skilda mottagargrupper. Det har förts en intensiv forskning och debatt rörande frågan om ett flitigt TV-tittande kan leda till ökad aggressivitet och användning av våld. Man har vidare studerat i vilken mån TV:s innehåll ger en representativ bild av verkligheten osv.

I en mycket stor sammanfattning fäste Comstock m fl (1978) uppmärksamheten på ytterligare en aspekt av TV:s närvaro, nämligen TV som socialisationsagent. De pekade på angelägen forskning om TV:s inflytande på prosocialt beteende, på rollsocialisation, på politisk socialisation och antisocialt beteende. Man uppmanade bl a till forskning om frågan huruvida TV som socialisationsagent kunde påverka ungdomarnas yrkesplaner och hur stort detta inflytande kunde vara jämfört med inflytandet från familj, skola, vänner och andra inflytelserika faktorer.

Denna studie kan ses som ett svar på Comstocks m fl efterlysning. Syftet är att undersöka om TV är en av de faktorer som

påverkar barns och ungdomars förhoppningar om den egna yrkeskarriären.

För att besvara frågorna har jag valt att förena teoretiska element från såväl masskommunikationsforskning som den forskning som studerat yrkesförväntningar och yrkesval. Inom den senare finns bl a en etablerad inriktning som undersökt vilka faktorer det är som påverkar individernas utbildnings- och yrkesaspirationer och förväntningar samt den utbildnings- och yrkesstatus som individen uppnår. Ett kännetecken på statusförvärvsforskningen är dock att man i stor utsträckning försummat att se TV som en möjlig agent. Andra tecken är att man nästan uteslutande studerat yrkesförväntningar och yrkesvalet hos män från 16 år och uppåt. Det saknas studier som belyser flickornas situation liksom studier som visar hur förväntningarna och aspirationerna växer fram hos barn och ungdom (jämför Haller 1982).

Genom att utgå från en etablerad forskningstradition om statusförvärv och till denna föra en i det sammanhanget ny socialisationsagent - TV - nås två fördelar. Vi får möjlighet att studera TV:s inflytande på yrkesförväntan jämfört med den påverkan som andra krafter utövar. Vi kan dessutom undersöka om statusförvärvsforskningens modeller på ett tillfredsställande sätt kan beskriva olika faktorerers inverkan på yrkesförväntningarna hos pojkar och flickor i 1970-talets Sverige.

För denna studie har följande disposition använts.

1.1 Disposition

Efter detta inledande kapitel följer en genomgång av forskningen kring yrkesval och yrkesförväntan. Efter en kortare historik riktas uppmärksamheten uteslutande på den inriktning som ser yrkesvalet som en process vilken startar långt före skolans slut. Speciellt redovisas den forskning om statusförvärv som presenteras i form av kausala modeller. Den avslutande delen av kapitel 2 behandlar könsskillnader i yrkesförväntan.

I kapitel 3 beskrivs socialisationsagenten TV. Vilka budskap är det TV förmedlar? Hur återspeglas yrkeslivet? Vilka funktioner kan TV tänkas fylla? Det är några av de frågor som ventileras. Dessutom illustreras de skilda livssituationer som gäller för det tidsintervall som denna studie undersöker, nämligen barn i åldrarna 11 till 15 år.

I kapitel 4 sammanförs statusförvärvsforskningens resultat och ett effektorienterat masskommunikationsperspektiv. Inledningsvis redovisas i vilken mån masskommunikationsforskningen uppmärksammat TV:s möjliga inflytande på yrkesförväntningarna samt yrkesvalsforskningens uppmärksammande av TV som en socialisationsagent. Därefter sammanfattas de teoretiska utgångspunkterna, och ett begreppsschema presenteras, vilket inrymmer de centrala hypoteserna i denna studie.

I kapitel 5 beskrivs Mediapanelprogrammet, inom vars ram denna studie är genomförd. Urvalet och mätinstrumenten presenteras och en diskussion förs om olika aspekter på longitudinella studier och kausalitet. Kapitlet avslutas med en beskrivning av vissa av de statistiska tekniker som använts.

Resultatanalysen inleds i kapitel 6. Här återges univariata och bivariata fördelningar som bl a illustrerar yrkesförväntningarnas områdesmässiga och statusmässiga fördelning, TV-konsumtionens samband med förväntningarna mm.

I kapitel 7 fördjupas analysen. Här studeras det samtidiga inflytandet från flera faktorer på ungdomarnas yrkesförväntningar med hjälp av regressions- och variansanalyser.

I kapitel 8 prövas olika modeller, vilka utgår från vårt begreppsschema, med hjälp av LISREL-tekniken. LISREL ger möjlighet till en samtidig prövning av samtliga de relationer som återges i begreppsschemat. Kapitlet innehåller dels tvärsnittsmodeller för 11- respektive 15-åringar, dels longitudinella modeller.

I det avslutande kapitlet sammanfattas de teoretiska utgångspunkterna och resultaten. De senare diskuteras, liksom olika metodologiska aspekter. Slutligen ges förslag till fortsatt forskning.

2 Yrkesförväntan och karriärutveckling

Syftet med detta kapitel är att presentera olika teoretiska ansatser kring karriärutveckling, yrkesförväntan och yrkesval. Efter en kortare inledande översikt koncentreras intresset till utvecklingspsykologisk forskning samt forskning som mer betonar sociologiska och strukturella dimensioner i yrkesvalsprocessen. Kapitlet avslutas med en beskrivning av den forskning som särskilt uppmärksammat skillnader mellan pojkar och flickor vad gäller yrkesförväntningar och yrkesval.

2.1 Historik

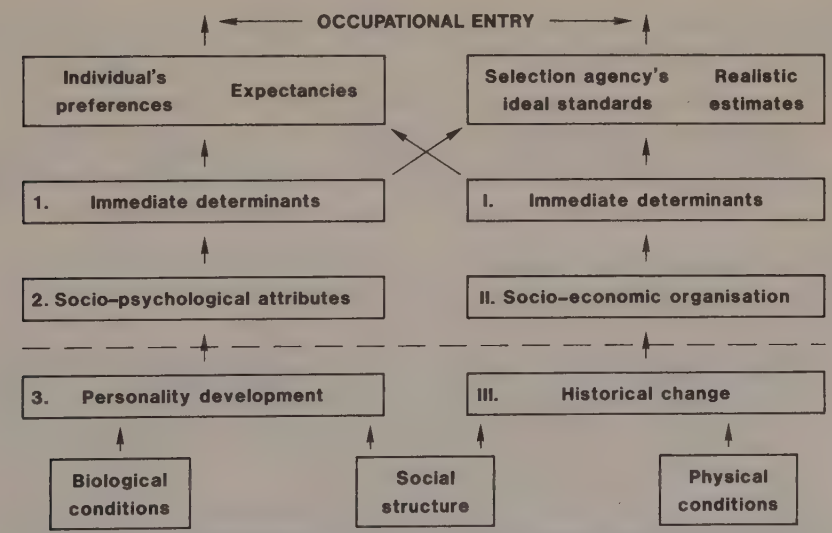
År 1951 publicerade Ginzberg m fl en bok vars innehåll i hög grad påverkade sin samtid och yrkesvalsforskningens framtid. Ginzberg hävdade att personer verksamma inom yrkesvägledning och yrkesval dittills inte haft några teorier att utgå ifrån. Han lanserade också en teoretisk ansats, vilken kort därefter kraftigt kritiserades av Super (1953). Ginzbergs teori finns återgiven bl a hos Sjöstrand (1980) och presenteras kortfattat längre fram i detta avsnitt.

Ginzbergs tankegångar hade en katalytisk inverkan på forskare inom området och inom det närmsta decenniet publicerades minst 15 'teorier' om yrkesval (Crites 1969). Även om mycket av detta teoretiserande var mindre lyckat, enligt Crites, så innebar dock

denna utveckling att man fjärmade sig från den starkt pragmatiska och empiriskt inriktade verksamheten före 1950. I stället för att söka svar på frågan 'vilket yrke är det bästa för denna individ?', så närmade man sig frågor av typ 'varför valde han detta yrke i stället för ett annat?'.

I Ginzbergs efterföljd kom den psykologiska forskningen att dominera starkt, men två verk med tvärvetenskaplig respektive socialpsykologisk inriktning förtjänar att uppmärksammas: Blau, Gustad, Jessor, Parnes och Wilcocks konceptuella schema samt Wisconsin-traditionens statusförvärvsforskning.

I ett försök att integrera kunskaper från psykologi, ekonomi och sociologi framlade Blau, Gustad, Jessor, Parnes och Wilcock ett konceptuellt schema för yrkesval (Blau et al 1956) - se figur 2.1.

Figur 2.1 Schema of the process of occupational choice and selection.
(Från Blau et al 1956:534).

Av schemat i figur 2.1 framgår att vilket yrke en individ hamnar i är inte bara en fråga om val utan också om urval. Yrkesvalet hos individen baseras på en kompromiss mellan preferenser för yrken och de realistiska skattningarna av möjligheterna att nå dessa yrken. På motsvarande sätt sker hos den anställande en kompromiss mellan en ideal standard och de realistiska förväntningar man har att finna kandidater vilka uppfyller den ideala standarden.

Det är de omedelbara determinanterna ('immediate determinants') som utövar det slutgiltiga och direkta inflytandet på valen. Dessa determinanter specificeras av Blau m fl (1968:63) enligt följande:

'1. Occupational information	I. Formal opportunities
Technical qualifications	(demand)
Social role characteristics	Functional requirements
Reward value hierarchy	Nonfunctional requirements
	Amount and types of rewards'

Tillgången till information om olika yrken spelar här en central roll som en begränsande faktor.

'Only when the individual has a realistic knowledge about possible alternative actions in the choice situation, about the requirements involved and the rewards promised, is he likely to make a rational choice.' (Härnqvist 1978: 17)

Individen måste också uppfylla de krav som olika yrken ställer på förmågan att utföra olika sociala roller.

'Social role characteristics have to accord with nonformal and, perhaps even nonfunctional, requirements, i.e. criteria not relevant to actual performance, set by the occupations... In many occupations sex role expectations, for instance, are limiting factors that influence educational choice.' (Härnqvist 1978:17)

Blaus m fl konceptuella schema visar på ett överskådligt sätt vilken komplicerad process yrkesvalet är, samtidigt som det betonar vikten av att både studera individen och dennes interaktion med omgivningen. Det ger dock inte vägledning om hur den tidiga utvecklingen av individens yrkesförväntan och yrkesval växer fram. Formen för inflytande är också begränsad till en

hierarkisk direktpåverkan, vilken utesluter samtidig påverkan från flera 'boxar' och också utesluter ett mer komplicerat mönster av direkta och indirekta relationer. Super karakteriserar detta schema som en 'matchningsteori' (Super 1981).

Förutom Blaus m fl. konceptuella schema finns det anledning att också fästa uppmärksamheten på den datainsamling som ägde rum rörande amerikanska tonåringar i Wisconsin under 50-talet. Detta blev en av startpunkterna för den gren inom yrkesvalsforskningen som benämns 'status attainment research' och som har William Sewell som en av de främsta företrädarna. Denna forskningsgren har utvecklat modeller för att bestämma vilka faktorer det är som påverkar ungdomars aspirationer till utbildning och yrke, samt hur dessa aspirationer tillsammans med social bakgrund, begåvning, prestationer och inflytande från andra personer utövar inflytande på individens slutliga utbildnings- och yrkesnivå. Till denna forskning återkommer vi.

Den starkt växande forskningen om yrkesval och karriärutveckling har inneburit en alltmer tilltagande splittring och specialisering utifrån skilda teoretiska och metodologiska ansatser. Denna utveckling har sedan slutet av 60-talet beskrivits i olika översikter och det finns idag flera utmärkta summeringar (se framför allt Super 1981 och Brown och Brooks 1984). Även svenska forskare har beskrivit yrkesvalsforskningen (se t ex Gesser 1967 och 1984, Sjöstrand 1968 och 1980, Mattsson 1984).

I den av Super år 1981 gjorda översikten av forskningen skiljer denne på tre typer av huvudansatser: matchningsteorier, teorier som bygger på ett utvecklingstänkande samt teorier om beslutsfattande (se tabell 2.1).

Matchningsteorierna kännetecknas av en vilja att matcha individens förutsättningar, önskningar, ambitioner mm med olika yrken. Man utgår från individens färdigheter, personlighet eller från situationella omständigheter vilka avgör matchningen. Andra ansatser utgår från socialisationsbegreppet eller från individens relatering av den egna självuppfattningen till olika yrkesmodeller.

Tabell 2.1 Types of approaches to occupational choice and career development (Från Super 1981:9).

Matching	Developmental	Decision-making
Differential	Life stage and	Process
Aptitudes	identification	Style
Personality	Life span, life space	Process-style-
Situational	and personal con-	situation
Structure	structs	
Context	Stage and determinants	
Socialization	Path models	
Phenomenological	Regression models	
Self concept		
Congruence		

Beslutsteorierna är huvudsakligen inriktade på att beskriva hur individerna bestämmer sig för ett yrke. Man studerar beslutsfattaren, beslutssituationen och beslutsinformationen.

Mest intressanta i detta sammanhang är de teorier som fokuserar intresset på de livsstadier som individen antas passera. De bygger alla på ett utvecklingstänkande. I det följande behandlas därför i tur och ordning tongivande forskare inom 'Life stage and identification' (Ginzberg), 'Life span, life space and personal constructs' (Super) och 'Stage and Determinants' (Sewell).

Den första inflytelserika teoretiska formuleringen inom denna sektor av yrkesvals- och karriärutvecklingsforskningen förekom i den tidigare omtalade boken av Ginzberg m fl (Ginzberg 1951). Super har sammanfattat denna teoribildning i fyra punkter (Super 1968:14).

1. Occupational choice is a developmental process which typically takes place over a period of some ten years
2. The process is largely irreversible
3. The process of occupational choice ends in a compromise between interests, capacities, values, and opportunities
4. There are three periods of occupational choice:

the period of fantasy choice,
the period of tentative choice,
the period of realistic choice.'

Ginzberg har nyligen presenterat den senaste revideringen av den ursprungliga teorin och han ser numera yrkesvalet som

'... a lifelong process of decision making for those who seek major satisfactions from their work. This leads them to reassess repeatedly how they can improve the fit between their changing career goals and the realities of the world or work.' (Ginzberg 1984:180)

Sannolikt var Ginzbergs viktigaste insats inom forskningsområdet gjord i och med publiceringen år 1951. En av de forskare som tidigt formulerade en utförlig och detaljerad kritik och också utvecklade Ginzbergs tankegångar var amerikanen Donald Super.

2.2 Supers teori om karriärutveckling

Super har i mer än 35 år tillhört de absolut mest uppmärksammade och inflytelserika forskarna inom yrkesvals- och karriärutvecklingsforskningen. Han har successivt utvecklat och empiriskt testat de 10 ursprungliga påståenden som från 1950-talet utgjort ramverket kring Supers arbete (Super 1984:194).

1. People differ in their abilities, interests, and personalities.
2. People are qualified, by virtue of these characteristics, each for a number of occupations.
3. Each of these occupations requires a characteristic pattern of abilities, interests, and personality traits, with tolerances wide enough to allow both some variety of occupations for each individual and some variety of individuals in each occupation.
4. Vocational preferences and competencies, the situations in which people live and work, and hence their self-concepts, change with time and experience, although self-concepts are generally fairly stable from late adolescence until late maturity, making choice and adjustment a continuous process.
5. This process of change may be summed up in a series of life stages (or 'maxicycle') characterized as those of growth, exploration, establishment, maintenance, and decline, and these stages may in turn be subdivided into (a) the fantasy, tentative, and realistic phases of the exploratory stage and (b) the trial and stable phases of the establishment stage. A smaller cycle takes place in transitions from one stage to the next or each time an unstable or multiple-trial career is

- unstabilized, which involves new growth, reexploration, and reestablishment.
6. The nature of the career pattern - that is, the occupational level attained and the sequence, frequency, and duration of trial and stable jobs - is determined by the individual's parental socioeconomic level, mental ability, and personality characteristics, and by the opportunities to which he or she is exposed.
 7. Development through the life stages can be guided, partly by facilitating the maturing of abilities and interests and partly by aiding in reality testing and in the development of self-concepts.
 8. The process of career development is essentially that of developing and implementing self-concepts; it is a synthesizing and compromising process in which the self-concept is a product of the interaction of inherited aptitudes, physical make-up, opportunity to play various role, and evaluations of the extent to which the results of role playing meet with the approval of superiors and fellows.
 9. The process of synthesis of or compromise between individual and social factors, between self-concept and reality, is one of role playing, whether the role is played in fantasy, in the counseling interview, or in real-life activities such as classes, clubs, part-time work, and entry jobs.
 10. Work satisfactions and life satisfactions depend on the extent to which the individual finds adequate outlets for abilities, interests, personality traits, and values; they depend on establishment in a type of work, a work situation, and a way of life in which one can play the kind of role that growth and exploratory experiences have led one to consider congenial and appropriate (Super, 1953, pp. 189-190).
 11. The degree of satisfaction people attain from work is proportionate to the degree to which they have been able to implement self-concepts.
 12. Work and occupation provide a focus for personality organization for most men and many women, although for some persons this focus is peripheral, incidental, or even nonexistent, and other foci, such as leisure activities and homemaking, are central (Super and Bachrach, 1957, pp. 11-12). (Social traditions, such as sex-role stereotyping, racial and ethnic biases, and the opportunity structure as well as individual differences are important determinants of preferences for roles such as those of worker, leisurite, and homemaker.)'

Super menar själv att dessa 12 påståenden endast utgör en 'segmental theory', närmare bestämt

'... a loosely unified set of theories dealing with specific aspects of career development taken from developmental, differential, social, and phenomenological psychology and held together by self-concept or personal constructs theory.' (Super 1984:194)

Supers 'segmental theory' hävdar att individens tillnärmning mot ett yrke skall ses som en livsprocess, vilken börjar långt före skolans slut och fortsätter långt efter. I stället för att, som matchningsteoretikerna, koncentrera uppmärksamheten till ett beslutstillfälle ('occupational choice') så menar Super att karriärutvecklingen kännetecknas av en rad minibeslut av varierande betydelse (se Super 1981:50).

Denna karriärutveckling löper parallellt med individens intellektuella och emotionella utveckling. Kännetecknande för teorin är att individens utveckling tänks försiggå i fem på varandra följande huvudstadier: tillväxt ('growth'), utforskning ('exploration'), etablering ('establishment'), bibehållande ('maintenance') och avtagande ('decline'). Utforskningsfasen kan i sin tur delas in i en fantasifas ('fantasy'), en försöksfas ('tentative') och en realistisk fas ('realistic'). Gränserna mellan dessa stadier är inte särskilt fixerade utan skall tvärtom ses som mycket flexibla, och de kan inte knytas fast till fixa åldersgränser. De grova tidsgränser som Super redovisar sätter gränsen för tillväxtstadiet till omkring 14 år, där sedan utforskningsstadiet tar vid. Vid varje övergång till ett nytt stadium genomgår individen en minicykel, med samma komponenter som huvudstadierna. Super tar som exempel en elev som går ur skolan och börjar på sitt nya jobb. Denne har först en period, när han växer in i den nya rollen, därnäst utforskas den nya rollens natur och förväntningarna på rollen. Individen blir etablerad (eller inte) i rollen, behåller den och upplever sedan eventuellt oengagemang. Det senare kan ske genom att individen går igenom ytterligare 'tillväxt' och därigenom känner sig beredd att byta yrke eller jobb.

Super poängterar särskilt att den typiska åldern för någon specifik övergång inte är den nödvändiga åldern

'... for the timing of transition is a function of the individual's personality and abilities as well as his or her situation.' (Super 1984:218)

Supers teoribildning har centrerats kring hur individen utvecklar och fullständigar ett själv-begrepp. Den tidigare formule-

ringen 'self-concept' anser Super numera att det var fel att använda, eftersom termen alltför mycket leder tankarna till rent psykologiska dimensioner. I stället föredrar Super begreppet 'personal construct' då detta bättre inrymmer att individen också upplever och tar till sig omgivningen och därmed i sin yrkeskarriär tar hänsyn till den socioekonomiska situation och den sociala struktur inom vilken han eller hon lever och verkar (Super 1984). Av proposition nummer åtta framgår vidare att Super ser omgivningens reaktion på individens roll-agerande som en viktig komponent i individens uppbyggnad av sitt 'personal construct'.

Att individens syn på sig själv är en viktig determinant till individens karriärutveckling, vid sidan av intelligens, intressen och social status, anser Super empiriskt belagt (Super 1984).

Enligt Super kan man anta att teorin om karriärutveckling med dess olika stadier och övergångar är lika relevant för män som för kvinnor. De skillnader som finns är en fråga om gradskillnad, inte om artskillnad och sammanhänger med barnafödelse, barnuppfostran och könsrollstänkande.

Inte heller kan det antas vara någon skillnad på den inverkan som självuppfattningen har för karriärutveckling hos könen. Både män och kvinnor tycks fatta beslut på basis av deras självuppfattning och deras uppfattning om de omständigheter i vilka de lever (Super 1984). I sin kritik av Supers arbete hävdar dock Brown att Super inte lyckats formulera propositioner vilka på ett mer djupgående sätt förklarar varför kvinnor styrs in i olika yrkesområden och positioner (Brown 1984).

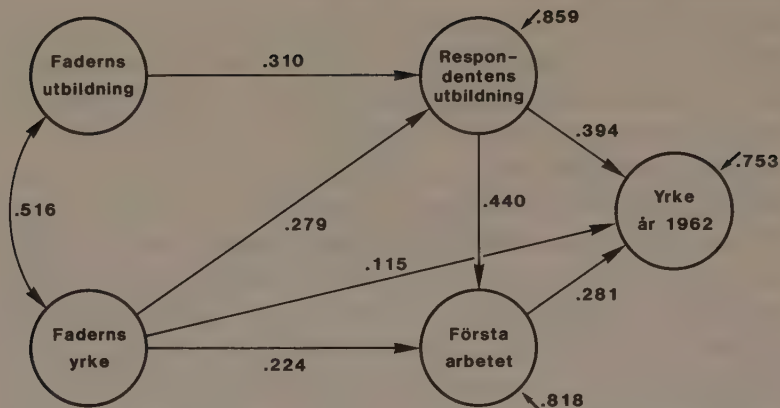
Även om Super blivit kritiserad för att i alltför hög grad bygga sin teori på psykologiska utgångspunkter (Wolf-Seibel 1980, Brown 1984) kan man dock i proposition nummer sex finna formuleringar, vilka har klara beröringspunkter med de mer sociologiskt och socialpsykologiskt inriktade modeller till vilka vi nu vänder oss. Modellerna ryms inom kategorin 'Stage and Determinants' (jämför tabell 2.1) och tongivande forskare är bl a Blau och Duncan samt Sewell.

2.3 Forskning om statusförvärv

Forskningen om statusförvärv ('status attainment') studerar vilka faktorer det är som påverkar individens förväntade och uppnådda status i yrkes- och utbildningshierarkierna. Jämfört med den tidigare mobilitetsforskningen har intresset förskjutits från att studera vilken mobilitet i statushänseende som äger rum till att beskriva och förklara vilka faktorer det är som påverkar den status som individen slutligen uppnår. Även om mycket av datainsamlingen till de mest tongivande projekten ägde rum under 50-talet så kan statusförvärvsforskningens genombrott dateras till år 1967 då Blau och Duncan publicerade 'The American Occupational Structure'.

Detta verk har varit utomordentligt betydelsefullt. I så gott som alla översikter påpekas hur Blau och Duncans tankegångar givit statusförvärvsforskningen en referensram och också genom sin användning av stiganalyser ('path analyses') anvisat en ny metodansats. (Haller och Portes 1973, Sewell och Hauser 1975, Wilson och Portes 1975, Haller 1982, Brown och Brooks 1984). Dessutom använde de sig i sin undersökning av ett nytt socioekonomiskt index. Blau och Duncans arbete var huvudsakligen ett försök att beskriva och förklara hur status förs vidare med hjälp av objektiva eller strukturella variabler. Undersökningens urval bestod av vuxna amerikanska män. Den grundläggande modellen framgår av figur 2.2.

Vid sidan av den forskning som initierades av Blau och Duncan är det arbete som utförts i kretsen kring Sewell sannolikt det mest uppmärksammade och inflytelserika (Wilson och Portes 1975). Sewell m fl tillförde statusförvärvsforskningen helt nya socialpsykologiska dimensioner. Individens aspirationer och omgivningens inflytande på hans val av yrke blev centrala inslag i teorin. Starkt influerade av Blau och Duncan (Sewell och Hauser 1975) formulerade Sewell m fl sina teorier i kausala sekvenser, vilka prövades med hjälp av stiganalyser.

Figur 2.2 Blau och Duncans modell om statusförvärv.
(Från Blau och Duncan 1967:170).

Modellerna utgår från det samlade inflytandet från individens socioekonomiska bakgrund och dennes mentala kapacitet. Dessa båda faktorer antas sedan påverka den status individen uppnår genom olika mellankommande variabler. Till dessa hör huvudsakligen individens yrkes- och utbildningsaspirationer, inflytandet från - för individen viktiga - personer ('significant others') samt skolprestationer.

Till skillnad från Blau och Duncan studerar Sewell m fl statusförvärvsprocessen med hjälp av longitudinella data. De första samlades in 1957 då individerna var omkring 16 år gamla. Dessa data har senare kompletterats i omgångar. De modeller som successivt utvecklats har därför inte bara studerat ungdomarnas aspirationer utan även uppnådd utbildningsnivå, första arbete, uppnådd yrkesposition och även inkomst (Sewell, Haller och Straus 1957; Sewell och Shah 1967; Sewell och Shah 1968; Sewell, Haller och Portes 1969; Sewell, Haller och Ohlendorf 1970; Sewell och Hauser 1975; Sewell och Hauser 1980; Sewell, Hauser och Wolf 1980).

Det åldersintervall som denna studie avhandlar gör det naturligt att avgränsa beskrivningen av Sewells m fl arbeten till den modell som presenterades i slutet av 60-talet och som där- efter stått som förebild för ett stort antal replikationer (Sewell och Hauser 1980).

2.3.1 'Wisconsin-modellen'

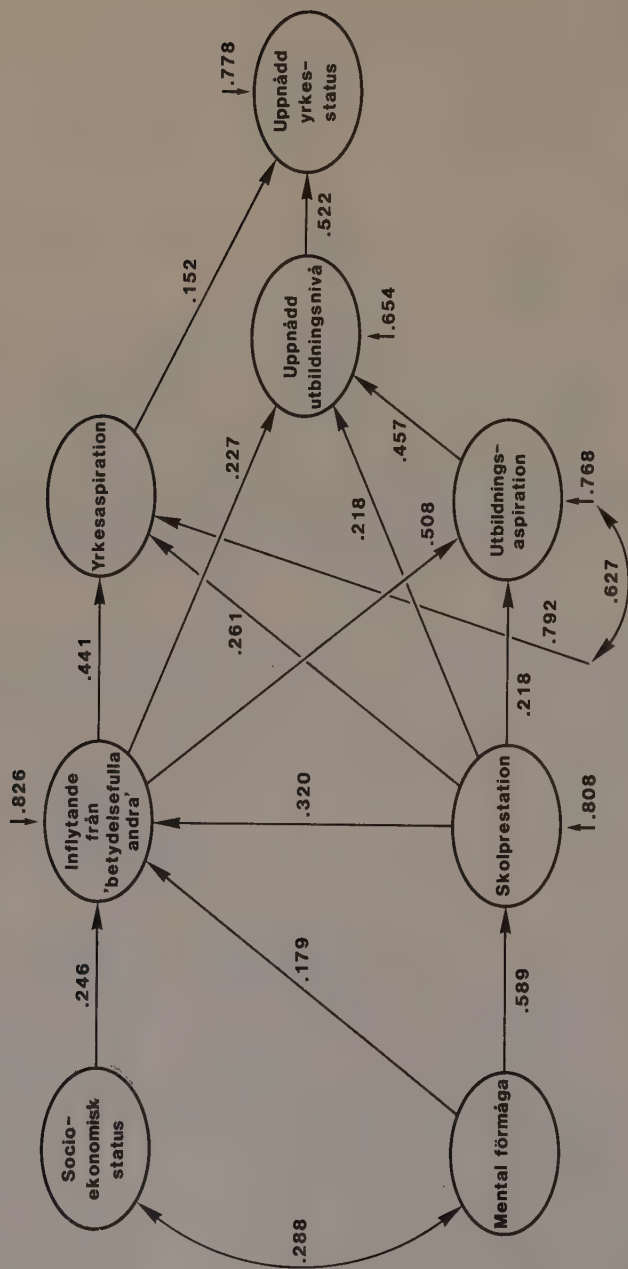
Sewell, Hauser och Portes formulerade utgångspunkterna för sin teori på följande sätt:

'We assume (1) that certain social structural and psychological factors - initial stratification position and mental ability, specifically - affect both the sets of significant others' influences bearing on the youth, and the youth's own observations of his ability; (2) that the influence of significant others, and possibly his estimates of his ability, affect the youth's level of educational and occupational aspiration; (3) that the levels of aspiration affect subsequent levels of educational attainment; (4) that education in turn affects levels of occupational attainment.' (Sewell et al 1969)

Dessa antaganden bildade sedan grunden för en prövning av modellen på ett delurval lantbrukarpojkar. Modellen testades därefter med hjälp av stiganalyser på ett antal manliga delurval och fick den utformning som framgår av figur 2.3 (Sewell et al 1970).

Modellen visar att socioekonomisk status inte har något direkt inflytande på prestationer i skolan, men att det har ett starkt direkt och indirekt inflytande på 'significant others' och därigenom på utbildnings- och yrkesaspirationer och uppnådd utbildningsnivå och yrkesstatus. Skolprestationerna har flera starka direkta relationer och är centrala i modellen, liksom 'significant others'. Inflytandet från 'significant others' mäts genom enkla frågor om hur individen upplever påverkan från familj och lärare vad gäller planerna på collegeutbildning samt vännerns planer på collegestudier. Förvånansvärt nog finns ingen relation mellan yrkes- och utbildningsaspirationer.

Med hjälp av denna modell kunde Sewell m fl förklara 57 procent av Wisconsin-pojkarernas variation vad gällde den utbildningsnivå man uppnådde och 40 procent av uppnådd yrkesstatus i den tidiga

Figur 2.3 'Wisconsin-modellen' om statusförvärv. (Från Sewell et al 1970:1023).

karriärutvecklingen. Yrkesaspirationerna hos pojkarna kunde till 37 procent förklaras av bakomliggande variabler, medan förklaringsgraden för utbildningsaspirationerna var 41 procent.

Wisconsin-modellen har legat till grund för ett mycket stort antal tillämpningar, men endast ett fåtal har varit snarlika replikationer (Alexander och Eckland 1974, Alexander et al 1975, Sewell och Hauser 1980). Gemensamt för de flesta studier är att de utgår från social bakgrund och mental förmåga och sedan introducerar ytterligare variabler mellan dessa och den variabel som skall förklaras, antingen man önskar studera aspirationer eller uppnådd utbildnings- eller yrkesnivå. Dessa mellankommande variabler är vanligtvis av fyra slag: mått på interpersonellt inflytande, social struktur, individuella prestationer och personliga karakteristika (Wilson och Portes 1975, Kerckhoff 1980).

Till den senare kategorin variabler hör ungdomarnas uppfattning om sig själva och sin egen förmåga. Gilbert (1977) har gjort en studie i nära anslutning till Wisconsin-modellen och genom att föra in uppfattning om sin egen förmåga ('self concept of ability') och ytterligare en variabel lyckades han förklara 64 procent av utbildningsförväntningarna och 36 procent av yrkesförväntningarna hos kanadensiska pojkar i övre tonåren. Pojkarnas uppfattning om sin egen förmåga var direkt relaterad till såväl yrkes- som utbildningsförväntan och även till ungdomarnas betyg (jämför också Anisef 1977).

Att ungdomarnas uppfattning om sig själva och den egna förmågan borde ingå i analyser av yrkesval och yrkesförväntan har i Sverige bl a hävdats av Sjöstrand (1968, 1980). Sjöstrand anknyter till den grundläggande forskning om ungdomars självkänsla ('self esteem') som Morris Rosenberg utfört (1965 och 1978) och som bl a ser på självkänslans förhållande till förhoppningar om yrkesmässig framgång. Det relevanta i att studera självuppfattning och självkänsla i yrkesvalsprocessen styrks ytterligare av den forskning som påvisat relationer mellan självkänsla och studieprestationer hos barn och ungdom i olika åldrar (se t ex Sjöstrand 1979; Demo och Savin-Williams 1983; Entwistle och Hayduk 1983).

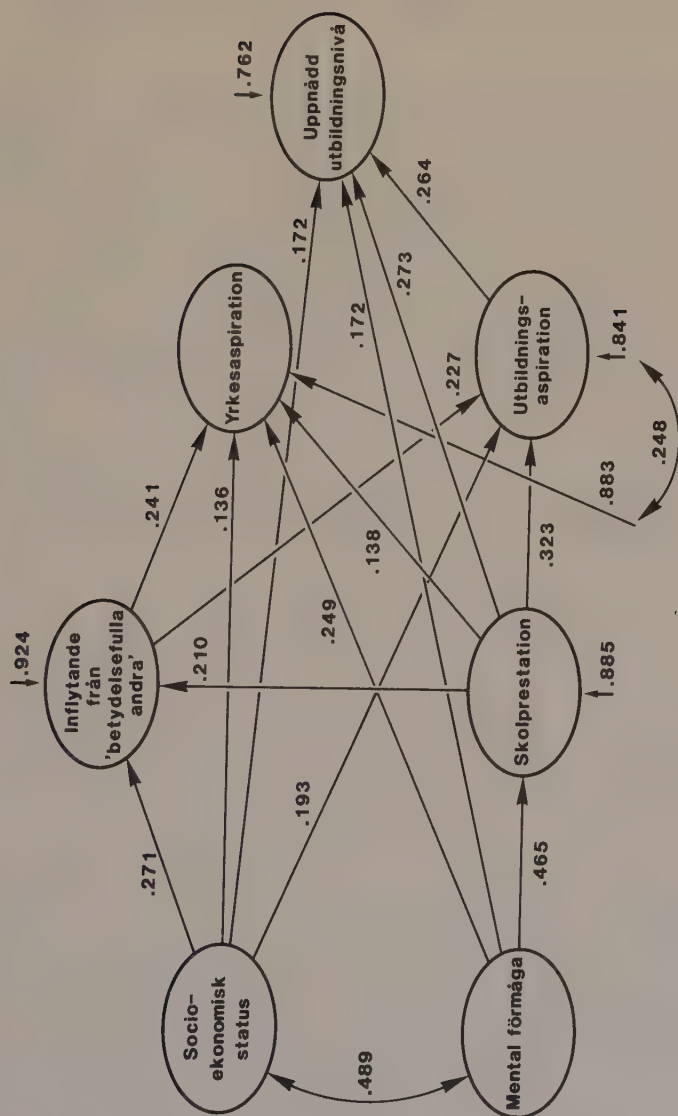
Wisconsin-modellen är starkt socialpsykologiskt inriktad. Så anses t ex en person utveckla sina förväntningar i överensstämmelse med både den värdering som hans sociala omgivning delger honom ('significant others') och hans värdering av den egna förmågan på basis av den objektiva information som betygen förser honom med. Denna betoning av de socialpsykologiska variablernas betydelse har dock inte fått stå oemotsagd. Wilson och Portes (1975) har i en longitudinell undersökning av ett nationellt urval av amerikanska pojkar funnit betydelsen av de socialpsykologiska variablerna starkt övervärderad och i deras modell - se figur 2.4 - är det social bakgrund och förmåga som står i centrum.

Denna modell skiljer sig på flera punkter från Wisconsin-modellen (jämför med figur 2.3). I Wilson och Portes modell har familjens socioekonomiska levnadsnivå ett såväl direkt som indirekt inflytande både på pojkarnas utbildnings- och yrkesaspirationer och på den utbildningsnivå som de slutligen uppnår. I Wisconsin-modellen är inflytandet från den socioekonomiska bakgrunden avsevärt mindre. Det mycket starka inflytandet från betydelsefulla personer i Sewells modell har ingen motsvarighet hos Wilson och Portes. Skolprestationernas stora betydelse framgår dock i båda modellerna.

Wilson och Portes undersökte också om det var förmågan i sig eller individens uppfattning av den egna förmågan som var den viktiga länken till statusaspirationer och uppnådd utbildningsnivå. Det visade sig dock att individens uppfattning av den egna förmågan i mycket liten grad bidrog till att höja modellens förklaringsförmåga (Wilson och Portes 1975).

De slutsatser som Wilson och Portes drar är att man inte ensidigt kan hävda de socialpsykologiska variablernas dominans i statusförvärvs- och statusaspirationsmodeller. Man måste också beakta

'... the "structural" effect which, independent of what the individual may believe about himself and his future, affects the institutional setting in which status attainment occurs. For example, recorded ability and school grades tell something not only to the individual himself

Figur 2.4 Wilson och Portes modell över uppnådd utbildningsnivå. (Från Wilson och Portes 1975:352).

and his significant others but also to those educational bureaucracies charged with evaluating him and preventing, permitting, or encouraging his undertaking higher training. Similarly, socioeconomic background not only provides a context for different interpersonal influences but also makes available the means to buy or gain entry into educational institutions and to support longer periods of fulltime enrollment.' (Wilson och Portes 1975: 359)

De vänder sig mot den socialpsykologiskt orienterade inriktningens implicita antagande att individen är aktiv i sin orientering och sina interpersonella relationer, medan den sociala miljön är passiv. I stället menar Wilson och Portes att det direkta inflytandet från den socioekonomiska bakgrunden på aspirationer och utbildningsnivå i deras modell återspeglar betydelsen av ekonomiska och sociala förhållanden, liksom det direkta inflytandet från skolprestationer pekar på en process där ett institutionaliserat aktivt rekryterings- och urvalsmönster kan spåras.

'What academic performance "tells" to formal institutions of the society about an individual appears to be more important for status attainment than what it tells him or his significant others.' (Wilson och Portes 1975:360)

Detta synsätt har stora likheter med det konceptuella schema som Blau m fl presenterade på 50-talet (se figur 2.1).

Engelsmannen Roberts är förmodligen den yrkesvalsforskare som starkast betonat hur samhällets strukturella förutsättningar på ett avgörande sätt styr individen mot ett yrke. Super (1981) har återgivit Roberts tankegångar på följande sätt:

'Social class, it is argued, determines the type and amount of education and thus the occupational level, it determines the peer values and the peer pressures during the formative and early working years, it affects teacher expectations and pupil aspirations and it determines the type of industry and the type of job available on leaving school. Career development is not, according to this theory, the unfolding of a personality or a process of self-actualisation: it is rather a matter of socialisation along predetermined lines. Career pathways are seen as but conveyor belts in an economic assembly line.' (Super 1981:13)

Denna illustration av Roberts tankegångar indikerar den spännvidd som yrkesvalsforskningen har. Här finns dock ett anmärkningsvärt undantag: den absolut största delen av forskningen handlar enbart om män (Holland 1980).

2.4 Könsskillnader i yrkesförväntan

Den tidigare genomgången har i stor utsträckning behandlat yrkesvalets vertikala dimension, dvs individens placering i en statushierarki. Detta återspeglar också forskningens huvudsakliga inriktning. Man har i allmänhet haft mycket svårare för att förklara individens horisontella val, dvs inom vilka områden som individen väljer yrken (Härnqvist 1978). Det finns dock en faktor som i hög grad kan förutsäga inriktningen, nämligen individens kön. I detta sammanhang är det också lättare att anknyta till svensk forskning, vilken hittills endast i mycket begränsad omfattning studerat statusförvärv i form av kausala modeller.

Innan vi granskar vilka yrkesroller barn attraheras av kan det vara intressant att något stanna inför frågan om huruvida barns uppfattningar om olika yrken är könsbundna.

Barn har redan vid mycket späd ålder 'strukturerade uppsättningar av föreställningar om personliga attribut hos män och kvinnor' dvs könsstereotyper (Ashmore och DelBoca 1979). På motsvarande sätt har barnen mycket tidigt föreställningar om vilka yrken som 'passar bäst' för män respektive kvinnor. Så fann t ex Gettys och Cann (1981) att barn mellan 2 ½ och 8 år mycket klart angav vilka yrken man ansåg skulle besättas av en man respektive av en kvinna. Denna benägenhet att stereotypisera yrkesrollerna finns med under de fortsatta barn- och ungdomsåren (Maccoby och Jacklin 1974; Tittle 1981; Tremaine et al 1982; Cann och Haight 1983; Archer 1984; Reid och Stephens 1985).

Barn har således stereotypa föreställningar om olika yrkens könstillhörighet. Och i deras egna yrkesönskningar och yrkesförväntningar återfinns också mycket klart uttalade könsskillnader.

Wernersson undersökte 9-13 åringar och frågade vilket yrke barnen helst skulle vilja ha. Av de yngre flickorna hade 70 procent yrkesaspirationer vilka rymdes inom undervisningssektorn, sjukvårdssektorn eller yrken som hade något med djur att göra. Pojkarnas yrkesval var inte lika koncentrerat till ett fåtal områden. För de något äldre barnen hade för flickornas del kommit till önsksningar om 'akademiska yrken', medan pojkarna koncentrerat sina önsksningar till tekniska och akademiska yrken samt önsksningar om att bli idrottsproffs (Wernersson 1983).

Trettonåriga stockholmsungdomar ombads av Wolf-Seibel (1980) att ange vilket yrke de siktade på. Pojkarnas yrkesplaner var mycket jämnare fördelat över statushierarkin än flickornas. Hälften av flickorna angav planer på yrken med medelhög status, medan andelen flickor med planer på arbetaryrken var mycket låg.

Hjortzberg-Nordlund och Marnell frågade 15-åriga örebroungdomar vilka yrken de kunde tänka sig att välja (1974). Preferenserna skilde sig klart åt: flickorna föredrog 'djupkontakt, vård', medan pojkarna siktade mot 'tekniskt, naturvetenskapligt'. Liknande resultat, vilka alla bekräftar benägenheten att ha könsstereotypa preferenser, har publicerats av bl a Rudemo 1970, Duner 1972, Thelander 1972, Dahlgren 1977.

De stereotypa yrkesplanerna återfinns också i amerikansk forskning. I en genomgång av litteraturen fann Marini (1978) att pojkars och flickors yrkesplaner sällan överlappade. Flickor föredrog ett litet antal 'typiskt kvinnliga' yrken såsom lärare, sekreterare, sjuksköterska, sociala yrken, medan pojkarna väljer bland ett mycket större antal olika 'typiskt manliga' yrken. Liknande resultat återfinns hos Marini och Greenberger 1978, Maccoby och Jacklin 1978, Tittle 1981.

Marini har speciellt uppmärksammat att medelvärdena för yrkesaspirationer för pojkar och flickor ligger mycket nära varandra. Ibland har pojkar något högre medelvärde, ibland flickor. Signifikanta skillnader har Marini inte funnit. Förklaringen, enligt Marini, är att söka i det faktum att pojkarna väljer bland långt fler yrken spridda över hela statusskalan, medan flickorna

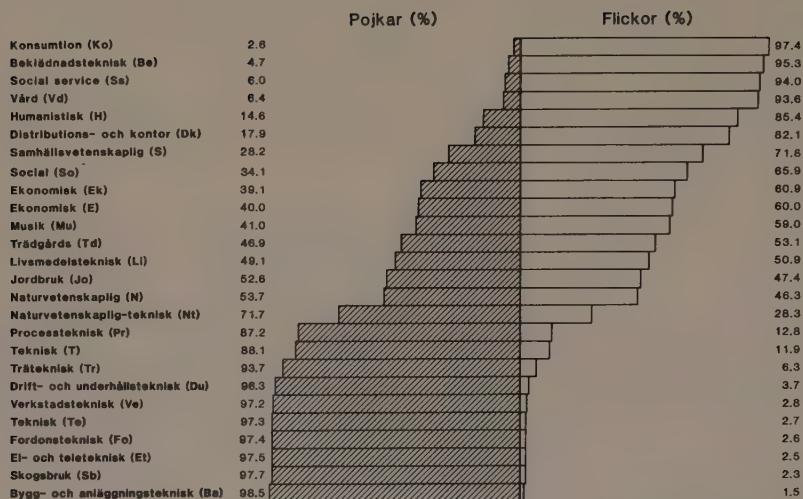
koncentrerar sina val till yrken, vilka i statushänseende är placerade i mitten av hierarkin. Att endast studera medelvärden döljer, enligt Marini, att flickornas yrkesaspirationer är underrepresenterade i botten och toppen av statushierarkin, vilket är en parallell till en segregerad amerikansk arbetsmarknad (Marini 1978. Jämför även Sewell et al 1980, Featherman och Stevens 1982).

Finns det en motsvarighet till de könsstereotypa yrkesförväntningarna hos barn när det gäller deras val till högre utbildning? Detta är en fråga som är väl undersökt i Sverige och här skall endast citeras några centrala undersökningar. Könsskillnaderna kommer till uttryck redan vid barnens första valtillfälle i den svenska skolan, nämligen vid tillvalet till årskurs 7. Pojkarna väljer t ex i huvudsak teknik som tillval, medan flickorna föredrar språk (Härnqvist 1978).

Ungdomarnas val till gymnasiet kan studeras dels med hänsyn till utbildningens längd, dels till inriktningen på olika linjer. Det finns en mycket klar social selektion när det gäller utbildningens längd. Till gymnasiets 3- och 4-åriga teoretiska linjer söker sig huvudsakligen barn från akademikerhem och högre tjänstemannahem (SOU 1981:96). Den mycket sneda fördelningen kvarstår även när man tar hänsyn till studieförutsättningar. Däremot skiljer sig inte pojkar och flickor åt när det gäller utbildningens längd. 'Tidigare stannade kvinnorna ofta på en lägre utbildningsnivå än männen, men denna skillnad består numera endast på nivån utöver grundläggande högskoleexamen' (Härnqvist 1980: 156).

Det finns dock en mycket klar könsskillnad i valet av linjer på gymnasiet, se figur 2.5.

Ett komprimerat och något tillspetsat sätt att beskriva det svenska gymnasiet gjordes av utredningen 'En reformerad gymnasieskola' (SOU 1981:96). Gymnasiet består enligt utredningen av tre delar: en yrkesförberedande skola för pojkar, en yrkesförberedande för flickor och en högskoleförberedande samskola.

Figur 2.5 Intagna till gymnasieskolans linjer, höstterminen 1980, uppdelat efter kön. (Från SCB, SMU 1981:8).

Efter denna beskrivning av utbildnings- och yrkesförväntan hos pojkar och flickor kan det vara av intresse att studera om de faktorer som påverkar dessa förväntningar är desamma och om strukturen och graden av inflytande överensstämmer för pojkar och flickor. Här lider litteraturen av den tidigare påtalade bristen på forskning om flickor och kvinnor, men i en översikt anser sig Marini (1978) kunna göra följande sammanfattning:

'Socioekonomisk bakgrund, förmåga, antal syskon, föräldrauppmuntran och skolprestationer är positivt relaterade till utbildningsaspirationer och utbildningsförväntan hos såväl pojkar som flickor. Däremot - möjligen med undantag för socioekonomisk bakgrund - är faktorerna starkare relaterade till pojkars utbildningsaspirationer och planer än till flickornas.

... Socioekonomisk bakgrund, förmåga och föräldrauppmuntran har positiva effekter på pojkars yrkesaspirationer, men har antingen mycket mindre eller inga effekter på flickors yrkesaspirationer.' (Marini 1978:746)

Marini hävdar att såväl faktorer som struktur är desamma när det gäller inflytandet på pojkars och flickors utbildningsförväntningar och aspirationer. För pojkar råder ett starkt samband mellan utbildningsaspirationer och yrkesaspirationer. Detta samband är svagare för flickor, framför allt därför att en kvinnas status traditionellt sett inte primärt har bestämts av hennes eget yrke, utan av hennes mans.

Dessa skillnader förklaras, enligt Marini, av att det amerikanska samhället lägger större vikt vid mäns yrkesstatus:

'Since occupational achievement is the major route to status attainment in adulthood for males, boys who possess resources which can be applied to the attainment of occupational rewards can be expected to use them. Girls with similiar resources, however, are less likely to strive for occupational achievement, since their anticipated rewards for doing so are smaller. The relationship between the availability of these resources and occupational ambition is weaker for girls than boys, therefore, because the differential reward structure for the two sexes provides less incentive for girls to channel their resources into occupational accomplishment.' (Marini 1978:747)

Som Marini och flera andra påpekat baserar sig dessa resultat på data vilka insamlades på 50- och 60-talet. Man kan därför förvänta sig att skillnaden i inflytande från olika faktorer för pojkar och flickor borde minska till följd av ökat kvinnligt förvärvsarbete, insatser för att bryta könsstereotypa utbildningsval mm.

Det är sparsamt med svenska studier som nalkas tonåringars yrkesförväntningar utifrån ett statusförvärvsperspektiv och analyserar med hjälp av kausala modeller och multivariata analys-tekniker. Ett undantag utgör dock Wolf-Seibels sociologiska studie av 13-åriga stockholmsungdomar. Data samlades in 1966. Wolf-Seibel undersökte, med hjälp av stiganalys, vilka utbildnings- och yrkesförväntningar man hade. Variationen i flickornas yrkesförväntningar kunde förklaras till 23 procent, huvudsakligen med hjälp av moderns aspirationer för sitt barn samt barnens utbildningsplaner. Dessa båda faktorer var även de som bäst förklarade pojkarnas yrkesförväntningar. Till förklaringsgraden på 38 procent för pojkarna bidrog dock vare sig föräldrarnas socio-ekonomiska bakgrund eller betygen i 6:e klass. Dessa variabler

bidrog inte heller till att förklara flickornas yrkesförväntningar.

Till slut kan noteras att barnens könsstereotypa utbildnings- och yrkesförväntningar har sin motsvarighet i såväl den svenska som den amerikanska arbetsmarknaden (se SOU 1979:56 och Marini 1978). Till frågan om denna generella överensstämmelse även gäller enskilda yrken återkommer vi i kapitel 6.

2.5 Sammanfattning

Forskningen om yrkesförväntan, yrkesaspirationer, yrkesval och karriärutveckling har sedan sitt teoretiska genombrott på 50-talet kunnat uppvisa en ständigt växande mångfald av infallsvinklar och ansatser. Huvuddelen av forskningen betonar mer eller mindre renodlat psykologiska dimensioner. Av speciellt intresse i denna studie är att stanna vid den inriktning som ser individernas förväntningar och val av utbildning och yrke som en process, vilken startar långt före skolåldern och inte upphör förrän man lämnar arbetslivet.

En utförlig, inträngande och tongivande insats har här gjorts av Super. Han ser individens karriärutveckling som ett förlopp som löper parallellt med individens kognitiva, emotionella och sociala utveckling. Detta förlopp kan karakteriseras av fem på varandra följande faser av tillväxt, utforskning, etablering, bibehållande och avtagande. Centralt i Supers arbete är individens utveckling och dennes uppbyggnad av ett självmedvetande i interaktion med sin omgivning.

En socialpsykologiskt inriktad gren av karriärutvecklingsforskningen uppehåller sig vid individens statusförvärv ('status attainment'). Man studerar vilka faktorer det är som påverkar individens förväntningar och uppnådd yrkes- och utbildningsstatus.

Gemensamt för denna inriktning är att man ofta formulerar sin teori i form av modeller, där inflytandet från olika faktorer formuleras i kausala sekvenser och där prövningen utförs med

hjälp av multivariata analystekniker. Studierna utgår vanligtvis från social bakgrund och mental förmåga. Sedan introduceras ytterligare variabler mellan dessa och den variabel som skall förklaras, antingen man önskar studera aspirationer, förväntningar eller uppnådd utbildnings- och yrkesnivå. Dessa mellankommande variabler är vanligtvis av fyra slag: mått på interpersonellt inflytande, social struktur, individuella prestationer och personliga karakteristika.

Statusförvärvsforskningen har i huvudsak koncentrerat sin uppmärksamhet på pojkar och män från 16 år och uppåt. Den forskning som jämför pojkars och flickors förväntningar och aspirationer har funnit att det är samma faktorer och samma struktur som förklarar pojkars och flickors utbildningsaspirationer, men att inflytandet från faktorerna är starkare för pojkar. Dessa faktorer utövar också ett inflytande vilket delvis kan förklara pojkars yrkesaspirationer. Vidare visar det sig att pojkar väljer bland många flera yrken och att dessa yrken fördelas inom ett flertal områden och statusnivåer, medan flickornas förväntningar och aspirationer omfattar ett mycket mer begränsat antal yrken, koncentrerade till ett fåtal yrkesområden i mitten av statushierarkin. Könsskillnaderna i yrkesförväntan får kanske sitt starkaste uttryck när man studerar mot vilka yrkesområden som förväntningarna riktar sig. Här kommer mycket tidigt könsstereotypa förväntningar till uttryck.

I nästa kapitel skall uppmärksamheten riktas mot en av de faktorer som hittills inte uppmärksamats i nämnvärd grad av yrkesvalsforskningen, nämligen TV.

3 TV som socialisationsagent

När ett antal av världens mest framstående masskommunikationsforskare år 1975 ombads att prioritera de forskningsinsatser som man ansåg angelägna, så satte man främst studier av televisionens bidrag till socialisationen av unga människor (Comstock och Lindsey 1975).

Vad finns det då för grund att betrakta TV som en viktig socialisationsagent? Hur kan TV medverka i 'den process varigenom en individ, i samspel med sin omgivning, utvecklar sina specifika mönster av socialt relevanta beteenden och erfarenheter' (Zigler och Child 1969:474)? Vilka är de budskap som TV förmedlar? Det är frågor som dessa som detta kapitel uppehåller sig vid. Här illustreras också de skillnader i livssituation som kännetecknar våra ungdomar inom det tidsintervall som vi följer dem.

3.1 TV:s roll i samhället

Att TV skulle kunna vara en mäktig och viktig socialisationsagent har märkvärdigt nog inte uppmärksamats av den 'rena' socialisationsforskningen (jämför Goslin 1969). Andra agenter som familj, skola och vänner har däremot flitigt studerats. För de forskare som ägnat sig åt massmedierna och deras inverkan har det däremot legat nära till hands att poängtera TV:s roll i socialisationsprocessen (Rosengren och Windahl, under tryckning).

Under 1970-talet och början av 80-talet har det utförts flera mycket stora och omfattande genomgångar av masskommunikationsforskningen i västvärlden. En av de mest omfattande var den inventering som Comstock m fl gjorde 1975. Där sammanfattade man sin bedömning av TV som socialisationsagent för barn och ungdom på följande sätt:

'Our evaluation of the evidence on the role of television in the lives of young people leads us to conclude that it should tentatively be considered a major agent of socialization. We believe that it contends with some force in competition with such other agents as parents, school, community, siblings, peers, and church.' (Comstock et al 1978:284)

Den explosionsartade tillväxten av forskningsrapporter inom masskommunikationsområdet gjorde att Surgeon General uppdrog åt National Institute of Mental Health (NIHM) i USA att på nytt försöka summera forskningsresultaten (NIHM 1982, Pearl et al 1982). Vid sin recension av denna genomgång lyfte Rubinstein (1983) fram det citat som han ansåg bäst sammanfattade vad denna genomgång av över 3000 undersökningar, utförda under en 20-års period, hade lett till för slutsats:

'Television can no longer be considered as a casual part of daily life, as an electronic toy. Research findings have long since destroyed the illusion that television is merely innocuous entertainment. While the learning it provides is mainly incidental rather than direct and formal, it is a significant part of the total acculturation process.' (NIHM 1982, Vol 1, p 87)

Asikten att TV:s massiva utbud måste uppmärksammas i socialisationen av barn och ungdom sammanfattade McQuail så här:

'Att medierna spelar en roll i barnens tidiga och de vuxnas långsiktiga socialisation anses allmänt, även om karaktären av detta är närmast omöjligt att bevisa. Orsaken är dels att det är en så långsiktig process och dels att alla medieeffekter interagerar med annan påverkan från den sociala bakgrunden och med olika socialisationssätt inom familjerna.' (McQuail 1984:193)

Chesebro uttrycker sin uppfattning om TV på följande sätt:

'Television has altered the structure, processes, priorities, and preferences of Americans. The issue is not if television is altering or will alter the basic nature of

American life. The issue is how television has already changed the American lifestyle. Television viewing is now the primary activity of the average American after work and sleep.' (Chesebro 1982:508)

Låt oss avsluta denna rad av citat med att låta Gerbner ge sin syn på TV:s roll i samhället.

'No other medium or institution since preindustrial religion has had a comparable influence on what people of a tribe, community, or nation have learned, thought, or done in common... Television is a total cultural system with its own art, science, statecraft, legendry, geography, demography, character types, and action structure... Television is today's central agency of the established order - the common culture - and as such serves primarily to maintain, stabilize, and reinforce - not subvert - conventional values, beliefs, and behaviors.' (Gerbner och Gross 1980:150)

Även om det är mycket lätt att finna samstämmighet i att TV utövar inflytande, så är det desto svårare att integrera denna kunskap i en enhetlig teori. Den massiva forskningen förefaller att mest ha växt ut snarare än att ha inneburit den tillväxt man önskar (Christenson och Roberts 1983). Det är mycket svårt att syntetisera kunskapen. Det finns så många skillnader mellan studierna att de ofta är nästan omöjliga att jämföra.

Rubinstein (1983) efterlyste också en övergripande teoretisk ram inom vilken kunskapsmassan skulle kunna konceptualiseras. Även McQuail (1984) samt McLeod och Reeves (1980) har poängterat oenhetligheten inom forskningsområdet. Det framgår dock klart av citaten ovan att TV bör betraktas som en väsentlig socialisationsagent. Det är viktigt att uppmärksamma att citaten i huvudsak bygger på amerikanska och engelska förhållanden vilka starkt avviker från svenska både vad avser utbudets mångfald och konsumtionens omfattning.

3.2 TV:s potentiella uppgifter

Om man accepterar synsättet att massmedier i allmänhet och TV i synnerhet är viktiga påverkande krafter i samhället, blir det intressant att precisera de uppgifter som ett medium kan tänkas ha. McQuail (1984) har valt att diskutera mediernas funktioner

dels ur ett samhällsperspektiv, dels ett individorienterat perspektiv. I det senare är det individernas användning och utbyte av medierna som står i blickpunkten, medan samhällsperspektivet kännetecknas av att mediernas uppgifter och utrymme definierats av 'samhället'.

McQuail (1984:75) hävdar att medierna kan sägas ha följande fem huvuduppgifter:

- '1. Information
 - ge information om händelser och tillstånd i samhället och världen
 - visa på maktrelationer
 - underlätta förnyelse, anpassning och framsteg
2. Korrelation
 - förklara, tolka och kommentera betydelsen hos händelser och information
 - ge stöd åt etablerade auktoriteter och normer
 - socialisera
 - samordna åtskilda aktiviteter
 - skapa konsensus
 - ange prioritetsordning och signalera relativ ställning
3. Kontinuitet
 - ge uttryck åt den härskande kulturen, erkänna subkulturer och ny kulturell utveckling
 - skapa och vidmakthålla värdegemenskap
4. Underhållning
 - tillhandahålla förnöjelser, förströelse, avkoppling
 - minska sociala spänningar
5. Mobilisering
 - driva kampanjer för samhälleliga mål vad gäller politik, krig, ekonomisk utveckling, arbete och ibland även religion.'

McQuail poängterar att han inte kan rangordna dessa olika uppgifter och inte heller ange deras relativa frekvens. De olika uppgifterna kan återföras på mer grundläggande antaganden om mediernas funktioner i ett samhälle. Dessa kan t ex utgå ifrån teorier om konsensus eller konflikt i samhället.

Vi utgår i det följande från att den av McQuail föreslagna indelningen av mediernas uppgifter också har stor relevans för TV som socialisationsagent. Innan vi går över till att studera hur barn kan använda sig av TV kan det vara av intresse att redovisa TV:s innehåll.

3.3 TV:s innehåll

Ända sedan TV introducerades har det funnits ett starkt intresse av att jämföra TV-utbudet med den sociala verkligheten. Detta har inneburit att det har utförts ett mycket stort antal innehållsanalyser. Dessa har framför allt försökt besvara frågorna: Hur mycket av innehållet i TV är realistiskt? Avviker innehållet från verkligheten? Vilka är effekterna av sådana avvikelser? (McQuail 1984).

I detta avsnitt finns inte möjlighet att återge ens huvuddragen i dessa innehållsanalyser utan en naturlig avgränsning har varit att studera framför allt presentationen i TV av yrkes- och könsroller.

Redan ett par år efter introduktionen av TV i USA kunde Head år 1954 konstatera:

'In most real communities, the lowest (social class) is the largest and the upper class is the smallest; whereas precisely the opposite is true of the fictional community of television drama.' (Comstock et al 1978:34)

Denna bild konfirmerades under 60- och 70-talen bl a av DeFleur (1964) och Seggar och Wheeler (1973).

Greenberg tillhör dem som mest systematiskt och utförligt studerat innehållet i amerikansk TV. Han har inte bara nöjt sig med att se på antalet olika yrkes- och könsroller utan även sett på deras inbördes relationer. Under perioden 1975-1978 undersökte han amerikanska TV-dramer och kunde bland annat visa att knappt en tredjedel av personerna i dem var kvinnor. De kvinnor som förekom var unga och överrepresenterade i lågstatusyrken. Oftast förekom de i familjedramer och situationskomedier. I relationerna man-kvinna var det en stark övervikt för att männen gav order. Kvinnorna svarade huvudsakligen för emotionellt stöd, medan männen stod för den mesta planeringen (Greenberg 1980). I programmen var det vidare en stark överrepresentation av 'professionals, managers and service workers'.

Tuchman hävdar att kvinnorna är utsatta för en 'symbolisk utplåning' i TV.

'What can the preschool girl, the schoolgirl, the adolescent female and the women learn about a woman's role by watching television? The answer is simple. Women are not important in American society, except perhaps within the home.' (Tuchman 1978:17)

Utplåningen av kvinnor i TV samt den stereotypa bilden av männen och de fåtaliga kvinnorna medför, enligt Tuchman, att medierna uppmuntrar sin publik till stereotypisering. TV får speciellt flickor att tro att deras sociala horisont och alternativ är mer begränsade än vad som i själva verket är fallet.

I den stora genomgången som National Institute of Mental Health gjorde summerade Greenberg innehållsanalysernas resultat. Bilden blir densamma:

'The world of work is a world of men on television. Three studies estimate the unemployment rate of television women within the range of 64-70%. Several studies leads to depictions of television jobs for men and women: Males are more likely to be in law-related jobs; females are underrepresented as lawbreakers and overrepresented as victims; at least 9 in 10 lawyers, ministers, storeowners, and doctors are male; women are usually secretaries, nurses, entertainers, teachers and journalists. Males get more varied jobs; on Saturday morning programs, Busby (1974) found 42 different male jobs and 9 different female jobs.' (Greenberg 1982:181)

Kalisch och Kalisch (1984) har valt att specialstudera relationerna mellan läkare och sköterskor. Man har innehållsanalyserat 'prime time TV' under tiden 1950-1980 och fann att 99 procent av sköterskorna var kvinnor och 95 procent av läkarna var män.

'The cluster of sex and occupational role characteristics, personality attributes, primary values, career orientation, professional competencies, and the tone of nurse-physician relationships converge to yield an image of the female professional nurse as totally dependent on and subservient to male physicians.' (Kalisch och Kalisch 1984:533)

Den överväldigande delen innehållsanalyser är gjorda i USA (Durkin 1985a, b och c). I Sverige finns dock liknande projekt. Abrahamsson har analyserat fiktionsutbudet i barn- och ungdomsprogram. I de undersökta programmen utgjorde männen 59 procent

av de medverkande och kvinnorna 38 procent. Mansdominansen gjorde sig framför allt gällande i fantasiberättelser. Av de som klassades som förvärvsarbetande var tre fjärdedelar män och en fjärdedel kvinnor, vilket markant avviker från svensk arbetsmarknad. TV-samhället underdimensionerade kraftigt antalet arbetare och överdimensionerade ledande befattningar (Abrahamsson 1983).

Abrahamsson har även studerat presentationen av kvinnor och män i teater och film 'för vuxna' i svensk TV (Abrahamsson 1985). Av de förvärvsarbetande kvinnorna återfanns flertalet i arbetaryrken i lägre befattningar samt som tjänstemän på låg och mellannivå. Männen däremot arbetade till största delen som tjänstemän, chefer och specialister.

Ytterligare en svensk undersökning är den som Sveriges Radios grupp för jämställdhet företog på en veckas TV-utbud. Det bestående intrycket var att männen kraftigt dominerade i så gott som alla programkategorier (Abrahamsson 1984).

En kraftigt förenklad sammanfattning av de innehållsanalytiska studierna ger följande bild av TV-världen:

- Könns- och yrkesroller presenteras ofta stereotyp i TV
- Kvinnorna är kraftigt underrepresenterade i de flesta programtyper
- Arbetsmarknaden återspeglas inte på ett verklighetstroget sätt utan högstatusyrken överdimensioneras kraftigt medan lågstatusyrken förekommer i mycket begränsad omfattning
- Männen återfinns i långt fler yrkesroller än kvinnorna
- Yrkesrollerna återfinns i allmänhet innanför de traditionella könsgränserna.

De ungdomar som ingår i vår panel har för länge sedan övergått till att i huvudsak konsumera fiktionsprogram avsedda för vuxna. Fiktionsutbudet i svensk TV är till stor del importerat från England och USA (år 1979/80 var 17 procent av fiktionsutbudet för vuxna svenskt, Abrahamsson 1983). Det finns därför fog för antagandet att den bild som TV-världen ger enligt amerikanska innehållsanalyser också till stor del är den som når våra

svenska ungdomar. En indikation på att så faktiskt också var fallet är den lista över mest sedda program en marsvecka 1981 som nionde klassen i vår huvudpanel angav. För fyra av veckodagarna var MASH, Dallas, en långfilm om Dracula samt Lödder de mest beskådade programmen (Flodin et al 1982).

3.4 Barns användning av TV

TV finns idag som en resurs i så gott som varje svenskt barns liv. Denna resurs kan användas på en mångfald sätt för att uppfylla skiftande behov och önskningar. Detta är förenklat uttryckt utgångspunkten för den s k 'uses and gratification'-traditionen inom masskommunikationsforskningen som primärt intresserar sig för hur individen aktivt använder sig av massmedierna. McQuail (1984:78) har sammansmält resultat från denna forskning till en förteckning över olika användningsområden.

1. Information

- få upplysning om relevanta händelser och tillstånd i den direkta omgivningen, samhället och världen
- söka råd i praktiska frågor, välja åsikt och beslut
- tillfredsställa nyfikenhet och allmänt intresse
- inläring, självstudier
- skaffa en känsla av säkerhet genom kunskap

2. Personlig identitet

- finna stöd för personliga värderingar
- finna beteendemodeller
- identifikation med andra som man värderar högt (i medierna)
- få insikt om det egna jaget

3. Integration och social interaktion

- få insikt om andras förhållanden: social inlevelse
- vinna identifikation med andra och en känsla av tillhörighet
- vinna en bas för konversation och social interaktion
- få ett substitut för verkligt sällskap
- hjälp att utföra sociala roller
- möjlighet till förbindelse med familj, vänner och samhället

4. Underhållning

- undfly eller skingra tankarna på problem
- avkoppling
- få viktiga kulturella eller estetiska njutningar
- tidsfördriv
- emotionell avspänning
- sexuell upphetsning.

Även om uppräknigen gör en åtskillnad mellan olika användning av medierna är det ett ytterst svårlost problem att särskilja komponenter i en individs användning eftersom vid en viss tidpunkt medierna mycket väl kan ge flera av de uppräknade fördelarna.

Vilket programutbud som individerna i vår huvudpanel tar till sig redovisas i kapitel 6.

3.5 Konsekvenser av TV-konsumtion

Att TV ingår som ett väsentligt inslag i det dagliga livet och att TV-konsumtionen är av betydande omfattning är åsikter som förmodligen delas av de flesta forskare och debattörer. Konsekvenserna av TV:s sändningar råder det däremot knappast någon samstämmighet om. Det finns forskare och debattörer som helst vill avskaffa TV (t ex Mander 1980), forskare som är allvarligt oroad över TV:s negativa inflytande (Postman 1984). Gerbner m fl (1980) påtalar TV:s likriktande ('mainstreaming') inverkan och Noble (1983) menar att TV styr sina tittare genom livet.

De övergripande sammanfattningarna av TV-forskningen som tidigare redovisats (Comstock et al 1975, NIHM 1982) kan också ses som uttryck för oro över TV:s negativa inflytande. Men det finns även forskare som betonar de mycket stora svårigheterna i att demonstrera TV:s inverkan (McLeod och Reeves 1980) och ständiga debatter förs om tillförlitligheten i olika forskningsresultat, t ex Hirsch ifrågasättande av Gerbner-gruppens resultat (Hirsch 1980). Det finns också en rad resultat som dokumenterar positiva inlärningseffekter till följd av TV-tittande (Williams et al 1981, Liebert et al 1982, Bryant et al 1983).

		TID	
		Kortsiktiga	Långsiktiga
AVSIKT	Ja	• Individuellt gensvar • Mediekampanj	• Spridning i utvecklingssyfte • Kunskapsfördelning
	Nej	• Kollektiv reaktion • Individuell reaktion	• Social kontroll • Socialisation • Verklighetsdefinition • Institutionell förändring

Figur 3.1 En typologi över medieeffekter. (Modifierad från McQuail 1984:172).

McQuail (1984) har en tvådimensionell typologi (se figur 3.1), vilken ger en användbar komprimerad beskrivning av TV:s effekter. Den ena dimensionen gäller om mediernas effekter är lång- eller kortsiktiga och den andra om effekterna är avsiktliga eller oavsiktliga (jämför Golding 1981).

Av typologin framgår att TV:s bidrag till socialisationen huvudsakligen skulle vara i form av en långsiktig och icke avsiktlig påverkan. McQuail definierar denna socialisation som 'mediernas informella bidrag till inlärningen och accepterandet av etablerade normer, värderingar och förväntade beteenden i givna sociala roller och situationer' (1984:173). Mot bakgrund av de tidigare beskrivna analyserna av innehållet i TV (se avsnitt 3.3) förefaller det som om detta informella bidrag bl a skulle bestå i att lyfta fram högstatusyrken på bekostnad av lågstatusyrken och männen på bekostnad av kvinnorna.

Det är angeläget att inte bara betrakta socialisationen utifrån ett samhällsperspektiv, där olika agenter utövar påverkan, utan också från ett individorienterat perspektiv, där individen ses

som en aktiv varelse vilken tar till sig intryck, söker information, väljer och värderar vilken kunskap som han skall ta till sig och aktivt definierar sin egen verklighet. Denna tanke att integrera dessa båda synsätt har uttryckts av Wrong på följande sätt:

'On the one hand socialization means "transmission of culture", the particular culture of the society an individual enters at birth; on the other hand the term is used to mean "the process of becoming human", of acquiring uniquely human attributes from interaction with others.'
(Johnsson-Smaragdi 1983:28)

I enlighet med detta synsätt kan barnen använda sig av TV för en mångfald ändamål. Den av McQuail (se avsnitt 3.4) gjorda indelningen visar bl a att barnen kan använda sig av TV för att få upplysning om relevanta händelser och tillstånd. Barnen kan söka kunskap via TV, informera sig om miljöer och roller vilka de själva inte har personlig erfarenhet av. Barnen kan använda sig av TV för att vidga sina referensramar och tillgodogöra sig information om arbetsuppgifter, roller och miljöer, vilka de själva inte har personlig erfarenhet av. Detta kan i sin tur ge barnen stoff som underlättar utvecklingen av den egna identiteten och också ger vägledning inför olika former av socialt samspel i skilda situationer.

Socialisationsprocessen kan således ses som ett komplicerat samspel mellan individ och omgivning, där impulser och information sänds och tas emot. Samspelets karaktär förändras bl a beroende på individernas utvecklingsstadium och position i livscykeln. Individen interagerar med ett flertal socialisations-agenter i komplicerade samspelesmönster. Att TV finns med som en av dessa agenter och att TV har ett inflytande står helt klart, åtminstone för masskommunikationsforskarna. Lika klart är att ett isolerat studium av TV:s inflytande skulle vara missvisande och otillräckligt. TV:s inflytande anses påverkat av förekomsten av andra socialisationsagenter, vars inflytande många gånger kan antas överskugga TV:s.

'Indeed it is generally accepted that television most effectively influences the roles of social behavior either when it reinforces the attitudes, expectations and definitions promulgated by direct experience and interpersonal

communication, or when it defines situations about which other sources have not provided information. When its message conflicts with information derived from direct experience or important interpersonal sources, however, its impact may be dramatically, but not totally, reduced. Nevertheless it is clear that television is a significant agent of socialization and influence on behavior - if only in interaction with other sources of social information, each of which contributes to the child's definition of situations and behaviors appropriate to them.'

Detta uttalande av Comstock m fl (1978:280) får stå som ett exempel på en bedömning av TV:s relativa inflytande som delas av många andra forskare (se t ex Gross och Jeffries-Fox 1978, Dorr 1980, Faber et al 1982, Christenson och Roberts 1983, McQuail 1984, Durkin 1985b).

Detta avsnitt om TV:s roll som socialisationsagent är anpassat till denna studie. Avsikten har inte varit att ge en allmän överblick av den gigantiska socialisationsforskningen utan att direkt peka på vilka funktioner som TV kan tänkas fylla i samhället och vilken användning som barnen kan ha av TV. För utförliga redovisningar av skilda teoretiska inriktningar hänvisas till något av standardverken inom socialisationsforskningen, t ex Goslin (1969) eller till Rosengren och Windahl (under tryckning) samt Johnsson-Smaragdi (1983).

Socialisationsprocessen påverkas givetvis också av det utvecklingsstadium som barnen befinner sig på och den aktuella situationen. I nästa avsnitt görs därför ett försök att belysa våra ungdomars utvecklingsmässiga status och situation.

3.6 Socialisation och utveckling

De barn som ingår i denna studie är mellan 11 och 15 år gamla. De befinner sig således strax före och i puberteten. Detta är en period av ungdomarnas liv som kännetecknas av flera dramatiska förändringar. Inom en kort tidsrymd skall barnen bland annat ta ställning till följande:

- tonåringen måste acceptera förändringarna i sin kropp och utveckla en positiv bild av sin egen kropp

- tonåringen måste utveckla mer komplett definierade könsroller och lära sig mer om relationerna till det motsatta könet
- tonåringen måste börja förvärva visst ekonomiskt och emotionellt oberoende
- tonåringen måste utveckla åtminstone ett minimalt deltagande i allmänna samhällsangelägenheter
- tonåringen måste förbereda sig för framtida yrkes- och familjeroller. (Faber et al 1982:604)

Tonåren är med andra ord en period i ungdomarnas liv när de måste utveckla sin förmåga att spela olika roller, att göra rollerna mer nyanserade och mångfasetterade och också pröva att sätta sig in i de olika roller de förväntas spela i vuxenlivet, s k anticipatorisk socialisation. Under tonåren växer även individens förmåga att sätta sig in i hur andra människor betraktar olika situationer och att förstå deras känslor, intentioner, tankar och ståndpunkter (Selman 1981).

Men tonåren är också en period när samhället börjar att mer uttalat visa sitt intresse för hur ungdomarna avser att forma sin framtid. Tonåren kan sägas vara en period under vilken det blir mer och mer angeläget för både samhället och dess institutioner och individen att definiera och precisera framtidsförväntningar. En fråga som 'vad skall du bli när du blir stor' har en helt annan relevans när den ställs till en 15-åring än till ett barn i första klass, och den förstaklassare som säger 'jag skall bli idrottsproffs' bemöts inte på samma sätt som när han eller hon uttalar samma önskan inför övergången till gymnasiet.

Även Super betonar att förmågan att spela olika roller och att utvärdera i vilken grad detta möts med gillande eller ogillande av omgivningen är en väsentlig aspekt av individens karriärutveckling (se Supers proposition nummer 8 i avsnitt 2.2).

Vad kännetecknar då perioden strax före tonåren? Barnen befinner sig i vad Piaget kallar 'de konkreta operationernas stadium'. Detta kännetecknas bl a av att barnet utvecklar förmågan att

'represent, symbolize to combine and recombine various concrete cognitions. Yet the child can only apply these

abilities to thought about concrete objects and events
and to relations between such concrete elements.'
(Roberts 1973:179)

Barnen är fortfarande i hög grad knutna till föräldrarna. Man tillbringar den mesta tiden i hemmet. Gränserna för deras handlande är snävare än för 15-åringarna och föräldrakontrollen över läxläsning, kvällsvanor mm är mer aktiv (Gahlin 1984).

I skolan har eleverna inte fått några betyg i årskurs 5. De har inte heller gjort något tillval till högstadiet och SYO-konsulenterna har i allmänhet inte kontaktat dem. Samhället har ännu inte visat nämnvärt intresse för barnens yrkes- och utbildningsval.

11-åringarna är mitt inne i en intensiv massmediekonsumtion. TV-tittandet är på sin höjdpunkt. Barnen föredrar vuxenprogram och av dem främst underhållningsprogrammen (se även avsnitt 6.6.2).

Kunskaperna om olika yrken är begränsade. Kidd (1981) citerar en undersökning av Kirton där denne undersökte pojka- och flickors kunskaper om krav på arbetet, lön, avancemangsmöjligheter och livsstil för en rad yrken. Kirton fann att det genomsnittliga svars-mönstret hade ett utfall som liknade slumpen, dvs kunskaperna var klart otillräckliga. Leifer och Lesser (1976) kunde efter en genomgång av forskning om barns kunskaper om yrken i åldrarna 3-12 år också konstatera att barnen kände till få yrken. I Sverige har Broady m fl (1980) funnit att barn i yngre åldrar ofta har en fragmentarisk uppfattning om olika yrken.

De starka förändringar som kännetecknar puberteten och som Faber m fl beskrivit (se ovan) har ännu inte börjat eller är i sin linda. Annorlunda är det för en genomsnittlig 15-åring. Dessa tonåringar är inne i vad Piaget kallar 'de formella operationernas stadium'. Individerna har utvecklat förmågan till abstrakt och hypotetiskt tänkande. Man kan tänka sig in i både nuvarande och framtida situationer och roller. Denna möjlighet att hypotetiskt sätta sig in i andra människors och rollers villkor och förutsättningar utgör ett viktigt framsteg, inte minst när det gäller att formulera yrkesförväntningar (Selman 1971).

Föräldrakontrollen är mer begränsad, och intresset och gemenskapen flyttar delvis över till kamraterna från familjen. Det finns olika bedömning av hur omfattande denna omgruppering är och vilka områden den innefattar. Flera forskare hävdar dock att inför viktigare beslut som t ex gymnasie- och yrkesval är det fortfarande föräldrarnas inflytande som gör sig mest gällande (se t ex Davies och Kendal 1981).

Samhället har börjat förbereda individen på det framtida yrkesvalet. Tillval har gjorts inför högstadiet. Skolan har också bedömt elevernas prestationer och redovisat detta i form av betyg i årskurserna 6 och 7. Studiebesök och kontakter med SYO-konsulenter har inletts och valet till gymnasiet är högaktuellt.

TV-konsumtionen har avtagit starkt. I stället har andra konsumtionsmönster och preferenser utvecklats. Svängningarna i mediekonsumtion och konsekvenserna av detta har varit föremål för en doktorsavhandling inom Mediapanel (Roe 1983).

Kunskaperna om arbetsmarknad och olika yrken har ökat något, men är fortfarande otillräckliga. Kidd (1981) har studerat kunskaperna hos engelska skolungdomar när de lämnar skolan och funnit dem bristfälliga. Det är dessutom så att de ungdomar som har bestämda framtidsplaner inte skiljer sig i kunskaper om arbetsmarknad mm jämfört med de som inte bestämt sig. Hill (1969) redovisar att engelska barn i 14-års åldern saknar kunskaper om arbetslivet i stort, om tillgängligheten av olika arbeten samt om arbetslivets struktur. Även Sjöstrand (1968) fann vid sin genomgång att ungdomen i stort hade mycket bristfälliga kunskaper om arbetsmarknadens utseende.

3.7 Sammanfattning

Den masskommunikationsteoretiska utgångspunkten för denna studie är en integrering av den s k effekt-traditionen och av 'uses and gratification'-traditionen. TV måste ses både som en socialisationsagent som utövar påverkan och som en möjlighet för barn och ungdom att använda utifrån skilda bevekelsegrunder.

Under 1970-talet har några mycket stora sammanställningar gjorts för att utröna TV:s inflytande. TV framtonar i dessa undersökningar som en viktig socialisationsagent. TV informerar och sammanbinder olika företeelser. TV svarar för kontinuitet i samhällsutvecklingen, underhåller mm mm.

Det innehåll som förmedlas i TV:s underhållnings- och barnprogram avspeglar inte verkligheten. Talrika amerikanska och engelska svenska innehållsanalyser har visat att männen dominerar över kvinnorna, både i antal och statusmässigt. Männen utövar långt fler yrken än kvinnorna. Högstatusyrken dominerar kraftigt i TV-rutan, och lågstatusyrken utgör en mycket liten del av TV:s porträttgalleri.

Barn och ungdom är stora konsumenter av TV. Man samlar information och söker material för utveckling av den egna identiteten. Man använder TV som underhållare eller för att ge möjlighet till integration och social interaktion mm mm.

TV måste ses som endast en av de socialisationsagenter som samspelar med och påverkar barn och ungdom i en ständigt fortlöpande socialisationsprocess. Barnet är själv aktivt i denna process. Man väljer information och definierar sin egen verklighet, samtidigt som olika faktorer i omgivningen påverkar och styr. Den del av socialisationsprocessen som är speciellt intressant i detta sammanhang gäller individens förmåga till rollsocialisation och de kognitiva och instrumentella aspekterna i detta sammanhang.

Socialisationen är sammanvävd med barnens utvecklingsmässiga mognad. Under perioden från 11 till 15 år genomgår barnen en period kännetecknad av snabba och kraftiga biologiska, kognitiva och sociala förändringar. 11-åringen och 15-åringen står inför olika situationer, där kraven och impulserna utifrån har olika utseende, intensitet och tyngd, samtidigt som individens förmåga att ta emot, behandla och integrera information successivt ökar.

I detta kapitel har TV:s roll som socialisationsagent behandlats mer övergripande. Vi övergår nu till att studera vad masskommunikations- och yrkesvalsforskningen har funnit när det gäller TV:s inverkan på barnens kunskaper om yrken och egna yrkesförväntningar.

4 TV:s roll i yrkessocialisationen

I detta kapitel sammanförs statusförvärvsforskningens kunskaper om vilka faktorer det är som påverkar yrkesförväntan och yrkesval med masskommunikationsforskningens intresse för TV:s roll som socialisationsagent.

Detta resulterar i ett begreppsschema, vilket är inspirerat av modeller som rymmer statusförvärvsforskningens ackumulerade kunskap. Utifrån detta schema utvecklas sedan denna studies övergripande hypoteser.

Inledningsvis skall vi studera hur yrkesvals- och masskommunikationsforskningen hittills har uppmärksammat samspelet mellan TV och yrkesförväntan, yrkesaspirationer och kunskap om olika yrken.

4.1 Masskommunikation och yrkesförväntan

År 1975 publicerades tre böcker vilka var resultatet av en synnerligen omfattande litteraturgenomgång där cirka 2500 engelskspråkiga forskningsrapporter av skilda slag och omfattning inom masskommunikationsområdet hade studerats (Comstock och Fischer 1975, Comstock och Lindsey 1975, Comstock et al 1975).

På basis av denna litteratursammanställning presenterade Comstock m fl en lista över angelägna forskningsuppgifter i framtiden. Högst upp på listan kom 'TV och socialisation av ungdomar' och inom denna kategori bedömdes TV:s inverkan på rollsocialisation vara av speciellt intresse (Comstock et al 1978: 486). Där ställdes två frågor: 'I vilken utsträckning påverkar TV yrkesaspirationer? I vilken utsträckning påverkar TV förväntningar och beteenden med avseende på manliga/kvinnliga roller?' Man uppmärksammade också TV:s roll som socialisationsagent i relation till andra agenter: 'Vilket är TV:s inflytande jämfört med andra socialisationsagenter som föräldrar, skola och samhälle?'

Resultatet av litteraturgenomgången var anmärkningsvärt magert när det gällde relationen mellan TV-konsumtion och yrkesförväntan. Vad som kunde redovisas var huvudsakligen en rad innehållsanalyser, vilka dokumenterade det tidigare i denna studie beskrivna snedvridna mönstret av yrkesroller i TV (se avsnitt 3.3).

Ytterligare en mycket omfattande genomgång gjordes 1982 av National Institute of Mental Health (Pearl, Bouthilet och Lazar 1982). I ett särskilt kapitel om TV och rollsocialisation konstaterade Greenberg, liksom tidigare Comstock, att huvuddelen av denna forskning hade ägnats åt innehållsanalyser (Greenberg 1982).

Forskningen är rikhaltigare när det gäller TV-användningens relation till utbildningsresultat och utbildningsaspirationer. I en sammanfattning av Morgan och Gross, även den publicerad inom ramen för NIHM:s rapport (1982), finner man dock att sambanden mellan TV och utbildningsaspirationer är komplicerade och motsägelsefulla. Så fann man t ex relativt starka negativa samband mellan TV och aspirationer både vid tvärsnittsstudier och studier över kort tid. Dessa samband förbyttes över en tvåårsperiod till att bli positiva - men endast för flickor. Huvudintrycket från deras genomgång blir att

'... not only the intensity but even the direction of television's consequences for education - both achievement and aspirations - seem to depend on a wide variety of

other factors which mediate, condition, enhance, diminish, or reverse the associations... We can be fairly sure that at any given time, adolescents who watch more television will score lower in achievement, particularly for reading and that they will express lower ambitions for both schooling and career.' (Morgan och Gross 1982:89)

Bilden av motsägelsefulla och komplicerade relationer mellan skolprestationer och TV-konsumtion har också utförligt diskuterats av Roe (1983). Dennes slutsats är att det tidigare dominerande perspektivet att TV leder till sämre skolprestationer måste kompletteras med perspektivet att barnens skolerfarenheter återspeglar sig i deras användning av massmedier.

Även om huvuddelen av forskningen om yrkesförväntan och yrkesval och relationerna till TV bestått av innehållsanalyser, finns det dock ett fåtal studier, vilka relaterat TV:s innehåll till reaktioner hos mottagarna. Vad visar dessa undersökningar? I sin klassiska studie från 50-talet undersökte Himmelweit m fl bland annat om TV inverkade på 10 till 14-åriga barns idéer om egen karriär och om arbeten de förväntade sig eller drömde om. Himmelweit m fl fann inte att mängden TV-tittande påverkade yrkesförväntningarna. Inte heller fann man att TV-tittare oftare nämnde yrken, vilka förekom ofta i TV-rutan.

'The impact of television lay more in subtly raising their level of ambition rather than in directing their job choice into specific occupations. For the job they expect to take up, children draw for ideas on their immediate environment.' (Himmelweit et al 1958:236)

DeFleur och DeFleur (1967) har i en ofta citerad undersökning intervjuat barn i åldrarna 6-13 år om deras kunskaper om olika yrken, samt varifrån de fått sin information. Man bad barnen ange karakteristiska drag och statusplacering för yrken vilka placerades i tre kategorier: yrken vilka barnen borde ha personlig erfarenhet av t ex lärare och affärsanställd, yrken vilka barnen sannolikt endast hade kommit i kontakt med via TV t ex domare och advokat samt yrken vilka barnen sannolikt inte hade kommit i kontakt med vare sig via TV eller i sin vardag t ex kamrer.

Man fann att barnen bäst förstod de yrken, vilka de kommit i personlig kontakt med, men att TV också försåg barnen med avsevärd mängd information. Vid en jämförelse mellan hög- och lågttittare fann man att för kategorin 'TV-yrken' hade högttittare en större kunskap. Barnens förmåga att rangordna yrken efter en statusdimension visade sig vara störst för 'TV-yrkena'. DeFleur och DeFleur hävdar att undersökningen talar för att TV är en viktigare kunskapskälla för yrkesstatus än både personliga kontakter och den 'allmänna samhällskulturen'. Detta förklarar de med att TV förmedlar en stereotyp bild där barnen lättare kan gripa de förenklade presentationerna jämfört med verklighetens mer mångdimensionella och komplexa statusrelationer.

I en undersökning av amerikanska tonåringars föreställningar om sex yrken inom medicin och lagtillsyn fann Jeffries-Fox (1978) att TV var den källa till kunskap om dessa yrken som oftast angavs. TV:s inflytande var starkast på föreställningar om yrken vilka barnen så gott som uteslutande kommit i kontakt med via TV.

I Norge undersökte Werner (1972) finnmarksungdomar i 10-15 års åldern i slutet på 60-talet. Werner jämförde barnens TV-konsumtion med de yrkesplaner och yrkesdrömmar som barnen hade. Hon kunde konstatera att stortittarna i högre utsträckning angav att de hade yrkesplaner vilka återfanns inom s k glamouryrken, men inte inom högstatusyrken. Även i en isländsk undersökning av barn i åldrarna 10-16 år angavs TV som en viktig informationskälla (Kolbeinsson 1981).

Det är mycket sällsynt att masskommunikationsforskningen studerar samspelet mellan TV-konsumtion och yrkesplaner i ett longitudinellt perspektiv. Ett undantag utgörs av Morgans avhandling 'Longitudinal Patterns of Television Viewing and Adolescent Role Socialization' (1980). Morgan bygger på Gerbners tankegångar om att ju mer tid man tillbringar i televisionens idévärld, desto troligare är det att man rapporterar upplevelser av den sociala verkligheten och själv håller förväntningar vilka är kongruenta med eller betingade av TV:s personporträtt.

Morgan arbetar med två motställda hypoteser. Om Gerbners kultivationssteori är korrekt borde de som ser mycket på TV få en högre aspirationsnivå, eftersom TV-utbudet är snedvridet med en överrepresentation av högststatusyrken. Den alternativa hypotesen är att TV-tittande i stor utsträckning endast avspeglar en ovillighet att delta i uppbyggnaden av en yrkeskarriär och att TV-tittandet i sig bara är ett sätt att fördriva tiden. Relationen mellan TV-tittande och yrkesaspiration borde då bli negativ.

Morgan undersökte tonåringar och fann bland annat att tvärsnittsdata visade en relativt stark negativ korrelation mellan yrkesaspirationer och TV-konsumtion. När denna relation kontrollerades för kön, betyg, faderns yrke och IQ så reducerades sambandet högst avsevärt. Sambandet var som starkast vid 13-års ålder, medan det i stort sett försvann för de äldre ungdomarna.

I longitudinella modeller, analyserade med LISREL-tekniken, fann Morgan negativa samband inte bara vid samma mättillfälle utan också ett år senare. Däremot förbyttes sambandet till att bli positivt över en tvåårsperiod, men då huvudsakligen för flickor.

Morgans slutsats om TV:s inflytande blir

'It contributes to students' notion of both sex-roles and occupational roles. Television viewing plays an active, independent part in helping to shape, define, transform, and maintain adolescents' images and assumptions about the kinds of roles they will take in adult society.' (Morgan 1980:266)

Tyvärr lider Morgans studie av vissa brister. Han slår t ex samman yrkesönskningar och yrkesförväntningar till en hybrid mellan vad man drömmer om att bli och vad man tror att man blir. Han har dessutom ett TV-mått som växlar över panelvågorna och en komplicerad och svårbegriplig redovisning av panelens uppbyggnad. De modeller som presenteras har dålig anpassning och fastän det i texten poängteras att både social bakgrund och IQ påverkar relationerna mellan TV och aspirationer, så redovisas inte dessa faktorer inflytande i modellerna.

Sammanfattningsvis pekar resultaten från de ovan refererade fåtaliga studierna på att TV ger information och kunskap om olika yrken, samt medverkar till barnens föreställningar om de yrkesroller de kan komma att inta.

I tidigare avhandlingar inom Mediapanel har också uppmärksamats samspelet mellan TV och yrkesplaner, dock inte som någon huvudfråga. I Hedinssons avhandling (1981) fokuserades intresset kring den sociala bakgrundens inverkan på TV-användning och för Roe var det relationen mellan skola och massmedier som stod i centrum (1983).

Det är, som antytts ovan, mycket ovanligt att masskommunikationsforskningen studerar TV:s inverkan på ungdomars yrkesplaner insatt i ett mer komplext longitudinellt sammanhang. Hur har då yrkesvalsforskningen uppmärksammat TV:s inverkan på ungdomars förväntningar? Svaret är att man i mycket ringa utsträckning ens nämner TV som en möjlig faktor. I engelskspråkig litteratur är det svårt att överhuvudtaget finna forskning som flyktigt snuddar vid TV som socialisationsagent (se dock Kerckhoff 1977 och Kidd 1981). I den mycket grundliga och omfattande genomgången av yrkesvalsforskningen som Brown och Brooks publicerade 1984 letar man förgäves efter en referens.

Bland svenska forskare förekommer att man pekar på TV som en möjlig agent att studera (se t ex Jundin 1979 och Sjöstrand 1980). Det finns också undersökningar vilka i någon mån studerat TV:s roll. Så fann t ex Rudemo (1970) i en undersökning om tonåringars yrkesönsksningar ett samband mellan TV-tittande och studieinriktning. Hälften av de elever som valt yrken på yrkesskolenivå såg på TV två timmar eller mer per dag. Av de elever som var inriktade på yrken vilka krävde längre teoretisk utbildning, såg ungefär en fjärdedel lika länge. När Thelander år 1972 ställde frågor till ungdomar i årskurserna 8 och 9 om utbildnings- och yrkesplaner tillfrågades barnen även om varifrån de fått information vid val av studieväg. Viktigast var föräldrainflytandet samt information från yrkesvalslärare och arbetsmarknadserfarenhet, medan inflytandet från massmedierna var avsevärt lägre (Thelander 1972).

I den del av yrkesvalsforskningen som sysslar med statusförvärv i termer av modeller analyserade med hjälp av strukturella ekvationssystem har jag inte funnit någon undersökning som har med TV som en förklarande faktor.

4.2 Teoretiska utgångspunkter

En utgångspunkt för denna studie har varit att undersöka TV:s inflytande på barns yrkesförväntningar genom att utgå från karriärforskningens resultat. Denna studie bygger följaktligen på forskning om karriärutveckling i allmänhet och statusförvärv i synnerhet (se kapitel 2).

Vi anammar Supers antagande att individens karriärutveckling tänkes genomgå fem på varandra följande stadier (se avsnitt 2.2) där tillväxtstadiet och utforskningsstadiet är de mest intressanta med hänsyn taget till åldersintervallet på de ungdomar vi intervjuat.

Vi kan därför, med Supers terminologi, anta att Växjö-barnen vid 11-års ålder fortfarande är i tillväxtfasen medan de fyra år senare har trätt in i utforskningsfasen.

Parallellt och sammanvävt med individens utveckling pågår en socialisationsprocess, där individ och omgivning aktivt samspelar som sändare och mottagare av information (jämför avsnitt 3.6). Inte minst har detta uppmärksammats av Super (1984) och Sewell och Hauser (1980). Hos Super är det individens egen konstruktion av sin verklighet som står i förgrunden, medan Sewell m fl har studerat hur individens förväntningar formas under inflytande från viktiga personer i individens nära omgivning ('significant others'). Även i Blaus m fl (1956) schema påpekas hur individens yrkesval är ett resultat av överväganden från såväl individ som anställare (se figur 2.1).

Samhället utövar inte något särskilt systematiskt och planlagt inflytande på den del av socialisationen som avser yrkesplaner, så länge som barnen är i tillväxtfasen. När individen glider in i utforskningsfasen har dock samhället mer aktivt visat individen sitt intresse för dennes yrkesplaner.

Så uppmannas t ex individen vid inträdet till högstadiet att välja tillvalsämnen. Skolan ger alternativen och det är föräldrarna som undertecknar elevens 'val'. Från och med årskurs 6 har också skolan kontinuerligt för våra ungdomars del meddelat sin bedömning av deras prestationer. Detta sker i form av betyg, vilka bl a utgör underlag för de diskussioner om framtidsplaner som SYO-konsulten har med individen.

Strukturen på utbildningssystemet i sig utgör således en faktor som påverkar barnens funderingar. Kerckhoff (1977) har i en jämförande studie av amerikanska och engelska ungdomar visat att de engelska ungdomarna tidigare än de amerikanska har 'realistiska' förväntningar på sin egen utbildning. Detta beror, enligt Kerckhoff, på att det engelska skolsystemet tidigare än det amerikanska tvingar ungdomarna till ett val av skolgång som har långsiktiga konsekvenser.

Under puberteten uppmärksammas också de biologiska förändringarna vilket resulterar i en ytterligare utmejsling av de manliga och kvinnliga könsrollerna. Dessa könsroller har ett avsevärt inflytande på individernas yrkesplaner och det är bland annat av denna anledning som denna studie konsekvent studerar utvecklingen hos pojkar och flickor (jämför avsnitt 2.4).

Individens samspel med omgivningen och omgivningens intresse för individens prestationer och yrkesplaner återverkar sannolikt på individens självkänsla. Sewell och Hauser har i sin översikt över den forskning som följt på deras arbete (Sewell och Hauser 1980) betonat vikten av att också väga in inflytandet av individens självkänsla. För Super utgör individens totala bild av sig själv ('personal construct') ett centrum för hela teoribildningen, vari självkänslan är en viktig komponent. Gilberts studie av självkänslans inverkan på yrkes- och utbildningsplaner har också stimulerat till att undersöka om ungdomarnas förväntningar till en del kan förklaras av deras självkänsla (se även Farmer 1985).

Insatt i detta sammanhang är det nu dags att upprepa Comstocks m fl fråga: I vilken utsträckning påverkar TV ungdomars yrkes-

aspirationer? TV:s inverkan på karriärsocialisationen kan huvudsakligen förväntas vara långsiktig (jämför figur 3.1). Det är TV:s över tid upprepade och kumulativt framväxande verklighetsbild som kan antas ge en 'icke avsiktlig inläring' (termen hämtad från Schramm et al 1961). Denna inläring kan ses som en form av 'symbolisk modeling' (Bandura 1969), varigenom individen tar till sig de yrkesroller som presenteras i TV. Detta inflytande kan jämföras med andra socialisationsagenters, vilket vad gäller yrkesplaner ofta är avsiktligt, dubbelriktat och personligt.

TV uppträder som en av de agenter, vilka definierar verkligheten för barn och ungdom. Detta inflytande kan förväntas vara störst i frågor där individen har liten egen erfarenhet och där inflytandet från andra kan förväntas vara ringa. TV:s inflytande i karriärsocialisationen och ungdomars yrkesförväntningar kan således antas vara störst vid 11-års ålder, då barnen dels har bristande kunskap om arbetsmarknaden, dels inte av omgivningen i övrigt utsätts för något systematiskt tryck mot bestämda yrkesplaner (jämför avsnitt 3.6). Att TV-tittandet dessutom just då är på sin höjdpunkt stöder ytterligare hypotesen.

Faber m fl (1982) har framlagt tanken att yrkesvalet försiggår i tre steg, där individen från att ha beaktat alla tänkbara yrken successivt avgränsar perspektivet till det slutliga valet. När individen överväger alla möjligheter kan TV fungera som en informationskälla, vilken lyfter fram och presenterar miljöer, vilka ungdomarna annars aldrig skulle komma i personlig kontakt med. TV kan också genom sitt framställningssätt påverka ungdomarna att uppfatta yrken som positiva eller negativa. Här kan jämföras med de försök som gjorts i USA att genom TV-serier motverka t ex könsrollsstereotyper (se t ex Williams et al 1981, Johnston och Ettema 1982, Durkin 1985c).

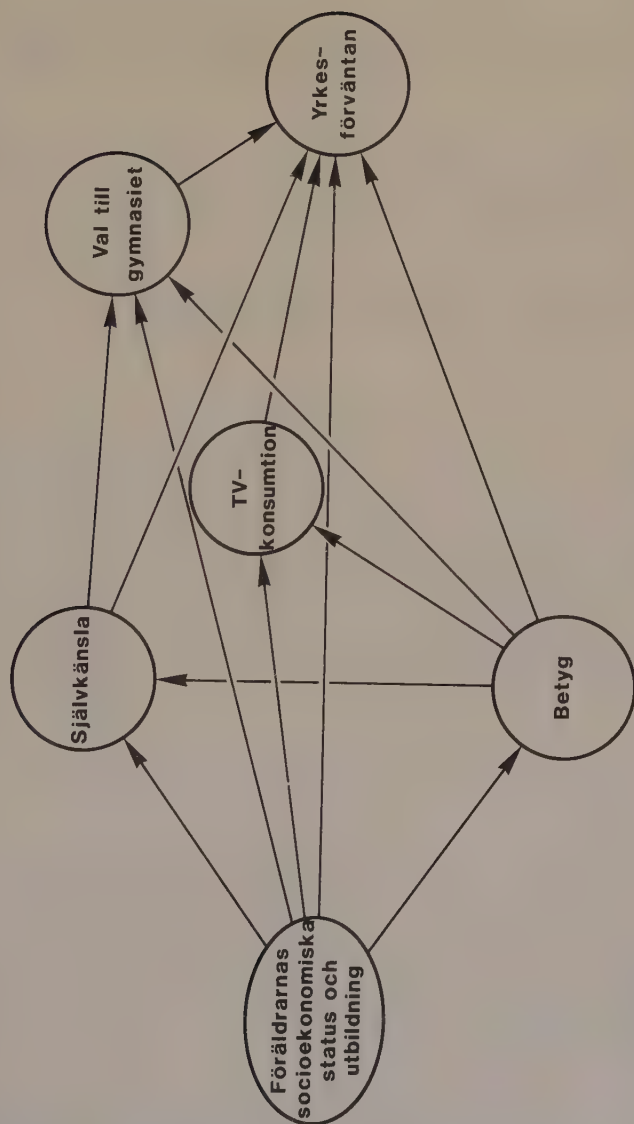
När ungdomarna avgränsar antalet alternativa yrkesroller kan TV, enligt Faber m fl, bidra med informationsbitar vilka ingår i den mer komplicerade beslutsprocess som ungdomarna nu ägnar sig åt. En väsentlig utgångspunkt är om ungdomarna uppfattar presentationerna som realistiska. Om de gör det, kan TV medverka

till att underlätta reduceringen av antalet yrken. I den sista fasen anses TV inte kunna spela någon roll. Fabers m fl tankegångar är intressanta även om man arbetar med en rudimentär modell för yrkesval och inte anger inom vilka åldersintervall de olika stegen finns. De betonar vikten av att studera individen i olika livsstadier och att TV kan förväntas bidra på olika sätt beroende på situation.

Det innehåll som TV förmedlar skulle, enligt Faber m fl, kunna användas dels för direkt inläring, dels för att stimulera de fantasier om framtiden som tonåringar ofta hemfaller åt, dels för att ge underlag för interpersonell kommunikation (jämför avsnitt 3.4).

TV kan således antas utöva olika former av inflytande under olika skeden av ungdomarnas liv. Deras yrkesförväntningar kan, som ovan redovisats, också förutsättas samvariera med ungdomarnas utveckling. Genom att utgå från statusförvärvsforskningens resultat har det varit möjligt att formulera en begreppsmodell (se figur 4.1), vilken placerar ungdomarnas yrkesförväntan i ett mer komplext sammanhang, vari TV utgör en av de påverkande faktorerna. Denna modell gör det också möjligt att finna ett svar på Comstocks m fl andra fråga: Vilket är TV:s inflytande jämfört med inflytandet från andra socialisationsagenter som föräldrar, skola och samhälle?

Modellen har stark släktskap med statusförvärvsforskningen, dock utan att vara någon exakt replikation, vilket inte varit önskvärt eller möjligt i denna studie. I stället för att undersöka om 'significant others', i form av föräldrars inställning och kamraters planer, har något inflytande på ungdomarnas yrkesplaner, så introduceras TV i modellen som en möjlig 'significant other' (jämför avsnitt 2.3.1). I stället för att använda både intelligens och betyg, föredras här att enbart studera hur skolans bedömning av elevernas prestationer återverkar på deras yrkesförväntningar. Gilberts studie har uppmärksammat oss på att barnens självkänsla bör ingå i modeller över yrkesförväntan. Den slutliga beroendeveriabeln är här yrkesförväntan och inte slutligt yrke eller inkomst, vilket är förklarligt med tanke på att de undersökta barnen är i åldrarna 11-15 år.

Figur 4.1 Begreppsmodell över barns och ungdomars yrkesförväntan.

Genom sin utformning rymmer också modellen mycket av det samspel mellan individ och omgivning som Super formulerade som sats nummer sex i sina berömda 12 propositioner:

'The nature of the career pattern ... is determined by the individual's parental socioeconomic level, mental ability, and personality characteristics, and by the opportunities to which he or she is exposed.' (Super 1984:195)

Modellen ger utrymme för prövningar av en rad frågeställningar. Dessa kan gälla relationer inom varje faktor t ex om pojkar har högre självkänsla än flickor. Men de kan också ta upp förhållanden mellan faktorer t ex om betygen inverkar på valet till gymnasiet. Även relationer inom hela modellen är självfallet intressanta t ex de direkta och indirekta effekterna av den sociala bakgrunden.

I nästa avsnitt skall endast de mer övergripande hypoteserna presenteras samt relationen mellan TV och yrkesförväntan. Hypoteser vilka rör enstaka faktorer eller relationer mellan par av faktorer aktualiseras fortlöpande i det deskriptiva kapitlet. De mer komplexa sammanhangen får sin tvärsnittsmässiga behandling i kapitel 7 och en longitudinell prövning sker i kapitel 8, varvid används en longitudinell variant av den 'tidlösa' modellen i figur 4.1.

4.3 Hypoteser

Barnens yrkesförväntan antas förklaras av det direkta och indirekta inflytandet från föräldrarnas socioekonomiska status och utbildning, barnens självkänsla och TV-konsumtion, skolans bedömning av barnens prestationer samt barnens val till gymnasiet i årskurs 9.

Denna huvudhypotes är en verbal formulering av begreppsmodellen i figur 4.1. Hypotesen utgör en utgångspunkt för de delhypoteser som nu följer.

Möjligheten att förklara de 15-åriga barnens yrkesförväntningar är större än möjligheten att förklara yrkesförväntningarna hos 11-åringarna.

Den tidigare genomgången ger oss rätt att förvänta att de äldre barnen i helt annan utsträckning är utsatta för inflytande vad gäller utbildnings- och yrkesplaner och också har bättre förutsättningar att själva analysera sin situation. Strukturen för inflytandet antas vara likartat, men relationerna starkare och den totala förklaringsgraden hos modellen högre.

Strukturen på inflytandet över pojkars och flickors yrkesförväntningar är likartad.

Detta är ingalunda ett påstående som kan härledes direkt från yrkesaspirationsforskningen. Denna har huvudsakligen sysslat med pojkar äldre än 15 år.

Såväl Sewell och Hauser (1980) som Super (1984) har dock hävdat att det inte bör vara frågan om olika processer för pojkar och flickor utan att inflytandet på deras karriärutveckling till stora delar bör vara likartat. Marini fann att påverkan på utbildningsaspirationer var likartad för pojkar och flickor, men att relationerna var starkare för pojkar. För yrkesaspirationer fanns det inte samma överensstämmelse (se avsnitt 2.4).

Den sociala bakgrunden utövar ett både direkt och indirekt inflytande.

Att den sociala bakgrunden utövar ett inflytande är ett genomgående resultat i statusförvärvsforskningen. Om inflytandet enbart är indirekt eller också direkt råder det däremot delade meningar om. Medan Sewell m fl (1970) menar sig endast finna ett indirekt inflytande, anser Wilson och Portes (1975) att yrkesförväntningar delvis kan förklaras av direkta relationer till den sociala bakgrunden. Med tanke på att barnen i vår undersökning fortfarande i stor utsträckning influeras av sin familj är det rimligt att förvänta att det sociala inflytandet har ett

såväl direkt som indirekt inflytande. Detta kan antas vara starkare vid 11-års ålder.

Huvudintrycket vid en jämförelse mellan pojkars och flickors band till sin sociala bakgrund är att denna inverkar mer på flickornas yrkesplaner än på pojkarnas. Även här finns det dock forskning, t ex Marini och Greenberger (1978), som visar på ett motsatt förhållande.

Skolans inflytande är starkare på de äldre barnen och också starkare på pojkarnas yrkesförväntningar.

Detta antagande ligger i linje med tidigare forskning och betoningen av skilda livssituationer för de yngre och äldre barnen. Vid valet till gymnasiet är höga betyg i vissa fall en förutsättning. Inflytandet från skolan gäller dock inte bara valet till gymnasiet och yrkesförväntan utan antas också bidra till självkänslans utveckling och TV-konsumtion. Ett genomgående tema i forskningen är att betygen spelar en större roll för pojkarnas yrkesförväntningar.

En positiv självkänsla leder till högre utbildnings- och yrkesförväntningar.

Såväl Super som Sewell och Gilbert (se avsnitt 4.2) uppmärksammar självkänslans betydelse för utvecklingen av yrkesförväntningar. En rimlig hypotes är att en positiv självkänsla leder till högre förväntningar samt att självkänslans betydelse minskar över tid i takt med att andra faktorer inverkar starkare på yrkesplanerna. I brist på fast kunskapsunderlag antas att inflytandet från självkänslan är likartat för pojkar och flickor.

Höga utbildningsplaner leder till höga yrkesförväntningar.

Relationen mellan utbildningsplaner och yrkesförväntningar återfinns märkligt nog inte i Sewells m fl (1970) ursprungliga modell och inte heller hos Wilson och Portes (1975). För Marini

(1978) liksom för Wolf-Seibel (1980) är det däremot klart att inflytandet i huvudsak går från utbildningsplaner till yrkesförväntningar. Det finns dock anledning att anta att relationerna går åt båda hållen. Planer på en längre gymnasieutbildning leder till att yrkesplanerna sätts högt, samtidigt som yrkesambitioner kan styra valet av gymnasielinje (jämför Härnqvist och Grahm 1963). Här antas att det huvudsakliga inflytandet på barnens val till gymnasiet kommer från föräldrabakgrunden och betygen och i mindre grad från yrkesförväntningar, medan de senare mer influeras av föräldrabakgrund, betyg och val till gymnasiet. Att valet till gymnasiet för eleverna är mycket mer konkret och i tiden näraliggande är också en anledning till den antagna riktningen på inflytandet.

TV:s inflytande på yrkesförväntningarna är större när barnen är 11 år än när de är 15.

TV:s inflytande antas vara större när individens egna personliga intryck och erfarenheter av olika yrken och av arbetsmarknaden är begränsade. Vidare anses TV:s inflytande vara större när andra socialisationsagenter inte utövar så stort inflytande. Båda dessa omständigheter, samt att TV-konsumtionen är som högst omkring 11-års ålder, stöder hypotesen.

TV förstärker yrkesförväntan till olika yrkesområden.

TV kan förväntas förstärka den stereotypa inriktningen av könsrollsbundna yrkesförväntningar till olika områden. Det innebär att stortittare i högre utsträckning väljer yrken vilka är överrepresenterade i TV. Pojkar väntas t ex välja yrken inom actiongenren, lagtillsyn och rättsväsende, medan flickorna föredrar glamouryrken och yrken inom traditionella kvinnoområden.

TV bidrar till att höja statusförväntningarna.

De barn som ser mycket på TV kan tillgodogöra sig en ström av intryck, modeller, rollgestaltningar, vilka inte ingår i barnens vardagliga liv. TV:s markanta snedvridning till förmån för

högstatusyrken, borde bidra till att stortittare i högre utsträckning anammar tanken på högstatusyrken. Detta borde i högre grad gälla för pojkar än för flickor, eftersom TV lyfter fram mannen som innehavare av högstatusyrken.

Detta påstående måste kompletteras med en alternativ hypotes. Morgan (1980) fann i sin undersökning att relationen mellan TV-konsumtion och yrkesplaner i huvudsak var negativa. Detta innebär att de som ser mycket på TV får lägre förväntningar. Morgans förklaring är att TV-tittande är en konsekvens av att man avstår från strävanden att få höga betyg, att välja teoretiska linjer och höja sin status. TV-tittandet skulle mer bli ett sätt att fördriva tiden. Medan hypotesen att TV höjer statusförväntningarna utgår från att TV:s innehåll ger effekter, så pekar mothypotesen på att TV-användningen i sig kan ses som en konsekvens (jämför Windahl 1979).

Vardagstittande är inte samma aktivitet som helgtittande.

Medan stora delar av masskommunikationsforskningen gärna arbetat med den totala TV-konsumtionen som mått har tidigare arbeten inom Mediapanel uppmärksammat behovet av att differentiera TV-måttet (senast Jönsson 1985). I mätmodellen till de multivariata analyserna har såväl Roe (1983:163) som Johnsson-Smaragdi (1983:89) funnit att den latent variabeln 'TV-konsumtion' har starkare relation till TV-tittandet måndag-fredag än till lördags- och söndagstittandet. Vardags- och helgtittandet förefaller inte vara samma aktivitet. Det finns därför anledning att uppmärksamma detta förhållande även i denna studie. Ett högt TV-tittande under vardagar kan t ex samvariera med yrkesförväntningar på ett annorlunda sätt än ett högt TV-tittande under helger.

En av fördelarna med en begreppsmodell formulerad i kausala termer är att alla relationer i modellen blir åskådliggjorda (jämför Blalock 1984). I denna modell finns angivet 13 av 25 tänkbara direkta relationer. Eftersom vi studerar pojkar och flickor i åldrarna 11 och 15 år innebär det att sammanlagt 52 direkta

relationer bör beaktas, förutom alla indirekta relationer. Den mycket snabbt växande komplexiteten leder till medvetna förenklingar. Så antas t ex inflytande mellan par av faktorer endast gå i en riktning, fastän ett ömsesidigt inflytande i flera fall är sannolikt. Detta kan t ex gälla för relationen mellan betyg och TV-konsumtion (se avsnitt 4.1), relationen mellan betyg och självkänsla (jämför Gilbert 1977) och också för relationen mellan val till gymnasiet och yrkesplaner (jämför Härnqvist och Grahm 1963).

Ytterligare diskussioner om modellspecificering förs i anslutning till LISREL-modellerna i kapitel 8.

4.4 Sammanfattning

Detta kapitel inleds med en litteraturgenomgång som visar att masskommunikationsforskningen endast i begränsad omfattning har undersökt hur TV kan tänkas inverka på ungdomars yrkessocialisation. Yrkesvalsforskningen å sin sida har ägnat stort intresse åt att studera olika faktorerers inverkan på yrkesförväntningar och yrkesval, men endast marginellt fäst uppmärksamheten på TV:s roll.

I avsikt att studera TV:s inverkan på barns och ungdomars yrkesförväntningar formulerades en begreppsmodell. Denna utgår från karriärutvecklingsforskningen i allmänhet och statusförvärvsforskningen i synnerhet.

Enligt modellen antas barnens yrkesförväntan förklaras av det direkta och indirekta inflytandet från föräldrarnas socioekonomiska status och utbildning, barnens självkänsla och TV-konsumtion, skolans bedömning av barnens prestationer samt barnens val till gymnasiet i årskurs 9.

I nästa kapitel presenteras Mediapanelprogrammet, urvalet samt de mätinstrument som används och de statistiska tekniker som utnyttjas.

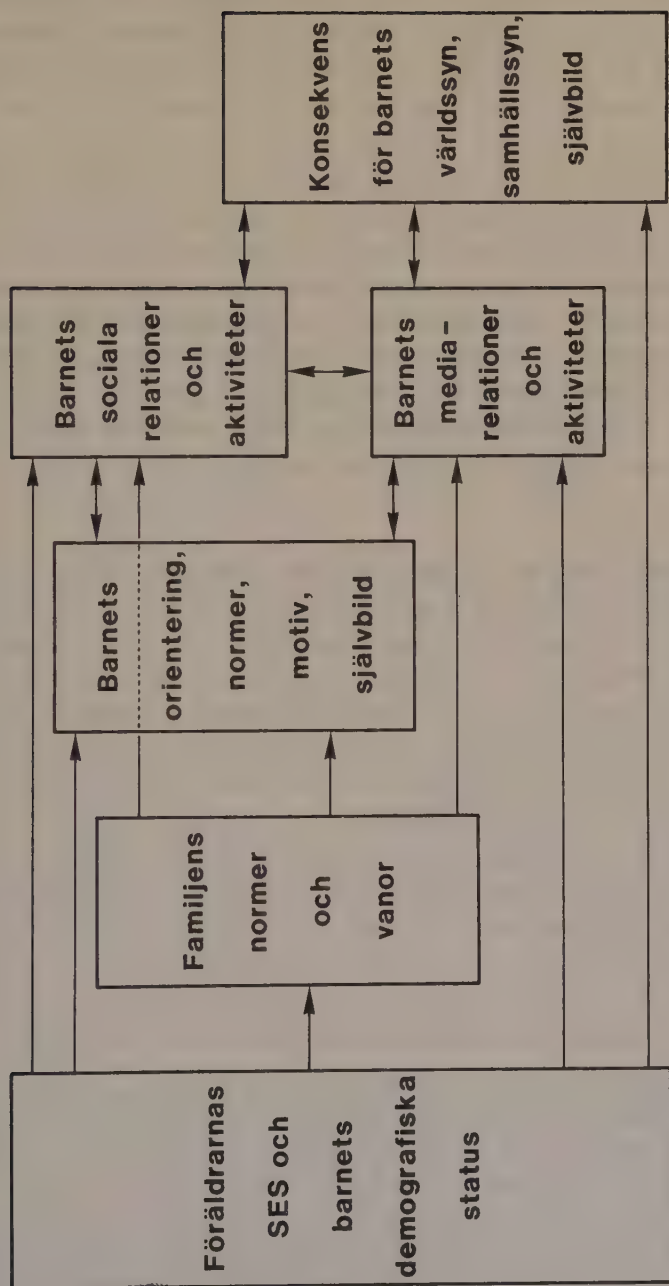
5 Material och metod

Denna studie ingår i Mediapanelprogrammet. Detta presenteras inledningsvis i detta kapitel, varefter följer en beskrivning av urvalet samt de mätinstrument som används i denna studie. Mediapanelprogrammets longitudinella ansats gör det angeläget att diskutera olika aspekter på longitudinalitet och kausalitet. Kapitlet avslutas med en genomgång av de statistiska tekniker som utnyttjats.

5.1 Mediapanelprogrammet

Mediapanel är ett forskningsprogram som bedrivs vid Sociologiska Institutionen, Lunds Universitet samt Avdelningen för Informationsteknik vid Högskolan i Växjö. Syftet med programmet är '... att så långt möjligt täcka hela kedjan från sociologiska och socialpsykologiska betingelser för olika former av massmedieanvändning, främst TV, till eventuella följdfenomen av den sålunda betingade medieanvändningen' (Rosengren och Windahl 1978:13).

Mediapanelprogrammets teoretiska orientering kännetecknas av en ambition att förena två inrikthningar inom masskommunikationsforskningen: dels en effektrinriktad tradition dels en tradition som fokuserar intresset på individernas användning av medierna. Programmets övergripande begreppsschema presenteras i figur 5.1.

Figur 5.1 Översiktligt begreppsschema för grundskolepanelen.
(Från Rosengren och Windahl 1978:12).

I syfte att uppnå jämförbarhet med tidigare forskning och också medverka till en önskad kumulativitet har redan utprovade mätinstrument i stor utsträckning tagits in i programmet. Vår skala för självkänsla är t ex hämtad från Rosenberg (1965), och frågorna om yrkesförväntan har inspirerats av Broddason (1970).

Mediapanelprogrammet är ett longitudinellt projekt. Detta ger förutsättningar för att belysa kausala relationer mellan de komponenter, som ingår i begreppsschemat, samtidigt som den longitudinella ansatsen ger bättre möjligheter att särskilja generations-, mognads- och situationseffekter. Inom programmet ryms två paneler: En panel med förskole- och grundskolebarn i Malmö samt en grundskolepanel i Växjö. Panelen i Växjö omfattar barn i åldrarna 11, 13 och 15 år. Den kombinerade longitudinella och tvärsnittsmässiga designen framgår av tabell 5.1.

Tabell 5.1 Design för grundskolepanelen i Växjö.

Födda år	Våg, tid, skolklass			N
	I	II	III	
	1976	1978	1980	
1961	9	-	-	250
1963	7	9	-	250
1965	5	7	9	500
1967	-	5	7	250
1969	-	3	5	250
N	1000	1250	1000	

Denna uppläggning rymmer dels en huvudpanel med omkring 500 barn födda år 1965, dels tre 'sidopaneler' vardera med två insamlingsstillfällen.

Inom Mediapanelprogrammet har en lång rad sinsemellan oberoende studier genomförts (se bl a Sonesson 1979, Hedinsson 1981, Roe 1983, Johnsson-Smaragdi 1983, Jönsson 1985). Programmets övergripande inriktning bildar en teoretisk ram inom vilken de olika

studierna profilerats mot olika problemområden och specifika problemställningar, vilka prövats mot Mediapanelprogrammets databank. Forskningsprogrammet har finansierats av HSFR och Riksbankens Jubileumsfond. Det stöds för närvarande av Skolöverstyrelsen.

5.2 Urvalet

Urvalet utgörs av den kohort av Växjöungdomar, födda 1965, vilka bildar vår huvudpanel. Insamlingen av materialet gjordes 1976, 1978, 1980 samt år 1981. Barnen var då omkring 11, 13 respektive 15 år och gick i årskurserna 5, 7 och 9. Urvalet omfattar 87 procent av alla barn i Växjö tätort, vilket medför god representativitet. Ungdomarna intervjuades i klassrummen via enkäter under överinseende av undersökningspersonal. Föräldrarna tillsändes formulär.

Huvudpanelen bestod ursprungligen av 509 elever. Vid första insamlingstillfället uppnåddes 98 procents svarsfrekvens. Motsvarande siffra för föräldrarna var 84 procents svarsfrekvens. Vid andra insamlingstillfället svarade 94 procent av den ursprungliga panelens 509 elever. Vid detta tillfälle valde vi att inte intervjua föräldrarna, för att undvika en uttröttningseffekt. Svarsprocenten hade vid tredje insamlingstillfället år 1980 sjunkit till 84 procent av ursprungspanelen. För att motverka det ökade bortfall som regelmässigt följer vid longitudinella ansatser försökte vi så långt som möjligt samla in uppgifter från dem som flyttat från Växjö. Av föräldrarna var det 75 procent som besvarade formuläret vid tredje insamlingstillfället.

De svarande och bortfallet bland föräldrarna jämfördes vad gäller ålder, social klass och äktenskaplig status. Skillnaderna mellan de svarande och bortfallet visade sig vara endast marginella. Föräldraurvalet bör därför ha god representativitet. För detaljerad beskrivning av insamlingsförfarandet och bortfallsanalyser, se Johnsson-Smaragdi (1978) samt Mediapanel (1981).

Elevernas betyg i årskurserna 6, 7 och 9 insamlades vid ett senare tillfälle av Roe (Roe 1983).

5.3 Mätinstrument

De mätinstrument inom Mediapanelprogrammet som används i denna studie redovisas i tabell 5.2. I den följande presentationen av variablerna diskuteras också den begreppsliga innebörden och avgränsningar.

Tabell 5.2 Mätinstrument i denna studie.

	Våg 1	Våg 2	Våg 3
	1976	1978	1980
1. Familjebakgrund och demografisk status			
Föräldrarnas socioekonomiska status			x
Föräldrarnas utbildning	x		
Barnens kön	x	x	x
Barnens ålder	x	x	x
Barnens årskurs i skolan	x	x	x
2. Barnens attityder och skolprestationer			
Barnens självkänsla	x		x
Barnens könsrollstänkande			x
Barnens betyg i åk 6, 7 och 9	x	x	x
3. TV-konsumtion			
Total TV-konsumtion	x	x	x
TV-konsumtion, vardag	x	x	x
TV-konsumtion, helg	x	x	x
4. Val till gymnasiet, antal år samt inriktning			x
5. Yrkesförväntningar			
Horisontell dimension: områden	x		x
Vertikal dimension: status	x		x

5.3.1 Yrkesförväntan

Den del av statusförvärvsforskningen som vi uppehåller oss vid använder ofta individernas aspirationer och förväntningar som mellankommande socialpsykologiska variabler för att förklara senare faktiska yrkesval, inkomstnivåer mm. Aspirationer mäts med olika formuleringar, vilka alla mer eller mindre överlåter åt individen att ange det yrke han eller hon skulle vilja ha om inga interna eller externa restriktioner fanns. Så fångar t ex Sewell individernas aspirationer med formuleringen 'I hope eventually to enter the type of occupation checked in the right hand column below' (Sewell och Hauser 1975:195).

Individernas yrkesförväntningar ('expectations') däremot anses mer bestämda av vad individen faktiskt tror att han eller hon kommer att hamna i. Här antas individen mer eller mindre väga in eller ta intryck av omgivningens krav och förväntningar, egen kapacitet, arbetsmarknadens utseende, möjliga utbildningsvägar mm (jämför Haller 1982).

I Mediapanel har vi försökt att täcka in båda begreppen i två frågor. Yrkesaspirationerna har framkommit som svar på frågan 'Tänk att du kunde bli vad som helst - få ett riktigt drömjobb - vilken sorts jobb skulle du då mest av allt vilja ha som vuxen?'. Motsvarande formulering för yrkesförväntan har varit 'Nu har vi talat om drömjobb. Men i verkligheten, vad för slags jobb tror du att du faktiskt kommer att ha som vuxen?'. Genom att ha frågorna i omedelbar anslutning har vi förhoppningsvis underlättat för barnen att skilja dimensionerna åt. Olyckligtvis sammanslogs dessa formuleringar i våg 2. För att undvika denna sammanblandning uteslöts dessa svar, något som också stöddes av förberedande empiriska analyser.

Ungdomarnas yrkesförväntningar ses i denna studie som deras begreppsmässiga integration av den information och de incitament som de har uppfattat. Deras förväntan antas återspegla den socialisation som de har upplevt och också ange hur långt individen hunnit i sin karriärsocialisation. Yrkesförväntan ses mer som en preferens än som ett uttryck för utfallet av en rationell beslutsprocess.

I denna studie har valts att koncentrera uppmärksamheten på barnens yrkesförväntningar. Detta har dels skett för att bättre kunna undersöka ungdomarnas faktiska karriärutveckling och karriärsocialisation, dels för att TV:s inflytande ställs i en mer krävande jämförelse än om det hade gällt ungdomarnas yrkesaspirationer.

Den öppna frågan har kodats i två dimensioner: dels efter vilka områden som yrkena återfinns inom, dels efter vilken status yrkena har (horisontell respektive vertikal dimension). I båda fallen har utnyttjats Statistiska Centralbyråns yrkesklassificeringar som de använts i Folk och bostadsräkningen 1980 (SCB 1980a och 1980c). För en närmare beskrivning hänvisas till appendix 1.

5.3.2 Val till gymnasiet

Vid det tredje insamlingstillfället 1980 ställdes två frågor om elevernas val till gymnasiet, vilket vid insamlingstillfället var nära förestående. Den ena frågan gällde hur många år man beräknade att gå i gymnasiet. Andelen som uppgav att de inte ämnade läsa vidare var 3 procent och andelen 'vet ej' svar var 10 procent. Eleverna fick också ange vilken linje de ämnade välja. Valmöjligheterna framgår av appendix 2.

5.3.3 TV-konsumtion

TV-konsumtionen mättes med hjälp av sex frågor:

Antal vardagar per vecka som man såg på TV;

Antal timmar per vardag som man såg;

Antal lördagar i månaden som man såg på TV;

Antal timmar per lördag som man såg;

Antal söndagar per månad som man såg på TV;

Antal timmar per söndag som man såg.

Dessa frågor ombildades till tre index: ett index över den totala TV-konsumtionen, ett index för det vardagliga TV-tittandet måndag till fredag och ett index som täckte TV-tittandet under lördag och söndag.

Ungdomarnas preferenser för olika slag av TV-program har tidigare beskrivits inom Mediapanel (se t ex Flodin et al 1982). De har däremot inte tagits med i denna studie av flera skäl. Variablerna ger endast uttryck för en inställning till olika typer av program och är inte något mått på ett faktiskt tittande. Preferenserna är inte likartat kodade över vågorna och innehåller få skalsteg. Preferenserna är synnerligen likartade för såväl pojkar som flickor, för 11-åringar likväl som för 15-åringar och även för barn i familjer med låg respektive hög social status. Detta innebär liten spridning i variablerna och därmed försvårade möjligheter till analys.

5.3.4 Självkänsla och könsrollsattityder

Inom Mediapanel finns tillgång till en svensk version av Rosenbergs skala för mätning av självkänsla ('self-esteem'). Rosenberg (1965) ser en individs självkänsla som en positiv eller negativ attityd mot det egna jaget. En hög positiv självkänsla är uttryck för att individen anser sig 'god nog'. Individen respekterar sig själv för vad han/hon är och är medveten om sitt egenvärde. Det innebär dock inte automatiskt att man anser sig bättre än andra. Rosenberg mätte självkänslan med hjälp av 10 frågor. Av dessa valdes fem positivt formulerade frågor ut och ett additivt index bildades med Alfa-värden mellan .66 och .80 för olika subgrupper (se appendix 3). Den totala skalan finns beskriven i en tidigare rapport (Flodin och Hedinsson 1982). Det är uppenbart att denna skala endast täcker in en dimension av individens upplevelse av sig själv. Rosenberg har poängterat detta och Super har i ett taxonomiskt arbete sett individens självkänsla som en 'metadimension' bland flera (Super 1984:211).

Barnens uppfattning om olika yrkens könstillhörighet mättes med hjälp av ett antal påstående om pojkars och flickors lämplighet för olika yrken, t ex 'vilka passar bäst för att jobba på bygge?'. Frågorna utgör en modifierad version av Jundins tidigare utarbetade skala (Jundin 1979). För närmare beskrivning, se appendix 3.

Dessa frågor förväntades kunna spegla sambandet mellan ungdomarnas könsrollsstereotypier och deras yrkesplaner, speciellt då yrkesförväntningar inom olika områden. När additiva index bildades blev dock dessa starkt snedfördelade, till följd av att en mycket stor del av ungdomarna svarade 'passar lika bra för båda' på alla frågor. Detta resultat tillsammans med ett högt bortfall på skalan samt att frågorna endast besvarades av barnen i årskurs 7 och 9 ledde till att frågorna endast utnyttjades deskriptivt (se kapitel 6).

5.3.5 Betyg

Inom statusförvärvsforskningen har man arbetat med olika mått på bedömningen av elevernas prestationer. Sewell och Hauser (1975) använde t ex elevens rang i klassen, medan Wilson och Portes (1975) utnyttjade ungdomarnas självrapporterade betygs-genomsnitt. Betygen förekommer ofta, antingen ensamma eller tillsammans med mått på individernas intelligens (se t ex Wolf-Seibel 1980, Gilbert 1977).

Betygen är skolans manifesta, konkreta bedömning av elevernas prestationer. Den av eleven upplevda bedömningen kan antas ligga till grund inte bara för elevens val till gymnasium och yrkesplaner utan även till dennes självkänsla och massmediekonsumtion. För det stora flertalet elever betyder betygen mer som underlag för val av gymnasielinje - vissa linjer kräver mycket högt betygs-genomsnitt - än för beslut om man skall gå på gymnasiet eller inte. Härnqvist (1978) har poängterat just betygens betydelse som underlag inför val till högre utbildning.

Roe (1983) har betonat vikten av att noga skilja mellan förmåga ('ability'), prestationer ('performance') och uppnådd nivå ('achievement'). Dessa tre begrepp kan inte jämföras och det är därför viktigt att klart precisera vilket begrepp som man avser. I denna studie används betygen i årskurserna 6, 7 och 9, dvs ett av skolan angivet mått på en av individen uppnådd nivå.

I årskurs 6 har eleverna ett begränsat antal ämnen och av dessa valdes svenska, matematik, engelska samt orienteringsämnet.

Ur den omfångsrika betygs katalogen för årskurs 9 valdes svenska, samhällskunskap, historia, geografi samt kemi. Dessa betyg sammanställdes till additiva index. Reliabiliteten hos dessa index är mycket hög, Alfa-värden är omkring .90 för olika subgrupper (se appendix 4). Urvalet av betyg har baserat sig på att vi önskar mått vilka främst återspeglar bedömningar av den kognitiva förmågan. Av den anledningen har t ex slöjd och musik utgått. Förberedande analyser har också visat på svårigheter att sammanjämka särskilda och vanliga kurser i engelska respektive matematik.

Ett problem har varit att inga betyg delades ut till eleverna när de gick i årskurs 5. Att utnyttja betygen i årskurs 6 som godtagbara estimatorer på de betyg som skulle kunnat utdelas till eleverna i årskurs 5 kan vara försvarbart om det finns forskning som stöder att stabiliteten hos betyg över tid är stor. Och sådan dokumentation finns.

För de yngre barnen i Mediapanelns Malmö-panel har Jönsson visat att det är god stabilitet mellan prestationer i årskurs 1 till och med årskurs 6 (1985:79). Resursgruppen vid Lärarhögskolan i Malmö har också kunnat redovisa stabilitet mellan årskurserna 3 till och med 9 (Resursgruppen 1984). Utländska forskare har gjort samma erfarenheter (se t ex Alwin och Thornton 1984).

I en analys av relationerna mellan olika betyg över tid för denna panel kan redovisas synnerligen höga och stabila samband från årskurs 6 till och med årskurs 9. För presentation av sambanden samt redovisning av Alfa-värden hänvisas till appendix 4.

Det får anses som ett rimligt antagande att betygen i årskurs 6 utgör en godtagbar skattning av en förmodad betygsnivå för motsvarande elever när de gick i årskurs 5.

5.3.6 Familjebakgrund

Inflytandet från familjebakgrunden har naturligt nog varit ett av de mest uppmärksammade inslagen i såväl statusförvärvsforskningen som masskommunikationsforskningen (se kapitel 2 och 3).

Om enigheten varit stor beträffande vikten av att studera föräldrabakgrunden, så har dock variationen när det gäller hur denna skall mätas varit avsevärt större. Vanligen brukar dock den ena eller båda föräldrarnas yrke, inkomst eller utbildning ingå i någon kombination (se Allardt 1985).

I Mediapanel har vi mätt föräldrarnas yrke och utbildning genom att de fått svara på öppna frågor både vid första insamlings-tillfället år 1976, och det tredje, år 1980. Att föräldrarna själva besvarat frågorna får anses förhöja mätinstrumentets precision, eftersom man vet att barns uppfattning om föräldrarnas yrke inte är en så säker indikator (se Alwin och Thornton 1984: 788). Att vi har mätt både 1976 och 1980 gör det möjligt att jämföra stabiliteten över tid.

Föräldrarnas socioekonomiska status har mätts genom att en kodning har gjorts med hjälp av SCB:s socioekonomiska klassificering på motsvarande sätt som för barnens yrkesförväntan (se appendix 5). Denna klassificering har föredragits framför en socialgruppsindelning därför att den gör det möjligt att nå mycket högre precision i kodningen, främst beroende på att ett mycket stort antal yrken tillkommit under den senaste 30-årsperioden. Vikten av att revidera eller förnya gamla socioekonomiska index har utförligt demonstrerats av t ex Featherman och Stevens (1982)

Kodningen har av praktiska skäl endast kunnat genomföras vid det tredje mättillfället, år 1980. Detta innebär att strikt tidsmässig kausalitet inte kan hävdas i de longitudinella modellerna. Detta har bedömts som en nackdel, vilken klart uppvägs av fördelen av att kunna utnyttja SCB:s klassificering. Detta inte minst som det finns flera indikationer på att stabiliteten över tid är mycket hög inom Mediapanelen. Korrelationen är .82 mellan socialgruppsindex för våg 1 och våg 3 och motsvarande korrelation för föräldrarnas utbildningsstatus är .87. Alwin och Thornton har också kunnat demonstrera en övertygande stabilitet över tid för socioekonomiska index (Alwin och Thornton 1984).

Bortfallet för det nya socioekonomiska indexet är 11 procent och för utbildningsindexet 16 procent. Särskilda kontroller har

gjorts för att se om detta bortfall skiljer sig åt för föräldrar till pojkar och flickor. Så har dock inte varit fallet.

Föräldrarnas utbildning har klassificerats i fem kategorier från folkskola till högskole/universitetsstudier eller examen. I appendix 5 beskrivs hur ett index bildades för att återge föräldrarnas sammanlagda utbildningsstatus.

5.4 Om longitudinella studier och kausalitet

Mediapanel är ett longitudinellt projekt. Det innebär att programmet förhoppningsvis kan svara mot det behov av longitudinell forskning som mycket ofta framförs såväl inom masskommunikationsforskningen (se t ex McLeod och O'Keefe 1972, Christenson och Roberts 1983) som yrkesvalsforskningen (se t ex Kerckhoff 1980, Looker och Pineo 1983 samt Vondracek et al 1983). Önskemålen om longitudinell forskning baserar sig på de fördelar som denna har jämfört med tvärsnittsstudier. Problemen och fördelarna med longitudinella studier har tidigare behandlats inom Mediapanel (Johnsson-Smaragdi 1983), och detta avsnitt har starkt influerats av Johnsson-Smaragdis framställning.

Termen longitudinell är inte entydig. Ofta används den som en paraplybenämning på en rad metoder. För att en studie skall kunna benämnas longitudinell krävs dock variation över tid samt att upprepade observationer äger rum. Existensen och utvecklingen hos samma enhet måste alltså mätas över tid vid upprepade tillfällen (Baltes och Nesselroade 1979). En vanlig form av longitudinell studie inom sociologin är en paneldesign av den typ som används i denna studie (se avsnitt 5.1). Mediapannels kombination av tvärsnittsdata och longitudinella data är däremot mycket ovanlig.

Panelstudiens fördelar framträder inte minst när man försöker följa utvecklingsförlopp och processer. Möjligheten att fastställa relationer över tid ger nödvändiga förutsättningar för att etablera kausala relationer i modeller och teorier. Vissa former av longitudinella studier ger också bättre möjligheter att särskilja mögnads-, kohort- och situationseffekter, i synnerhet om

man i sin undersökningsdesign också kan göra samtidiga tvärsnittsjämförelser (Janson 1978 och 1981). Dessa möjligheter finns inom Mediapanel och har tidigare redovisats i avsnitt 5.1.

Litteratur om longitudinell forskning har också pekat på en rad problem som förklaringar till varför det så sällan utförs longitudinella studier. En återkommande anledning är att investeringarna i tid, pengar och personal är så stora och långsiktiga att många forskare och finansiärer tvekar. Andra svårigheter som panelmortalitet, jämförbarhet och tidsintervall mellan mätningar måste också beaktas. Panelmortalitet innebär att panelen över tid tunnas ut till följd av flyttning, sjukdom, vägran och en rad andra orsaker. Inom Mediapanel har vi försökt motverka dessa problem genom att intervjuerna utförts i klassrummen samt genom att vi sökt spåra flyttade individer och genom upprepade påstötningar försökt höja svarsprocenten.

Ett longitudinellt projekt ställer forskaren inför dilemmat om man skall hålla kvar de ursprungliga teoretiska ansatserna och mätinstrumenten eller om man skall tillåta projektet att ändra inriktning, om nya begrepp skall introduceras och nya instrument tas in. Samtidigt som nya forskningsrön och andra tekniker blir aktuella ställs kravet på jämförbarhet. Vanligtvis rekommenderas att studierna är så allmänna till sin inriktning att de tillåter modifieringar och förändringar samt att mätinstrumenten inte låses alltför fast till specifika frågeställningar (Janson 1981).

Inom Mediapanel har jämförbarheten hållits i förgrunden men samtidigt har efterhand nya variabler lyfts in och andra sorterats ut. Dessutom har möjligheten att tillämpa multivariata tekniker av typ LISREL utnyttjats i programmets senare fas. I denna studie har också tagits till vara möjligheten att använda den nya socioekonomiska indelning som utarbetats av Statistiska Centralbyrån (SCB 1980a och 1982:4).

Hur långt det skall vara mellan undersökningstillfällena är ytterligare ett problem. Det är utomordentligt svårt att finna specifik kunskap om ett tidsintervall, vars längd är tillräcklig för att förändringar skall hinna inträffa men inte så långt att

förändringarna skall hinna suddas ut (jämför Kline 1977). Kerckhoff (1981) rekommenderar att man skall ha tätare undersöknings-tillfällen under perioder när man förväntar stora förändringar.

Som tidigare nämnts ger longitudinella studier goda förutsättningar för att formulera teorier och modeller i kausala termer. Nu är kausalitet på intet sätt ett oproblematiskt begrepp, vilket bl a diskuterats utförligt av Roe (1983). Det finns därför anledning att i stark förkortning återge några av Roes synpunkter.

När man formulerar relationer mellan observationer i kausala termer måste man vara medveten om att kausalitet är ett icke observerbart begrepp, en teoretisk konstruktion som strängt taget aldrig kan bevisas.

Likaså gäller att hos data kan endast graden av samvariation konstateras, men medan samvariation mellan variabler är en förutsättning för att kunna formulera modeller i kausala påståenden, så ger samvariation i sig ingen grund för att uttrycka kausala relationer.

Det är däremot både möjligt och användbart att utifrån teoretiska överväganden precisera modeller i kausala termer. Dessa modeller kan sedan konfronteras med data, varvid flera alternativa modeller kan visa sig konsistenta mot data. Vilken modell som får anses korrekt kan endast besvaras utifrån teoretiska överväganden.

Vad det gäller är att finna en analytisk metod, som kan pröva hållbarheten hos en kausal modell, vilken är uppställd av forskaren utifrån välgrundade teoretiska propositioner (Roe 1983: 117). Ett framstående exempel på en sådan metod är LISREL som presenteras i nästa avsnitt. För en fördjupad diskussion hänvisas till Saris och Stronkhorst (1984) samt Pedhazur (1982).

I samband med de longitudinella modellerna i kapitel 8 återkommer vi till flera överväganden vid den kausala analysen, t ex operationaliseringen av begrepp.

5.5 Statistiska tekniker

I denna studie används flera olika statistiska tekniker. De programpaket som utnyttjas är SPSS (Nie et al 1975) och LISREL VI (Jöreskog och Sörbom 1981). Många tekniker är alltför bekanta för att behöva någon närmare presentation. Däremot underlättas förhoppningsvis läsningen av kapitel 7 och 8 av nedanstående beskrivning av varians- och regressionsanalys samt LISREL-tekniken.

Variansanalys med 'Multiple Classification Analysis' (MCA) introducerades i Mediapanel av Hedinsson (1981). Han angav tre huvudsakliga fördelar med tekniken. För det första tillåter ANOVA med MCA utförliga kontroller, vilket innebär att de olika oberoende variablernas unika inflytande låter sig studeras. För det andra kan man ur tabellerna utläsa eventuell linearitet eller kurvilinearitet i sambanden mellan beroende och oberoende variabler. Slutligen ger ANOVA också ett mått på den sammanlagda förklarande förmågan hos de oberoende variablerna.

Variansanalysen ger möjlighet att samtidigt analysera fem oberoende, icke metriska variabler (i programmet kallade faktorer) med kontrollmöjligheter för ytterligare fem metriska oberoende variabler (kovariater).

Ett exempel på utfallet av en ANOVA-analys med MCA visas i tabell 5.3. Den följande beskrivningen av hur tabellen kan utläsas ansluter sig till tidigare beskrivningar av Hedinsson (1981) och Roe (1983).

I MCA-tabellen presenteras överst det totala medelvärdet för den beroende variabeln. I första kolumnen redovisas antalet individer i varje kategori. I andra kolumnen återfinns Eta-koefficienter. Eta härleds från rådata och är ett icke-lineärt sambandsmått, vilket uttrycker hur mycket varje enskild variabel samvarierar med den beroende variabeln, när inga kontroller gjorts. Eta baseras på olikheten hos de icke-korrigerade medelvärdena i den beroende variabeln inom de olika kategorierna hos de oberoende variablerna. Av utrymmesskäl presenteras inte dessa medelvärden i tabellerna.

Tabell 5.3 MCA-analys av yrkesförväntan. Med TV-tittande på vardagar, betyg och självkänsla som variabler och föräldrarnas socioekonomiska status samt utbildning som kovariater. Pojkar i årskurs 9.

1980				
Totalmedelvärde 2.89				
Variabler	N	Eta	Korrigerat för övriga oberoende variabler	Beta
TV-tittande vardag				
Lågt	28		-.05	
Medel	42		.01	
Högt	62		.02	
		.10		.02
Betyg				
Låga	40		-.99	
Medel	50		.00	
Höga	42		.94	
		.60		.56 ***
Självkänsla				
Låg	24		-.05	
Medel	41		.04	
Hög	67		-.01	
		.14		.02
Multipel R^2				.39
Multipel R				.63

I nästa kolumn finns medelvärden vilka är korrigerade för inflytandet från övriga oberoende variabler. Medelvärdena uttrycks som avvikelser från totalmedelvärdet. Dessa korrigerade medelvärden ger värdefull information om det föreligger linearitet eller icke-linearitet. Beta-koefficienterna i kolumnen bredvid anger hur god förklaringsförmåga en oberoende variabel har, relativt sett, sedan effekterna av andra variabler har kontrollerats. Beta är jämförbart med en standardiserad partiell regres-

sionskoefficient. Genom att jämföra Eta- och Beta-koefficienterna kan man studera hur mycket en oberoende variabels inflytande på den beroende variabeln påverkas av övriga oberoende variabler.

Det R^2 -värde som återfinns längst ner i tabellen indikerar hur mycket av variansen i den beroende variabeln som förklaras av det additiva inflytandet från de oberoende variablerna.

Denna studie baseras på en panel, där barn intervjuats vid tre tillfällen inom en fyraårs-period. Den uttunning av panelen som därvid skett innebär att urvalsstorleken kan variera något i analyserna. Urvalsstorleken inverkar på signifikansen. MCA-analysen redovisar också ett signifikanstest. Till varje signifikant variabel fästs en eller flera asterisker vilka står för nedanstående signifikansnivåer:

Antal asterisker	Signifikansnivå
(*)	.10
*	.05
**	.01
***	.001

Förutom signifikansen finns det naturligtvis alltid anledning att också beakta styrkan hos Eta- och Beta-koefficienterna. Hedénsson föreslog 1981 följande grova bedömningskonvention:

Koefficientens styrka	Bedömning av relationen
> .30	ganska stark
.29 - .20	måttligt stark
.19 - .13	svag

Ett problem värt särskild uppmärksamhet är möjligheten av interaktion mellan de oberoende variablerna. Om stark interaktion förekommer är det omöjligt att särskilja effekterna från de enskilda variablerna, och MCA-analysen blir meningslös. Det rekommenderas därför att alltid inleda analysen med att kontrollera om signifikanta interaktionseffekter förekommer innan vidare analys sker (Kim och Kohout 1975:410). Denna rekommendation har

följts i de fall där antalet individer medgivit prövning. Några störande interaktionseffekter har inte kunnat uppmärksammas.

I kapitel 7 utnyttjas också multipel regression. Regressionsanalysen uppvisar såväl likheter som skillnader i förhållande till variansanalysen. Avsikten är i båda fallen att förklara variationen i en beroende variabel med hjälp av oberoende variabler. Effekterna hos de oberoende variablerna förutsätts vara additiva i båda fallen. Men medan ANOVA med fördel kan användas i situationer där de oberoende variablerna är icke-metriska och för att studera förekomsten av icke-linearitet, så bygger regressionsanalysen på linearitet och på att alla ingående variabler är metriska. (För en detaljerad presentation av multipel regression, se Pedhazur 1982).

I denna studie används multipel regression som ett instrument för att utröna sambanden mellan den beroende variabeln (yrkesförväntan) och TV-konsumtion insatt i ett multivariat sammanhang. De teoretiska utgångspunkterna har varit avgörande för vilka variabler som skall ingå i analysen samt i vilken ordning. Intresset är fokuserat till de oberoende variablernas unika inverkan. Det mer komplicerade samspelet mellan direkta och indirekta effekter belyses i kapitel 8 med hjälp av LISREL.

SPSS-programmet 'Regression' ger rikhaltig information. Detta gäller inte minst residualer och extremfall. Det här inte varit möjligt att återge denna utförlighet, utan redovisningen har koncentrerats till den centrala sammanfattande informationen. Ett exempel på presentationen av regressionsanalyserna återfinns i tabell 5.4.

Längst till vänster i första kolumnen står de ostandardiserade koefficienterna (B). Därintill återfinns till varje parameter dess residualstandardavvikelse ('Standard Error B'). De standardiserade Beta-koefficienterna följer därefter (Beta). Kolumnerna fyra och fem är reserverade för signifikanstest av varje koefficient i form av T-värden och signifikansvärde.

Tabell 5.4 Regressionsanalys av yrkesförväntan. Med TV-tittande på vardagar, självkänsla, betyg samt föräldrarnas socioekonomiska status och utbildning som oberoende. Flickor i årskurs 5.

Variabler i ekvationen	B	Residual- standard- avvikelse	Beta	T-värde	Signifikans T-värdet
TV-tittande vardag	-.01	.01	-.09	-.94	.35
Självkänsla	.03	.05	.06	.64	.52
Betyg	-.04	.04	-.10	-1.00	.30
Socioekonomisk status	.12	.06	.22	1.87	.06
Utbildnings- bakgrund	.25	.11	.26	2.30	.02
Multipel R		.44			
R ²		.19			
Justerat R ²		.15			
Residualstandard- avvikelse		1.29			

Liksom i variansanalysen återfinns längst ner i tabellen sammanfattande mått på den sammanlagda proportionella förklaringskraften hos de oberoende variablerna ('Multiple R', R^2). Även kompletterande sammanfattande mått såsom justerat R^2 -värde ('Adjusted R^2 ') samt residualstandardavvikelse ('standard error') återges.

När LISREL-tekniken används tas steget från första till andra generationens multivariata tekniker (Fornell 1982). De senare kännetecknas bland annat av att man i mycket högre utsträckning än tidigare klargör teorin i form av kausala modeller. LISREL-programmet är en framstående företrädare för den andra generationen. Under 1970- och 1980-talen har reviderade och förbättrade versioner tagits fram och i denna studie har LISREL VI versionen funnits tillgänglig (Jöreskog och Sörbom 1981).

LISREL-programmet ger möjlighet att analysera modeller vilka utgår från att det finns en kausal struktur mellan ett antal icke observerbara latent variabler. De latent variablerna uppträder som underliggande orsaker till de observerade manifest variablerna. Modellerna bygger på strukturella ekvationssystem. Med LISREL är det möjligt att dels få en estimering av de kausala parametrarnas storlek, dels få en test av de kausala teorierna.

Testet grundar sig på en jämförelse mellan en matris - uppbyggd av empiriska data - och den matris som genereras av de estimerade strukturparametrarna. Om teorin är korrekt skall måtten på samvariation i de båda matriserna vara samma, med undantag för urvalsfluktuationer (Saris och Stronkhorst 1984).

En ytterligare fördel är att man enkelt kan studera relationerna mellan de i modellen ingående variablerna i termer av direkta, indirekta och totala effekter. I LISREL får man mått på mätfele, och dessa kan aktivt beaktas i modellenpassningen. För de endogena, beroende variablerna finns mått på residualerna, och för den successiva anpassningen av modellen finns flera såväl övergripande som detaljerade mått.

En utgångspunkt och förutsättning för att meningsfullt och framgångsrikt kunna arbeta med LISREL-programmet är att man utifrån teoretiska överväganden specificerar en modell i vilken preciseras förväntade kausala relationer. Beroende på den mycket snabbt ökande komplexiteten, när fler variabler förs in i modellen, rekommenderas att man först ställer upp mindre modeller (Saris och Stronkhorst 1984).

När modellen är fastställd antas denna

'... explain or account for the jointly dependent variables and their interrelations. The purpose of the analysis is to test the validity and adequacy of the model and to estimate its parameters. If the model is misspecified the analysis should indicate this and suggest how the model should be modified.' (Jöreskog 1981a:1)

LISREL-programmet består av dels en mätmodell, dels en modell för de strukturella ekvationerna.

Mätmodellen anger relationerna mellan de abstrakta begreppen och deras indikatorer, dvs mellan de icke observerbara latent variablerna och de observerade manifesta variablerna. Relationen är reflexiv, dvs det är de latent variablerna som orsakar variationen i de observerade. Mätmodellen är således det instrument som gör det möjligt att knyta de abstrakta teoretiska begreppen till deras observerbara indikatorer.

Den strukturella modellen anger de kausala relationerna mellan de exogena och endogena latent variablerna och används för att pröva kausala effekter. En exogen variabel är en variabel vars variation antas bestämmas av faktorer, vilka ligger utanför den modell som skall estimeras. Variationen i en endogen variabel däremot antas förklaras av de exogena och övriga endogena variabler som ingår i modellen.

LISREL-programmet kan utgå från flera olika slag av ingångsdata t ex rådata, covarians- eller korrelationsmatriser. I version LISREL V kom möjligheten att från rådata skapa en matris av polychoriska och polyseriella korrelationer. Dessa korrelationer kan med fördel användas i de fall där de i modellen ingående variablerna inte uppfyller kraven på intervallskalenivå.

'When the observed variables in LISREL are all ordinal or are of mixed scale types (ordinal and interval), the use of ordinary product moment correlations is not recommended. Instead it is suggested that estimates of polychoric and polyserial correlations be computed and that a matrix of such correlations be analyzed by the ULS method.' (Jöreskog och Sörbom 1981, IV:3)

Denna rekommendation har följts, och följaktligen är LISREL-analyserna i kapitel 8 baserade på en matris av polychoriska och polyseriella korrelationer (se även Olsson 1979 samt Olsson et al 1982).

LISREL-programmet ger möjligheter att ta hänsyn till bortfallet genom att antingen utnyttja 'pairwise' eller 'listwise deletion'. 'Listwise deletion' innebär att i analysen ingår endast

de individer, vilka besvarat samtliga frågor. Detta har den fördelen att analyserna hela tiden baseras på exakt samma individer. Nackdelen är att vid stort internt bortfall på någon eller några variabler kan antalet individer bli avskräckande litet. Det är också möjligt att bortfallet inte är slumpmässigt fördelat. Vid 'pairwise deletion' utnyttjas all information i variablerna genom att bortfallet för någon variabel endast beaktas vid beräkningen av korrelationer för just denna variabel. Antalet individer för de parvisa korrelationerna blir därigenom högre och korrelationerna antas närma sig urvalets sanna värde. En nackdel är att korrelationerna baserar sig på olika antal individer, vilket kan orsaka problem vid analys och tolkning av koefficienterna. I denna studie används 'pairwise deletion' i alla LISREL-analyser och även i regressionsanalyserna.

För att studera om valet av hur bortfallet hanterades kunde påverka resultaten gjordes en särskild studie där 78 variabler bildade ingångsvärden till över 3000 parvisa jämförelser mellan pearson-korrelationer bildade med 'pairwise' respektive 'listwise deletion'. Den totala överensstämmelsen blev .91 och 50 procent av jämförelserna visade en skillnad mindre än .07. Valet av hanteringen av bortfallet kan därför antas inte felaktigt ha påverkat resultaten i denna studie.

Tidigare versioner av LISREL estimerade parametrarna med hjälp av 'Maximum Likelihood' (ML). Denna estimeringsmetod söker de parametervärden vilka med störst sannolikhet kan tänkas ha orsakat den observerade samvariationen mellan variablerna (Saris och Stronkhorst 1984).

I och med LISREL V kan parametrarna också skattas med hjälp av 'Unweighted Least Squares' (ULS). Vid ULS söks de parametervärden vilka minimerar summan av de kvadrerade residualerna (Saris och Stronkhorst 1984). Denna estimering tillämpas även inom varians- och regressionsanalys.

För analyser baserade på polychoriska och polyseriella korrelationer rekommenderar Jöreskog och Sörbom att man tillämpar ULS-estimering (se ovan). Detta beror främst på att korrelationerna

är beräknade parvis, vilket medför att man inte kan garantera att den estimerade korrelationsmatrisen är 'positive definite', dvs att det i matrisen inte finns variabler vilka är fullständigt beroende av varandra. Vid ULS finns inte, såsom vid ML, kravet att variablerna skall vara multivariat normalfördelade. (För en utförlig diskussion om för- och nackdelarna med ML- och ULS-estimering hänvisas till Saris och Stronkhorst 1984.)

I denna studie har analyserna utförts med hjälp av ULS-estimering. För att fördjupa analysen samt för att underlätta modellanpassningen har i vissa fall parallellt med ULS-estimeringarna också gjorts analyser med ML-estimering som grund.

När en på teoretiska grunder härledd kausal modell är specificerad och överbägganden om ingångsdata, bortfallshantering samt estimeringsmetod gjorts, kan en stegvis anpassning av modellen börja utifrån den första estimeringen. Första steget är att studera resultatet. Jöreskog och Sörbom föreslår bl a att man ser på parameterestimaten, 'Standard error' (endast vid ML), 'Squared Multiple Correlations' och 'Coefficients of Determination'. Om något av dessa mått har ett orimligt värde är detta ett tecken på att modellen är fundamentalt felaktig och inte passar data. Användbarheten av 'Squared Multiple Correlations' och 'Coefficients of Determination' framgår av följande citat ur manualen.

'The program gives squared multiple correlations for each observed variable separately and coefficients of determination for all the observed variables jointly. It also gives squared multiple correlations for each structural equation and coefficients of determination for all structural equations jointly. The squared multiple correlation is a measure of the strength of relationship and the coefficients of determination is a measure of the strength of several relationships jointly.' (Jöreskog och Sörbom 1981,I:37)

Ett andra steg är att studera den totala anpassningen ('overall fit') till data. Vid ULS-estimering har använts 'Goodness of Fit Index' (GFI) och 'Root Mean Square Residuals' (RMR). Båda dessa mått går från 0 till 1, där högt värde indikerar god anpassning.

'Goodness of fit'-index är ett sammanfattande mått på den relativa andel varians och kovarians som modellen förklarar. Det är oberoende av urvalsstorlek och relativt robust mot avvikelser från normalitet. Däremot är dess statistiska fördelning okänd, vilket gör att det inte finns någon standard att jämföra det med. 'Root Mean Square Residual' är ett mått på den genomsnittliga residualvariansen.

Dessa mått är endast indikationer på modellens anpassning, men säger ingenting om den teoretiska eller innehållsliga kvaliteten. Det kan således inträffa att delar i modellen är dåligt förklarade samtidigt som modellen som helhet är bra. Det är därför nödvändigt att fullfölja analysen genom att mer i detalj granska de enstaka residualerna och också utnyttja informationen i det modifikationsindex som numera finns i LISREL-programmet. Detta index anger vilken restriktion som skulle ge störst förbättring av modellen, om den frisläpptes. Detta index kan dock endast utnyttjas om det underordnas teoretiska överväganden.

Hur vet man då att den korrekta modellen är funnen? Saris och Stronkhorst (1984:266-277) föreslår att man tillämpar tre kriterier:

'Modellen skall ha hög trovärdighet. Denna bedömning kan endast ske utifrån teoretiska överväganden.

Den förklarade variansen hos den beroende variabeln måste vara tillräckligt hög.

De kausala effekterna skall vara samma i olika urval och vid olika tidpunkt.'

Om dessa kriterier inte är uppfyllda kan man inte vara säker på att den kausala modellen är korrekt. Det kan t ex finnas specifikationsfel i modellen. Viktiga variabler kan vara utelämnade och det kan finnas stora mätfel i de manifesta variablerna.

Den här lämnade beskrivningen av LISREL-programmet är kortfattad. För en djupare förståelse av programmets uppbyggnad, variationsmöjligheter och kapacitet hänvisas till Jöreskog och Sörbom (1981). En utförlig introduktion till LISREL finns hos Saris och Stronkhorst (1984). Kortfattade beskrivningar ges

bl a av Jöreskog (1981a och 1981b), Pedhazur (1982) samt Fornell (1982). Se även Boomsma (1983) där det förs en diskussion om LISREL-metodens tillförlitlighet vid små urval och icke-normalitet i de observerade variablerna. Ytterligare diskussioner om tillämpningen av LISREL lämnas i anslutning till modellanalyserna i kapitel 8.

Som framgick av föregående kapitel är avsikten med denna studie att förena dels ett kombinerat användnings- och effektperspektiv hämtat från masskommunikationsforskningen, dels yrkesvals-teorier med utvecklingspsykologisk inriktning. De senare teorierna formuleras ofta i kausala modeller. En bärande tankegång i denna studie är att utnyttja etablerad kunskap inom yrkesvalsforskningen till att formulera ett begreppsschema vilket ansluter till denna kunskap. Utifrån detta schema är det sedan möjligt att följa utvecklingen av ungdomarnas yrkesförväntningar över tid och med hjälp av LISREL-programmet pröva modellens hållbarhet mot Mediapanelns databank. Denna prövning av modellen får dock anstå tills de inledande deskriptiva analyserna gjorts och tills resultaten från varians- och regressionsanalyserna presenterats. Utfallet av den deskriptiva analysen dominerar nästa kapitel, till vilket vi nu vänder oss.

6 En grundläggande beskrivning

Syftet med detta kapitel är att presentera grundläggande resultat vilka dels kan jämföras med svensk och utländsk forskning, dels bilda underlag för de mer sammansatta analyserna i senare kapitel. Det är motiverat med ett relativt utförligt deskriptivt kapitel, vilket genom sin detaljrikedom kan komplettera de multivariata analysernas mer komprimerade framställning.

I kapitlet återfinns de variabler som ingår i det konceptuella schemat (se figur 4.1): barnens yrkesförväntan, val till gymnasium, TV-konsumtion, självkänsla, betyg samt föräldrarnas utbildning och socioekonomiska status.

Pojkarnas resultat jämförs genomgående med flickornas och svaren från 11-åringarna jämförs med deras svar fyra år senare.

Låt oss inleda kapitlet med att undersöka varifrån barnen själva anser att de får information om yrken.

6.1 Varifrån hämtar barnen sin information om yrken?

I samband med att barnen tillfrågades om sina yrkesförväntningar ställdes också frågor om varifrån barnen hämtar sin information om yrken. Att barn själva upplever TV som en viktig informationskälla finns dokumenterat (se t ex Comstock et al 1978,

Jeffries-Fox 1978 och Kolbeinsson 1981). Enigheten hos forskarna är dock på intet sätt total. Så fann t ex Thelander (1972) att TV av barnen inte betraktades som en väsentlig informationskälla. Vad barnen i Växjö-panelen anser framgår av tabell 6.1.

Tabell 6.1 Informationskällor till barnens yrkesplaner år 1976 och 1980. Uppdelat efter kön.

Informationskälla	Pojkar		Flickor	
	11 år %*	15 år %	11 år %	15 år %
Kontakter	72	78	74	90
Skolan	5	26	11	28
Massmedier	39	40	26	34
n =	209	191	179	177
* = alternativ har kunnat anges				

Det är de personliga kontakterna som barnen själva oftast anger som informationskällor. Detta resultat stämmer väl med den tidigare redovisade yrkesvalsforskningen (jämför avsnitt 2.3), där betydelsefulla personer i ungdomarnas omgivning visat sig utöva ett avsevärt inflytande.

Men ungdomarna säger även i betydande utsträckning att de hämtar information om yrken via massmedier. Detta gäller såväl vid 11- som 15-års ålder. Pojkarna anser sig hämta mer information via massmedier än flickorna. En möjlig förklaring till detta skulle kunna vara att TV:s innehåll i så stor utsträckning är mansdominerat (jämför avsnitt 3.3). McQuail's (jämför avsnitt 3.4) tankegångar om att individerna använder sig av massmedierna som källor till information och kunskap får således stöd i vårt material.

Det är mera sällan som barnen säger sig ha lärt om yrken via skolan. Skolans inflytande ökar dock markant över tid, vilket

kan antas hänga samman med skolans mer aktiva insatser med yrkesvägledning mm för högstadiel elever.

Som en parentes kan nämnas att barnen, när det gäller sitt drömyrke, i avsevärt högre utsträckning ser massmedier som viktiga informationskällor än när det handlar om det yrke som man i verkligheten tror att man kommer att ägna sig åt. Det är till och med så att de 11-åriga pojkarna oftast anger massmedier som informationskällor. Det bör noteras att frågorna om informationskällor avser massmedier och inte enbart TV.

6.2 Yrkesförväntningar inom yrkesområden

Det finns ingenting i den tidigare redovisningen av pojkars och flickors val av yrkesområden (se avsnitt 2.4), som pekar mot att vår panels ungdomars yrkesförväntningar skulle bryta mot etablerade könsroller. Tvärtom visar upprepade undersökningar att könsrollerna mycket starkt påverkar förväntningar och val till olika yrkesområden (se t ex Wernersson 1983). Även ungdomarna i vår panel faller väl in i mönstret. Pojkar och flickor skiljer sig åt i så gott som samtliga kategorier. I några fall är det anmärkningsvärt stora skillnader (se tabell 6.2)

De 11-åriga flickornas intressen fokuseras på tre kategorier, vilka tillsammans svarar för 83 procent av förväntningarna. Den stora koncentrationen till kategorin 'naturvetenskapligt, tekniskt samt samhällsvetenskapligt, humanistiskt och konstnärligt arbete' beror på förväntningar inom hälso- och sjukvårdsarbete, samt inom pedagogiskt arbete.

För pojkarnas del motsvarar de tre populäraste yrkesområdena 76 procent av svaren. Kategorin 'servicearbete' har en likartad procentandel för pojkar och flickor. Valen inom kategorin är dock olikartade. Pojkar vill bli brandmän, poliser och professionella idrottsutövare, medan flickorna gärna lockas av frisörskapet och liknande.

Tabell 6.2 Barnens förväntningar inom yrkesområden år 1976 och 1980 jämfört med förvärvsarbetande nattbefolkning i Växjö kommun. Uppdelat efter kön.

Yrkesschema	Pojkar		Flickor		Växjö kommun	
	11 år	15 år	11 år	15 år	Män	Kvinnor
	%	%	%	%	%	%
0 Naturvetenskapligt, tekniskt samt samhällsvetenskapligt, humanistiskt och konstnärligt arbete	28	40	50	60	26	36
1 Administrativt arbete	5	2	-	1	4	2
2 Kameralt och kontortekniskt arbete	1	8	13	17	5	21
3 Kommersiellt arbete	6	4	7	7	10	9
4 Lantbruks-, skogs- och fiskeriarbete	1	2	5	4	8	3
5 Gruv- och stenbrytningsarbete	1	-	-	-	0	0
6 Transport- och kommunikationsarbete	10	4	1	-	8	3
7-8 Tillverkningsarbete	22	30	4	3	34	6
9 Servicearbete	26	10	20	8	3	19
n =	209	188	182	179	16934	14618

De starkt könsrollsbundna förväntningarna återfinns också hos 15-åringarna. Valen inom de olika kategorierna fördelar sig, med några undantag, tämligen likartat med 11-åringarnas. Största förändringen är att andelen yrkesförväntningar inom service-sektorn sjunker kraftigt både för pojkar och flickor. Antalet pojkar som vill bli poliser och brandmän minskar markant, liksom flickornas funderingar på frisöryrket. Antalet pojkar som förväntar sig att bli professionella idrottsutövare minskar från 22 till 6. För de 15-åriga pojkarna är det mer aktuellt

att välja yrken inom kategori 0. Denna kategori tillsammans med tillverkningsindustrin inrymmer 70 procent av pojkarnas svar. Flickorna koncentrerar intresset till yrken inom sjukvård och pedagogik samt kontorstekniskt arbete.

Frånvaron av yrkesplaner på arbeten inom gruv- och stenbrytningsindustrin kan tolkas som en illustration till Robert's tes (1981) att den lokala arbetsmarknadens utseende starkt påverkar yrkesförväntningar och yrkesval.

Hur utfaller en jämförelse mellan ungdomarnas yrkesförväntningar och Växjö kommuns lokala arbetsmarknad? Tillgång till den senare fick vi genom en specialbearbetning av Folk- och Bostadsräkningen 1980 (SCB 1980b).

Pojkarnas yrkesplaner inom olika områden överensstämmer i stora drag med den lokala arbetsmarknaden. Två markanta avvikelser föreligger. Dels har de 15-åriga pojkarna i långt högre utsträckning planer på yrken inom kategori 0, dels är de 11-åriga pojkarna inte i så stor utsträckning inriktade på arbeten inom tillverkningssektorn.

Även för flickornas planer finns det två kraftiga avvikelser jämfört med den lokala arbetsmarknaden. Förväntningarna riktar sig i mycket liten utsträckning mot flera av de vanligaste serviceyrkena för kvinnor, t ex städerska och köksbiträde. Däremot återfinns minst hälften av flickornas planer inom kategori 0.

6.2.1 Pojkar väljer bland fler yrken

Ett återkommande tema i yrkesvalsforskningen är att pojkar väljer bland fler yrken än flickorna (se t ex Marini 1978). Vi finner samma mönster i vår panel. Pojkarna i årskurs 5 har förväntningar på 65 olika yrken, medan flickorna i samma ålder funderar på 48 olika yrken. I 15-års åldern förväntar flickorna sig arbeta inom 45 olika yrken och pojkarna i 61 yrken. Att antalet yrken ligger kvar på ungefär samma nivå för 11- och 15-åringarna kan möjligen bero på ett samspel mellan två processer: dels får barnen med stigande ålder kännedom om fler yrken, dels

sker en process i motsatt riktning, nämligen att barnen alltmer avgränsar antalet tänkbara alternativ. Till spridningen i yrkesalternativ återkommer vi i samband med yrkesförväntningarnas statusmässiga fördelning.

6.2.2 De vanligaste yrkesförväntningarna

De könsrollsbundna yrkesförväntningarna återfinns förstas också vid studium av de oftast nämnda enskilda yrkena (se tabell 6.3). Som jämförelse har tagits med de vanligast förekommande yrkena på den svenska arbetsmarknaden 1975.

Rangordningen för de yngre pojkarnas yrkesförväntningar avviker markant från den svenska arbetsmarknadens utseende. Brandman och polis finns inte oväntat med, och listan toppas av professionella idrottsutövare. Dessa tre kategorier saknas däremot i listan över de äldre pojkarnas förväntningar. Denna lista liknar mer listan över den svenska arbetsmarknaden.

De yngre flickornas önskligheter förefaller ligga närmare svensk arbetsmarknad än vad pojkarnas gjorde i motsvarande ålder. Det är endast frisör, veterinär och läkare som faller utanför bilden, medan flera av de stora yrkesområdena för kvinnor redan finns med. De 15-åriga flickornas yrkesförväntningar har mycket stark släktskap med listan över de vanligaste yrkena för kvinnor.

Enligt beräkningar i 'Steg på väg...' (SOU 1979:56) återfinns 75 procent av den kvinnliga arbetskraften inom 30 yrken. Motsvarande siffra för flickorna i årskurs 9 är att 73 procent av deras yrkesförväntningar ryms inom 27 yrken. Likheten är påfallande.

Tabellen illustrerar slående att svensk arbetsmarknad är könsrollsuppdelad samt att detta redan vid 11-års ålder uppfattas av både pojkar och flickor. Studerar man de enskilda yrkena är det mycket få individer som går över de traditionella könsrollsgränserna. Denna ensidighet återfinns dock inte i lika hög grad när ungdomarna ger sin syn på pojkars och flickors lämplighet för olika yrken.

Tabell 6.3

Barnens vanligaste yrkesförväntningar. Uppdelat efter kön och ålder. Jämfört med svensk arbetsmarknad 1975. (Från SOU 1979:56).

	11 år	15 år	Svensk arbetsmarknad
POJKAR	Professionell idrotts- utövare Ingenjör Industriarbetare Brandman Polis Lärare Chaufför Läkare Företagsledare	Ingenjör Maskinmontör, -hop- sättare, maskin- och motorreparatör Lärare Elektriker Industriarbetare Kontorist Snickare	Maskinmontör, -hopsättare, maskin- och motorreparatör Motorfordonsförare Verkstadsmekaniker Lant-, skogs- och trädgårdsbrukare Handelsresande, inköpare, för- säljare Ingenjör och tekniker Byggnadsträarbetare Lager- och förrådsarbetare
FLICKOR	Lärare Sjuksköterska Sekreterare/kontorist Sjukvårdsbiträde Affärsbiträde Veterinär Frisör Läkare	Sekreterare/kontorist Lärare Sjuksköterska Sjukvårdsbiträde Affärsbiträde Sjukgymnast Läkare Industriarbetare	Sekreterare/kontorist Sjukvårdsbiträde Affärsbiträde Städnare Barnsköterska Köksbiträde Sjuksköterska Klasslärare

6.2.3 'Passar lika bra för båda'

Eleverna i årskurs 9 fick ta ställning till en rad frågor om pojkars och flickors lämplighet att utföra olika arbetsuppgifter. Fem av frågorna rörde arbetslivet och ungdomarnas svar på frågan 'vilka passar bäst för...' återfinns i tabell 6.4.

Tabell 6.4 Könscrollsföreställningar om yrken. Årskurs 9.

Vilka passar bäst för ...	passar bäst för pojkar %	passar bäst för flickor %	passar lika bra %	vet inte %
att jobba på bygge	53	1	43	3
att köra lastbil	29	1	67	2
att uppfinna saker	11	1	84	4
att sköta om gamla	0	19	78	2
att dansa balett	1	36	61	3
n = 444				

Könscrollstänkandet är visserligen markant och i förväntad riktning, men andelen som hyllar jämställdhet i arbetslivet i denna mer allmänna inställning är väsentligt högre än de som går över könscrollsgränserna när det gäller deras eget förväntade yrke. Genomgående i svarsmonstren är att flickorna i högre utsträckning anser att olika arbetsuppgifter passar lika bra för pojkar som för flickor. Motsvarande tendens har kunnat konstateras tidigare (se t ex Wolf-Seibel 1980, Weiking Franken 1983).

6.3 Yrkesförväntningarnas socioekonomiska status

Marinis översikt (1978) visade att medelvärdena för pojkars och flickors statusmässiga yrkesaspirationer och förväntningar ligger mycket nära varandra. Utan att signifikanta skillnader kan uppmätas är ibland pojkarnas medelvärde högre, ibland flickornas. Anledningen till detta är att pojkarna väljer bland långt fler yrken spridda över hela statusskalan, medan flickor-

na koncentrerar sina yrkesplaner till mitten av hierarkin och är underrepresenterade i toppen och botten av skalan (jämför avsnitt 2.4).

I Sverige fann Wolf-Seibel (1980) vid sin undersökning av 13-åriga stockholmsungdomar att pojkarnas yrkesplaner var mer jämnt fördelade över statusskalan, medan flickornas planer var starkt koncentrerade till mitten. Flickorna var mer benägna att uppge högstatus- än lågstatusyrken.

Återfinner vi detta mönster även i Växjö-panelen?

Tabell 6.5 Barnens yrkesförväntningar efter socioekonomisk status. Uppdelat efter kön och ålder.

Socioekonomisk status	Pojkar		Flickor	
	11 år	15 år	11 år	15 år
	%	%	%	%
Arbetare, ej facklärd	29	17	21	21
Arbetare, facklärd	24	26	13	8
Lägre tjänstemän	11	15	18	22
Tjänstemän på mellannivå	22	29	31	34
Högre tjänstemän, ledande befattningar, fria yrkesutövare med akademikeryrken	15	14	17	15
n =	200	176	151	148
Medelvärde	2.7	3.0	3.1	3.1
Standardavvikelse	1.5	1.3	1.4	1.4

Av tabell 6.5 framgår att medelvärdena för pojkarnas och flickornas status ligger nära varandra, vilket överensstämmer med Marinis genomgång. Flickornas förväntningar ligger högre på statusskalan både vid 11- och 15-års ålder, men skillnaden minskar mellan könen, till följd av att pojkarna höjer sina förväntningar något.

Flickornas spridning över skalan visar sig vara lika stor som pojkarnas. Detta är viktigt att notera, eftersom Marini och andra ofta funnit att flickornas spridning över statusskalan skulle vara mindre (se Marini 1978:731). Även om flickornas förväntningar har sin tyngdpunkt i mellanskiktet, finns många förväntningar både om högstatus- och lågstatusyrken.

Anledningen till att medelvärdet för pojkarnas ambitionsnivå höjs är främst att pojkarna inte längre önskar bli professionella idrottsutövare och brandmän. Dessa yrken ryms båda inom arbetarkategorierna.

6.3.1 Turbulens bland förväntningarna

Ungdomarna i vår undersökning befinner sig inom ett åldersintervall där en snabb utveckling äger rum (jämför avsnitt 3.6). Det är sannolikt att ungdomarna mer än en gång omprövar sina framtidsplaner och också ändrar dem. Crites (1969) framhäver att ändrade planer därför inte behöver vara ett tecken på bristande realism, utan kanske snarare ett uttryck för en ökad mogenhet och en ökad medvetenhet.

I Växjö-panelen är det endast 5 procent av ungdomarna som har identiskt lika planer vid 11- och 15-års ålder, medan det är 75 procent som inte har förväntningar inom samma område eller med samma status. Klassificeringen är dock synnerligen strikt gjord vid denna jämförelse varför måttet får anses mycket strängt.

Ett alternativt mått på stabilitet i förväntningarna över tid är att studera hur många ungdomar som väljer inom samma statusområde (se tabell 6.6).

Det är uppenbart att det finns utrymme för en mycket stor rörlighet i ungdomarnas yrkesförväntningar. Denna rörlighet innebär dock inte att pojkar och flickor bryter mot det könsrollstänkande som tidigare påvisats (jämför avsnitt 6.2).

Tabell 6.6 Stabilitet över tid för barnens yrkesförväntningar.
Uppdelat efter kön. Andel inom samma yrkesstatus
år 1976 och 1980.

	Pojkar	Flickor
Socioekonomisk status	%	%
Arbetare	49	38
Lägre tjänstemän	13*	29*
Tjänstemän på mellannivå	47	36
Högre tjänstemän	32	29
	n = 135	91
* litet antal observationer		

6.3.2 Yrkesförväntan och familjebakgrund

Den sociala bakgrundens betydelse för individernas framtidsplaner har berörts upprepade gånger (se kapitel 2 och avsnitt 4.3). Här påminns endast om antagandena från kapitel 4 att inflyttandet från föräldrarna antas starkare i yngre åldrar och för flickor.

Samvariationen mellan barnens yrkesförväntan och föräldrarnas socioekonomiska status kan sammanfattas med gamma-koefficienter. För de yngre barnen var sambanden .42 för pojkar och .45 för flickor, medan de för de äldre barnen var .33 för pojkar och .38 för flickor. Det förefaller som om båda antagandena får visst stöd även om det måste poängteras att inga kontroller gjorts för andra variablers inflytande. Koefficienterna är förhållandevis starka, men implicerar att det i dessa åldrar i betydande utsträckning förekommer yrkesförväntningar, vilka inte återspeglar föräldrarnas socioekonomiska status. I korstabeller, vilka av utrymmesskäl utlämnas här, framgår det vidare att det framför allt är barn till föräldrar med arbetarklasstatus som själv förväntar sig arbete inom samma kategori.

Det finns också positiva samband mellan föräldrarnas utbildning och barnens yrkesförväntningar. Gamma-koefficienterna för de yngre barnen är .39 för pojkar och .46 för flickor och för de äldre .32 för pojkar och .53 för flickor. För pojkarna är denna samvariation i paritet med vad som gällde för föräldrarnas socioekonomiska status. Detsamma gäller för de yngre flickorna. Koefficienten för de äldre flickorna är dock inte lägre, som väntat, utan pekar på en ökad samvariation och skillnaden mellan pojkars och flickors anknytning blir här väsentligt större än när det gällde socioekonomisk status.

Det sammanlagda intrycket är att föräldrarnas socioekonomiska status och utbildning har ett relativt starkt inflytande, men att detta minskar över tid med ett undantag. Inflytandet verkar också vara starkare på flickornas planer.

6.4 Bortfall på yrkesförväntansvariabeln

Det är inte förvånansvärt att ungdomarna ofta har svårt att precisera sina yrkesplaner eller framtidsfunderingar. Bristen på egna erfarenheter, tveksamhet om den egna kapaciteten, osäkerhet om alternativen är några anledningar till detta (jämför avsnitt 3.6).

Tidigare forskning har också upprepade gånger konstaterat en stor osäkerhet på frågor om framtidsplaner. Härnqvist's och Graham's (1963) undersökning om realskoleelevers yrkesplaner visade att det endast var 41 procent av pojkarna och 27 procent av flickorna som gav ett bestämt svar på frågan om vilket yrke man siktade på. Dunér (1972) fann att cirka 40 procent av pojkar och flickor i årskurs 9 svarade 'vet ej' på frågan om vilket yrke man trodde man skulle komma att välja (se även Sjöstrand 1968).

Även i vår undersökning är bortfallet högt på frågan om yrkesförväntan. Bortfallet på yrkesförväntansvariabeln, indelad efter socioekonomisk status, är för de 11-åriga pojkarna 25 procent och för flickorna 38 procent och motsvarande för 15-åringarna är 34 procents bortfall för pojkarna och 39 för flickorna. Bortfallet på yrkesförväntansvariabeln indelad efter område är något

mindre, beroende på att vi där kunnat utnyttja allmänna svar typ 'något med djur' och 'något med människor'. Detta bortfall ligger avsevärt högre än övrigt internbortfall, vilket tolkas som att bortfallet inte är uttryck för mättekniska svagheter, bristande engagemang mm. Inte desto mindre finns det anledning att undersöka om bortfallet på denna variabel avviker systematiskt.

En jämförande analys har gjorts mellan de som svarat och bortfallet och deras svarsmönster på de variabler som ingår i undersökningen. Svarsmönstren visar i flertalet fall en stor likhet. Den genomsnittliga avvikelsen är tre procent för 11-åringarna och nio procent för 15-åringarna. Svarsmönstren uppvisar inte några tecken på systematiska avvikelser.

Speciell uppmärksamhet har också ägnats skillnader mellan pojkars och flickors interna bortfall, men inte heller här har några tendenser till systematiska mönster kunnat spåras. Vi återkommer till bortfallsproblematiken i samband med de multivariata analyserna.

6.5 Val till gymnasium

Om våra ungdomars svarsmönster stämmer överens med vad som ofta redovisats i svensk forskning om val av tillvalsämnen och val till gymnasium (se t ex Härnqvist 1978, SOU 1979:56 och Wolf-Seibel 1980), så bör skillnaderna mellan pojkars och flickors val återfinnas redan vid valet av tillvalsämnen i årskurs 7. Vid valet till gymnasium bör utbildningens längd vara lika lång för flickor som för pojkar, medan valet av linje bör vara starkt könsuppdelat. Den sociala snedrekryteringen bör visa sig i att elever till föräldrar med hög status oftare väljer längre utbildningsvägar, även om eleverna är på samma betygsnivå.

Elevernas val av tillvalsämnen följer mönstret. Det är så gott som enbart pojkar som väljer teknik, medan de som väljer t ex franska till övervägande del är flickor.

Gymnasieutbildningens längd är likartad för pojkar och flickor. Knappt hälften av pojkarna och flickorna väljer att satsa på en 3- eller 4-årig utbildning. Pojkarnas val av 4-årig teknisk linje - vilken inte lockar flickorna - gör dock att genomsnittlig utbildningslängd blir något högre för pojkar.

Det är också som väntat så att pojkar och flickor väljer olika gymnasielinjer. Den 2-åriga vårdlinjen lockar t ex 13 procent av flickorna och mindre än en procent av pojkarna, den 2-åriga eltekniska linjen väljs av 7 procent av pojkarna men inte av någon flicka osv. På de 3-åriga linjerna har flickorna övervikt när det gäller social-, samhällsvetenskaplig- samt humanistisk linje, medan pojkarna föredrar den naturvetenskapliga linjen något mer än flickorna (se appendix 2).

Elever till föräldrar med hög social status väljer i markant högre utsträckning längre gymnasielinjer, se tabell 6.7.

Tabell 6.7 Barnens val till gymnasiet i årskurs 9. Uppdelat efter föräldrarnas socioekonomiska status.

Föräldrarnas socio-ekonomiska status	Längd på gymnasieutbildningen				n
	1 år %	2 år %	3 år %	4 år %	
Arbetare	9	62	21	8	117
Lägre tjänstemän	9	44	34	13	70
Tjänstemän på mellannivå	3	39	44	14	109
Högre tjänstemän		20	58	22	64

Detta förhållande gäller även vid jämförelse mellan barn på samma betygsnivå. Ett resultat som stämmer överens med vad t ex Dunér (1972) fann liksom SCB-rapporten 'Perspektiv på välfärden' (1983).

De könsrollstypiska valen är mer renodlade vid val av 2-åriga linjer än till de 3-åriga gymnasielinjerna.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att de preferenser om vidareutbildning som våra ungdomar givit uttryck för inte på någon punkt avviker från vad man kan förvänta utifrån tidigare forskning.

Det visar sig också att ungdomarnas val till gymnasiet har ett nära samband med deras yrkesplaner. Det är endast 25 procent av de som tänkt sig gå på gymnasiet som inte uttalat några yrkesplaner, medan 74 procent av de som inte bestämt sig för gymnasieutbildning inte heller anger några yrkesförväntningar.

De som väljer ett- och två-åriga utbildningslinjer på gymnasiet har fastare framtidsplaner än de som skall gå en tre- eller fyra-årig linje. Av de som skall gå de längre gymnasielinjerna är det 30 procent som inte anger yrkesplaner, medan siffran för ungdomar vilka väljer en kortare linje är 20 procent.

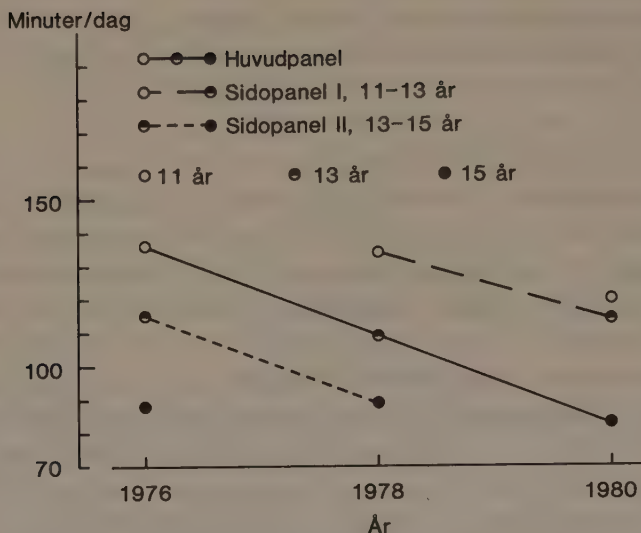
Det finns en klar positiv relation mellan längden på gymnasieutbildning och förväntad yrkesstatus. Ungdomar som ämnar gå längre linjer har också förväntningar på yrken med högre status (gamma för pojkar .65 och för flickor .54).

Den samtidiga, tvärsnittsmässiga relationen mellan val till gymnasiet och yrkesplaner är mer än tre gånger starkare för både pojkar och flickor än sambandet mellan den tidiga yrkesförväntan och gymnasievalet fyra år senare.

6.6 TV-konsumtion

Barns TV-konsumtion och TV-preferenser tillhör det som undersökts grundligast inom Mediapanelprogrammet. Det finns en rad rapporter som studerar TV-konsumtionen ur olika aspekter. I detta avsnitt ges endast en komprimerad översikt, vilken huvudsakligen bygger på Johnsson-Smaragdis (1983) avhandling samt Flodin et al (1982). För Malmöpanelens yngre barn finns en liknande beskrivning av Sonesson (1979).

När barnen är mellan 11 och 15 år genomgår TV-tittandet en markant förändring. Från att ha varit på en toppunkt omkring 11-års ålder sjunker barnens TV-användning kraftigt.

Figur 6.1 Vanemässigt TV-tittande. Tre tvärsnitt (1976, 1978, 1980). Huvudpanel och två sidopaneler. Minuter/dag. (Från Johnsson-Smaragdi 1983: 83).

Av figur 6.1 framgår att i huvudpanelen faller ungdomarnas vanemässiga TV-tittande från knappt 2 ½ timmars dagligt tittande vid 11-års ålder till knappt 1 ½ timmars fyra år senare. Ett annat exempel på minskningen är att typvärdet för flickorna och pojkar vid 11-års ålder är identiskt med maximala värdet på vår skala, dvs mer än 3 timmars tittande per dag, medan det vanligaste värdet fyra år senare är endast en dryg halvtimme för flickor och två timmars dagligt tittande för pojkar.

Figur 6.1 visar att den absoluta stabiliteten är god. Absolut stabilitet, eller 'nivå-stabilitet', är ett mått som används för att beskriva den kvantitativa stabiliteten för ett fenomen hos en grupp över tid (Mortimer et al 1982). TV-konsumtionen är tämligen stabil för barn i samma åldrar vid olika tidpunkter. Detta ger oss stöd för antagandet att det vanemässiga TV-tittandet inte påverkas alltför negativt av mätfel eller situationella faktorer under den undersökta perioden.

Ett annat mått på stabilitet är att se om den relativa ordningen mellan individerna förblir densamma över tid. Denna s k 'normativa stabilitet' studerade Johnsson-Smaragdi (1983) bland annat genom att tudela urvalet i en låg- respektive högtittargrupp och sedan följa hur många som återfanns inom samma grupp vid de två följande mättillfällen. Det visade sig vara 43 procent av hög- och lågtittargrupperna vid 11-års ålder som fortfarande var inom samma grupp fyra år senare. Det var 8 procent som hade ändrat sig till andra mättillfället, men senare återvänt till ursprungsgruppen. Den normativa stabiliteten kan därför inte sägas vara särskilt hög. I kapitel 8 återkommer vi till den normativa stabiliteten, denna gång mätt genom de strukturella LISREL-koefficienterna.

TV-konsumtionen är inte likartad inom olika subgrupper. Pojkar ser vid alla tillfällen mer än flickor. Detta gäller inte enbart vår huvudpanel, som undersöks i denna studie, utan också övriga sidopaneler och tvärsnitt. Det finns också konsumtionsskillnader mellan barn till föräldrar med olika socioekonomisk status. Barn i familjer med hög socioekonomisk status ser mindre än barn i familjer med låg socioekonomisk position. Det innebär att 'tittartoppen' intas av 11-åriga pojkar från familjer med låg socioekonomisk status medan motsatta extremer på skalan intas av 15-åriga flickor i familjer med hög socioekonomisk status. Johnsson-Smaragdi visade i sina LISREL-modeller att föräldrarnas inflytande huvudsakligen gör sig gällande för barnen i årskurs 5 (Johnsson-Smaragdi 1983:151).

6.6.1 TV-konsumtion under vardag och helg

Det vardagliga TV-tittandet, dvs från måndag till och med fredag, utgör knappt två tredjedelar av den totala konsumtionen. Dessa proportioner är i stort sett desamma för pojkar och flickor och förändrar sig mycket lite över tid. Den relativa stabiliteten är större för det vardagliga TV-tittandet än för helgtittandet (se tabell 6.8)

Tabell 6.8 Relativ stabilitet för TV-konsumtion på vardagar och helger år 1976, 1978 och 1980. Uppdelat efter kön. Pearson.

TV-konsumtion	TV-konsumtion					
	1976			1978		
	vardag	lördag	söndag	vardag	lördag	söndag
1978	.48/.44*	.38/.30	.28/.26			
1980	.30/.34	.22/.14	.19/.30	.53/.61	.33/.35	.33/.40

* Pojkar/flickor

6.6.2 Preferenser för olika kategorier av TV-program

Tidigare analyser inom Mediapanel har visat att preferenserna är förvånansvärt likartade för 11- och 15-åringar, för pojkar och flickor samt för barn från olika socioekonomiska förhållanden. Ungdomarna är underhållningstittare. Man föredrar deckare, komedier, långfilmer, serier och underhållningsprogram och är inte så förtjust i dokumentärprogram, nyheter samt debatt- och intervjuprogram. Det finns dock smärre nyansskillnader i denna översiktliga bild.

Så tycker t ex pojkar bättre om sportprogram än flickor, de äldre tycks ha en något större dragning mot informativa program osv. Men det är likheten i programsmak som är det dominerande intrycket.

Ungdomarna i vår panel skiljer sig mer åt när det handlar om vanemässig TV-konsumtion än i sina preferenser.

För en fullständig bild av ungdomarnas TV-preferenser och övriga aspekter på deras TV-konsumtion mm hänvisas åter till Mediapanelns övriga rapporter, främst Johnsson-Smaragdi (1983), Flodin et al (1982) samt för förskolebarnen Sonesson (1979).

6.7 Relationen TV och yrkesförväntan

Hur ser de direkta sambanden ut mellan TV-konsumtion och yrkesförväntan? Finns det stöd för antagandena i kapitel 4 att TV bidrar till att höja statusförväntningarna och att hög TV-konsumtion bidrar till att yrkesförväntningarna oftare riktas mot de yrken vilka förekommer flitigt i TV-rutan? Förstärker TV de könsrollsmässiga förväntningarna ytterligare?

TV:s möjliga inverkan på barnens val av yrkesområde har inte ansetts realistiskt att pröva med hjälp av de nio kategorier i SCB:s yrkesschema som tidigare använts (se tabell 6.2). I stället har enskilda yrken valts ut. Pojkarnas önskemål om att bli polis, professionell idrottsutövare, brandman, läkare, företagsledare och lärare har studerats, men inte förväntningarna om yrken inom domstolsväsendet. Det fanns endast ett fåtal individer som hade önskemål i den riktningen. För de utvalda yrkena fanns det inte något stöd för att de som förväntade dessa yrken också såg mer på TV. Resultatet blev detsamma för flickorna. Det fanns inget stöd för att de flickor som förväntade sig att bli veterinär, sjuksköterska, lärare och sekreterare också tillhörde TV:s högttittargrupp. Däremot fanns det samband för enstaka yrken t ex sjukvårdsbiträde och industriarbetare som gick i denna riktning.

Om TV förstärker könsrollstänkandet i yrkesförväntningarna är det möjligt att de som ser lite på TV är mer benägna att bryta mot könsrollerna. Denna tanke har dock inte kunnat prövas av den enkla anledningen att antalet flickor och pojkar som går över de traditionella könsrollsgränserna varit så få att det inte varit meningsfullt att studera.

Även om det inte tycks finnas stöd för att TV-konsumtionen inverkar på de konkreta förväntningarna till olika yrkesområden är det tänkbart att TV medverkar med information och kunskap om dessa yrken. För att pröva om detta påstående gäller för de enstaka yrken som studerats ovan jämfördes de med andra vanliga yrkesförväntningar hos de 11-åriga barnen (se tabell 6.9).

Tabell 6.9 Informationskällor till barnens yrkesplaner i årskurs 5. Uppdelat efter kön.

Yrkesförväntan	Information via			n
	kontakter	skola	massmedier	
	% *	%	%	
POJKAR				
Brandman	46	8	62	13
Företagsledare	78	11	11	9
Läkare	67	22	100	9
Lärare	78	33	11	9
Motorfordonsförare	73	9	36	11
Professionell idrottsutövare	59	-	68	22
Polis	50	-	58	12
FLICKOR				
Affärsbiträde	91	-	18	11
Frisör	71	14	14	7
Läkare	67	17	50	6
Sekreterare	87	-	20	15
Sjuksköterska	77	6	41	17
Sjukvårdsbiträde	100	-	18	11
Veterinär	56	-	33	9
* mer än ett alternativ har kunnat anges				

Dessa siffror kan jämföras med tabell 6.1 där andelen pojkar i 11-års åldern som sagt sig få information via massmedia var 39 procent och flickorna 26 procent. Det är uppenbart att de 11-åriga pojkarna anser massmedier utgöra en informationskälla till flera av de yrken vilka vanligen är porträtterade i TV. Flickorna är i väsentligt mindre utsträckning benägna att peka ut massmedier som informationskälla. Här måste påpekas att frågan gäller information från inte bara TV utan även böcker, tidningar och bio, samt att tabellen baseras på svar från ett litet antal barn.

Hypotesen att TV med sitt innehåll bidrar till ökade förväntningar till yrken, vilka är flitigt förekommande i TV, har inte fått något stöd hittills. Däremot finns det antydningar om att högstatusförväntningar samvarierar med ett lågt TV-tittande. Detta för oss in på yrkesförväntningarnas statusdimension.

Vår huvudsakliga hypotes om TV:s inverkan är att ett högt TV-tittande är förbundet med höga statusförväntningar, eftersom TV-innehållet till stor del domineras av personer med högstatus-yrken (se tabell 6.10).

Tabell 6.10 TV-konsumtion och yrkesförväntan efter socioekonomisk status. Uppdelat efter kön i årskurs 5.

Socioekonomisk status	TV-konsumtion					
	Låg		Medel		Hög	
	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor
	%	%	%	%	%	%
Arbetare	41	20	45	41	64	49
Lägre tjänstemän	10	14	16	22	8	18
Tjänstemän på mellannivå	33	38	19	28	18	23
Högre tjänstemän	16	28	20	9	10	10
n pojkar = 196						
n flickor = 149						

Gamma-koefficienten för pojkarna är $-.25$ och för flickorna $-.39$. Förväntningarna om en positiv relation infrias således inte. Svarsmönstret är likartat fyra år senare (se tabell 6.11).

Gamma-koefficienten för pojkarna är $-.13$ och för flickorna $-.18$. Styrkan i det negativa sambandet har halverats både för pojkar och flickor.

Det negativa sambandet är ett uttryck för att ett högt TV-tittande är förbundet med låga yrkesförväntningar. Detta resul-

tat är i linje med vår alternativa hypotes om TV:s inverkan. En hypotes som bl a inspirerats av Morgan (1980) som i sin undersökning fann motsvarande negativa, tvärsnittsmässiga resultat. Vårt resultat pekar på att TV-tittandet mer skulle kunna tas som en indikator på ett förhållningssätt till omvärlden med konsekvenser för framtidsplanerna, än som en inspirationskälla för ungdomarna, vilken förmår dem till att höja sina statusmässiga yrkesförväntningar.

Tabell 6.11 TV-konsumtion och yrkesförväntan efter socioekonomisk status. Uppdelat efter kön i årskurs 9.

Socioekonomisk status	TV-konsumtion					
	Låg		Medel		Hög	
	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor
	%	%	%	%	%	%
Arbetare	41	26	34	27	50	35
Lägre tjänstemän	14	13	20	29	13	27
Tjänstemän på mellannivå	26	44	36	32	25	24
Högre tjänstemän	19	17	10	12	12	15

n pojkar = 171

n flickor = 129

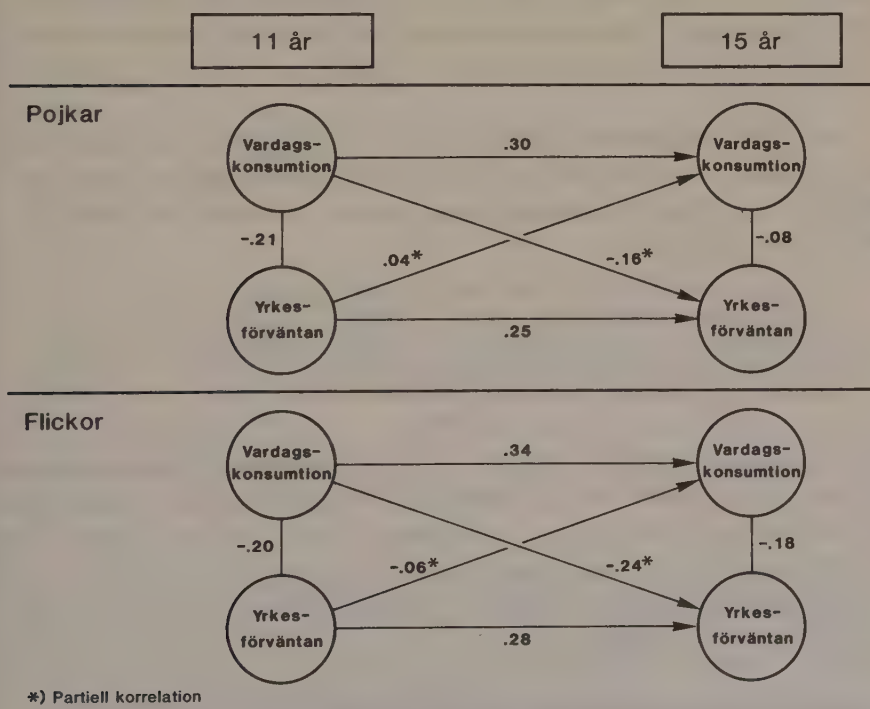
Sambandet mellan TV-konsumtion och yrkesförväntan är starkare för det vardagliga tittandet måndag till och med fredag än för helgtittandet. Detta gäller för både pojkar och flickor och vid 11- och 15-års ålder. Den totala TV-konsumtionen utslätar sambanden och för 15-åringarna till och med döljer att helgtittandet är positivt korrelerat, om än svagt (se tabell 6.12).

Hur ser sambanden mellan TV och yrkesförväntan ut över tid? Består de negativa, tvärsnittsmässiga sambanden? Dessa frågor studeras i detta skede med hjälp av korsvisa korrelationer mellan det vardagliga TV-tittandet och yrkesförväntningarna (se figur 6.2).

Tabell 6.12 Samband TV-konsumtion och yrkesförväntan. Uppdelat efter kön och ålder. Pearson.

TV-konsumtion	Yrkesförväntan			
	11 år		15 år	
	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor
Total TV-konsumtion	-.20	-.19	-.04	-.14
Vardagskonsumtion	-.21	-.20	-.08	-.18
Helgkonsumtion	-.10	-.10	.06	.09

Sambanden över tid mellan vardaglig TV-konsumtion och yrkesförväntan mäts med partiella korrelationskoefficienter.

Figur 6.2 Korsvisa korrelationer mellan TV-konsumtion på vardagar och yrkesförväntan. Uppdelat efter kön och ålder. (Pearson).

De negativa relationerna kvarstår även över tid. Ett högt TV-tittande i 11-års åldern samvarierar med låga yrkesförväntningar fyra år senare. Däremot är det ett försumbart samband mellan tidiga yrkesförväntningar och senare TV-konsumtion.

I nästa kapitel skall vi studera om denna negativa relation mellan yrkesförväntan och TV-konsumtion kvarstår när fler förklaringsfaktorer till yrkesförväntan tas med i beräkningen.

6.8 Betyg

Skolans bedömning av elevernas prestationer är av central betydelse vid analyser av val till gymnasieutbildning och yrkesplaner. Starka positiva samband bör finnas både för pojkar och flickor, även om relationen för pojkar tycks vara av större betydelse (jämför avsnitt 2.4). I takt med att barnen vinner ökad insikt i betygens betydelse för möjligheterna att förverkliga framtidsplanerna bör relationen mellan betyg och yrkesförväntningar växa sig starkare.

Flickor har i allmänhet bättre betyg än pojkarna i grundskolan (se t ex Marini 1978, Wolf-Seibel 1980). Maccoby och Jacklin (1978) har också i sin genomgång funnit detsamma. De föreslår följande förklaring:

'We have seen that girls do not obtain higher aptitude or achievement test scores (see Chapter 3), taking all the subject-matter areas together. Hence their better grades must reflect some combination of greater effort, greater interest, and better work habits.' (1978:135)

Växjö-panelens ungdomar passar väl in i detta mönster. Flickorna har högre genomsnittligt betyg i så gott som alla ämnen och alla årskurser. Ett mått på övertaget är att betygsgenomsnittet för flickor för de index som används i denna studie är 3.4 mot 3.2 för pojkar på den 5-gradiga betygsskalan. Detta gäller både i årskurs 6 och årskurs 9.

Maccoby och Jacklin's åberopande av större ansträngningar, intresse och bättre studievanor hos flickor finner stöd i vår undersökning. Medan det är 30 procent av de 15-åriga flickorna

som säger sig läsa läxor mer än en timma per dag, så är det endast 12 procent av pojkarna som uppger detsamma.

Härnqvist (1980) har poängterat betygens viktiga roll vid elevens val till gymnasium. Barn med höga betyg väljer i väsentligt högre grad längre utbildningsvägar. För de 15-åriga pojkarna i Växjö-panelen är sambandet, mätt med gamma-koefficient, inte mindre än .78 och för flickorna .75. Det är värt att notera att sambandet är av likvärdig styrka för flickorna. Detta överensstämmer inte med Marinis (1978) genomgång där relationerna befanns vara starkare för pojkarna.

Skillnaden mellan pojkar och flickor skulle, enligt Marini, vara ännu mer markant när det gäller betygens inverkan på yrkesaspirationer. För flickornas del skulle skolans bedömning av deras prestationer knappt utöva något inflytande över flickornas yrkesplaner. Att betygen har en direkt inverkan på pojkarnas aspirationer har däremot visats av såväl Sewell (jämför figur 2.3) som Wilson och Portes (jämför figur 2.4).

Tabell 6.13 Samband yrkesförväntan, gymnasieval och betyg.
Uppdelat efter kön och ålder. Gamma.

	Pojkar		Flickor	
	11 år	15 år	11 år	15 år
	Betyg	Betyg	Betyg	Betyg
Val till gymnasium		.78		.75
Yrkesförväntan	.24	.62	.17	.50

Tanken att barnen med stigande ålder får ökad insikt i betygens betydelse får starkt stöd i tabell 6.13. Likaså styrks påståendet att betygens inflytande är starkare för pojkarna. Antagandet att betygen inte på något sätt skulle inverka på flickornas yrkesplaner måste däremot förkastas. Det förefaller tvärtom som om flickornas betyg i hög grad är relaterade till deras yrkes-

planer. Vi återkommer i kapitel 7 och 8 till frågan om styrkan i dessa samband består när även andra förklaringsfaktorer tagits med i beräkningen.

Det finns ett flertal studier vilka behandlar sambandet mellan TV-konsumtion och skolprestationer. De översikter som gjorts visar tyvärr på en mycket svårgenomtränglig och svåröverskådlig bild. Olika metoder, olika åldrar och olika urval är bland de faktorer som bidragit till detta. Resultaten är inte entydiga.

Morgan och Gross (jämför avsnitt 4.1) sammanfattar sin genomgång med att påpeka att det råder osäkerhet om intensiteten och riktningen i relationen mellan betyg och TV-konsumtion. Dessutom måste man föra in ett flertal andra faktorer för att nå en rättvisande bild. Det finns dock, enligt Morgan och Gross, en tendens till att de som ser mycket på TV har lägre betyg.

Det negativa sambandet återkommer också i en amerikansk undersökning där man studerat 280 000 studenter i '6th grade' och 203 000 i '12th grade' (Comstock 1982). Sambandet är av måttlig storlek och kvarstår även efter kontroll för socioekonomisk status. Det måttligt negativa sambandet återfinns också i Williams undersökning (1982). Inom vårt åldersintervall pendlar korrelationen från $-.04$ till $-.14$ i Williams översikt.

Även i vår panel är relationen mellan TV-konsumtion och betyg negativ. Detta gäller både för pojkar och flickor, både vid 11- och 15-års ålder och för samtliga skolbetyg som ingår i denna studie. Pearson-korrelationen är $-.24$ för pojkar i årskurs 5 och $-.30$ för flickor i samma ålder. I årskurs 9 är korrelationen för pojkarna $-.26$ och för flickorna $-.24$.

Vid en jämförelse med studierna ovan förefaller det som om sambanden är starkare inom vårt material.

Den kausala riktningen på sambandet har tidigare inom Mediapanel varit föremål för en utförlig analys. Keith Roe (1983) har visat att det 'ortodoxa perspektivet', vilket enbart såg till TV:s förment fördärliga inflytande på skolprestationer, måste komp-

letteras med det motsatta perspektivet, där skolans kulturella miljö och funktioner bidrar till att forma barnens massmedieanvändning.

Flera forskare har poängterat att det är viktigt att studera sambandet mellan TV-konsumtion och skolprestationer inom subgrupper. Ett genomsnittligt samband där olika åldrar och kön och andra variabler slås samman kan i värsta fall bli helt missvisande. Att redan en nedbrytning på ålder och kön kan uppvisa intressanta skillnader demonstrerades ovan. Nu skall uppmärksamheten vändas mot frågan om relationen mellan TV och betyg är olikartad mellan barn till föräldrar med olika socioekonomisk status. Att så skulle vara fallet hävdas av Fetler (1984). Fetler undersökte amerikanska 11-åringar och fann att TV-tittandet var starkast negativt relaterat till skolprestationer för de elever som kom från hög socioekonomisk bakgrund.

Tabell 6.14 Samband TV-konsumtion och betyg för barn till föräldrar med olika socioekonomisk status. Uppdelat efter kön och ålder. Gamma.

Föräldrarnas socio-ekonomiska status	Pojkar		Flickor	
	11 år	15 år	11 år	15 år
Arbetare	-.05	-.28	-.35	-.04
Tjänstemän	-.19	-.49	-.19	-.34

Av tabell 6.14 framgår att skillnaderna i relationen mellan betyg och TV-konsumtion är avsevärd i alla fyra grupperna och i tre av dem får Fetlers tankegång stöd. En möjlig förklaring är att ett misslyckande i skolan upplevs starkare av barn inom tjänstemannafamiljer, vilket ger som resultat en ökad 'flykt' in i TV-världen. En alternativ tolkning är att det finns barn inom tjänstemannafamiljerna vilka tar avstånd från deras livsstil, dels genom en avvikande hög TV-konsumtion, dels genom att

inte anamma kraven på framgångsrika skolstudier. Det är också så att för barnen i tjänstemannafamiljer samt för pojkar från arbetarbakgrund så stärks det negativa sambandet över tid, vilket kan tolkas som att relationen mellan TV-konsumtion och skolprestationer inte upplevs problematiskt när barnen är i 11-års åldern.

Tanken att relationen mellan betyg och TV-konsumtion kan ha olika intensitet i subgrupper har också förts fram av Morgan (1982). Hans hypotes är att det negativa sambandet mellan TV och skolprestationer är starkare för barn med höga yrkesförväntningar. Även denna tankegång får stöd i vår studie. Gamma-koefficienterna mellan TV och betyg för de 11-åriga barnen med lågstatusförväntningar respektive högstatusförväntningar är $-.13$ och $-.29$ och motsvarande för de 15-åriga ungdomarna är $-.16$ och $-.34$.

Inte oväntat finner flera forskare att TV:s samspel med betygen tenderar att försvagas eller förändras när andra faktorer vägs in (se t ex Ward et al 1983).

Mot bakgrund av slutsatserna från den tidigare refererade forskningen (se avsnitt 2.3.1) bör det finnas ett positivt samband mellan barnens skolprestationer och deras självkänsla. Så är också fallet. Gamma-koefficienterna är för de 11-åriga pojkarna $.06$ och flickorna $.12$ och motsvarande för 15-åringarna är $.21$ och $.33$. De starkare sambanden för de äldre barnen kan tolkas som att betygens betydelse för individens möjligheter att förverkliga sig själv uppmärksammas mer ju äldre man blir. Att relationen är svag för de yngre och stiger med ökande ålder har också redovisats av Demo och Savin-Williams (1983).

6.9 Självkänsla

Maccoby och Jacklin (1978) fann vid sin genomgång av skillnader mellan pojkar och flickor att självkänslan inte generellt kunde sägas vara högre för någotdera könet. Bilden var snarare att i vissa undersökningar var flickornas självkänsla större än pojkarnas, i andra undersökningar var resultatet det motsatta och oftast fann de ingen skillnad (Maccoby och Jacklin 1978:152, tabell 4.7).

I en svensk undersökning fann Klackenberg-Larsson och Björkman (Jundin 1980) att pojkarna i högre utsträckning än flickorna ansåg att de hade många goda egenskaper (83 procent mot 60). Flickorna instämde dessutom oftare i påståendet att de ibland inte är till någon nytta.

Även i vår studie finner vi (se tabell 6.15) att flickorna har lägre självkänsla än pojkarna.

Tabell 6.15 Självkänsla hos pojkar och flickor i årskurs 5 och 9. Medelvärde.

	11 år	15 år
Pojkar	9.8 [*]	10.7
Flickor	9.0	9.6
* skalan går från 0 till 15		

Självkänslan ökar med åldern, men inte ens vid 15-års ålder har flickorna samma genomsnittliga självkänsla som pojkarna hade vid 11 år.

I det index som bildas för att mäta självkänslan ingår påståendet 'Jag tycker att jag har många goda egenskaper'. Pojkarna i årskurs 5 ansåg till 69 procent att det stämde ganska bra eller absolut, medan det var 55 procent av flickorna som gjorde motsvarande bedömning. I årskurs 9 var procenttalen 81 för pojkarna och 60 för flickorna. Likheten med Klackenberg-Larsson och Björkmans resultat är slående.

Att ungdomarnas yrkesförväntningar influeras av individens självkänsla är ett återkommande tema i mycket av den forskning som refererats tidigare (se avsnitt 2.2 och 2.3). För Super (1981) är individens uppfattning av sig själv som person det centrum kring vilket så gott som alla aspekter av yrkesval och yrkesförväntningar kretsar. Rosenberg visade att barn med hög

självkänsla räknade med större yrkesmässig framgång, och i högre grad än barn med låg självkänsla ansåg att de ägde ett antal goda egenskaper, viktiga för framgång (1965:232-235).

Det finns anledning att anta att det skall finnas ett positivt samband. Att så är fallet dokumenteras i tabell 6.16.

Tabell 6.16 Självkänsla och yrkesförväntan. Uppdelat efter kön och ålder. Gamma.

	11 år	15 år
Pojkar	.09	.21
Flickor	.17	.19

Barn med hög självkänsla tenderar att förvänta sig yrken med hög status. Vår hypotes får således stöd (jämför avsnitt 4.3). Sambandens styrka är dock måttlig.

Relationen mellan barnens självkänsla och föräldrarnas socio-ekonomiska status är komplicerad. Rosenberg och Pearlin (1978) finner att litteraturen är fylld av motsägelser. Under det skenbara virrvarret av relationer kan man dock med hjälp av fyra teoretiska begrepp finna ett genomgående mönster. Detta förutsätter dock att man differentierar efter ålder, ty

'... a social structural variable, such as social class, may signify a radically different set of social experiences and may be endowed with entirely different psychological meanings for individuals of unequal maturity.'
(1978:54)

Generellt kan man, enligt Rosenberg och Pearlin, förvänta en svag association för barn före tonåren, en måttlig association för tonåringar samt en något starkare för vuxna.

Dessa antaganden bygger på att de yngre barnen lever i relativt homogena miljöer och därför inte upplever klasskillnader ('so-

cial comparison'). Människorna omkring barnen bedömer dem inte heller utifrån socialklassstillhörighet ('reflected appraisal'). Barnens självkänsla hämtar mer sin näring ur deras egna prestationer än av deras föräldrars ('self perception theory'). Sambanden bör därför vara starkare mellan skolprestationer och självkänsla än mellan social klass och självkänsla bland yngre tonåringar. Slutligen är inte funderingar kring social status psykologiskt centralt och betydelsefullt för de yngre ('psychological centrality') (Rosenberg, Pearlin 1978:59-71).

Demo och Savin-Williams (1983) har i en replikation till Rosenberg och Pearlin funnit måttliga samband (gamma .13 till .20) för barn i åldrarna 10-13 år.

Rosenberg och Pearlins tankegångar förefaller äga tillämplighet även i vår undersökning. Sambanden för 11-åringarna är mycket svaga eller obefintliga (gamma .03 för pojkar och flickor) för att vid 15-års ålder nå en måttlig styrka (.24 för pojkar och .14 för flickor). Även förutsägelsen att relationen till betyg skall vara starkare än till social status får i huvudsak bekräftelse (jämför avsnitt 6.8).

6.10 Sammanfattning

Avsikten med detta kapitel har varit att ge en grundläggande beskrivning av barnens yrkesförväntan, val till gymnasium, betyg, självkänsla, TV-konsumtion samt deras socioekonomiska bakgrund. Resultaten har jämförts med svensk och utländsk forskning. Huvudintrycket är att Växjö-panelens ungdomar har ett svarsmonster som i stor utsträckning stämmer överens med tidigare resultat.

Ungdomarnas yrkesförväntningar speglar ett starkt könsrollstänkande. Det är nästan två olika arbetsmarknader som återfinns bland pojkarnas och flickornas planer. Yrkesförväntningarna är redan vid 11-års ålder för pojkar och kanske i ännu högre grad för flickor riktade mot yrken, vilka är vanliga på respektive köns arbetsmarknad. För pojkarnas del finns dock en del yrkesförväntningar som kraftigt minskar i popularitet, t ex profes-

sionell idrottsutövare, brandman och polis. Flickornas yrkesförväntningar har en genomsnittligt högre socioekonomisk status än pojkarnas. Spridningen över statusskalan är likartad för könen.

Barnens yrkesplaner har ett relativt starkt samband med föräldrarnas yrkesmässiga status samt deras utbildningsbakgrund. Inflytandet förefaller minska över tid och vara starkare för flickornas del. Flickorna väljer i lika hög utsträckning som pojkarna längre gymnasieutbildning, men valen är starkt könsrollsriktade. Den sociala snedrekryteringen är tydlig. Elever till föräldrar med hög social status väljer i markant högre utsträckning längre gymnasielinjer, även vid jämförelse med barn på samma betygsnivå.

Barnens TV-konsumtion står på sin höjdpunkt omkring 11-års ålder för att därefter minska kraftigt ner till 15-års ålder. Pojkar ser mer än flickor och barn från familjer med hög socioekonomisk status ser mindre än barn från familjer med låg status. Preferenserna för olika programtyper är mycket likartad för pojkar och flickor, yngre och äldre barn samt barn från olika socioekonomisk bakgrund.

Tanken att barn med hög TV-konsumtion skulle vara mer benägna att välja yrken vilka är flitigt återkommande i TV-rutan får inte stöd i den deskriptiva analysen. Däremot återfinns ett måttligt negativt samband mellan TV och yrkesstatus. Ett högt TV-tittande samvarierar med lägre statusmässiga yrkesförväntningar. Sambanden är starkare för den vardagliga TV-konsumtionen än för helgtittandet. Den negativa relationen består över tid.

Flickorna har högre betyg än pojkarna. Det finns ett väntat starkt samband mellan betyg och val till gymnasiet. Likaså finns ett måttligt samband för de 11-åriga barnen mellan betyg och yrkesförväntan. Ett samband som blir betydligt starkare fyra år senare. Relationen mellan betyg och TV är negativ. Sambandet är mer negativt för barn till föräldrar med hög socioekonomisk status samt för barn vilka har höga yrkesförväntningar.

Pojkarnas självkänsla är större än flickornas. Barn med hög självkänsla tenderar att förvänta sig yrken med hög status. Självkänslans relation till social bakgrund är obefintlig för de yngre barnen, men ett måttligt positivt samband uppenbarar sig vid 15-års ålder.

Med detta deskriptiva kapitel som underlag blir nästa steg att göra tvärsnittsmässiga varians- och regressionsanalyser för att pröva den uppställda modellens hållbarhet.

7 En tvärsnittsanalys av yrkesförväntan

I det föregående kapitlet fann vi att yrkesförväntan har relationer till samtliga faktorer i den begreppsmodell som avser att förklara barnens yrkesplaner (se figur 4.1). För alla relationer utom en gäller att de är positiva, även om styrkan varierar avsevärt mellan variabler och i olika åldrar. Undantaget är yrkesförväntans samvariation med TV. Hög TV-konsumtion är korrelerat med lägre yrkesförväntningar.

Resultaten i kapitel 6 bygger på samvariation mellan par av variabler isolerade från inverkan från andra faktorer. Nästa steg för att pröva hållbarheten i den föreslagna begreppsmodellen blir att studera det samtidiga inflytandet från flera faktorer.

Det främsta syftet med detta kapitel blir därför att inom våg 1 (år 1976) och våg 3 (år 1980) förklara variationen i den statusmässiga yrkesförväntan hos pojkar och flickor i 11- och 15-års åldern med hjälp av samtliga de faktorer som ingår i vår begreppsmodell, dvs barnens val till gymnasium, barnens självkänsla, barnens TV-konsumtion, barnens betyg samt föräldrarnas socioekonomiska status och utbildning.

De metoder som används är varians- och regressionsanalys (se avsnitt 5.5). Dessa metoder ger möjlighet att studera det direk-

ta inflytandet från varje faktor på yrkesförväntan. Som framgår av modellen finns det också anledning att räkna med ett indirekt inflytande vilket tillsammans med det direkta också kan ge en bild av varje faktors totala påverkan. I detta kapitel koncentreras dock uppmärksamheten till det direkta inflytandet och den mer kompletta bilden återkommer vi till i nästa kapitel.

Varians- och regressionsanalyserna kompletterar varandra. Regressionsanalyser förutsätter linearitet och skalor på intervallnivå, medan variansanalysen kan avslöja om det förekommer icke-linearitet och den kan dessutom användas för att pröva om det föreligger interaktion mellan de oberoende variablerna. I variansanalysen används 'listwise deletion' dvs analysen utförs endast på de individer vilka svarat på samtliga variabler inom varje delanalys. I regressionsanalysen däremot utnyttjas all information ('pairwise deletion'). Om samma resultat erhålles med de båda metoderna anses detta tyda på ett slumpmässigt bortfall.

Variansanalysen utnyttjas för att pröva delmodeller medan det direkta inflytandet från samtliga faktorer studeras med hjälp av regressionsanalysen.

7.1 Familjebakgrundens och skolans betydelse för yrkesförväntan

I det förra kapitlet kunde visas att såväl föräldrabakgrund som betyg var för sig utövade ett inflytande över barnens yrkesförväntan (jämför avsnitt 6.3.2 och 6.8). En naturlig vidareutveckling är att jämföra det relativa inflytandet hos dessa båda faktorer. Denna jämförelse kan studeras i tabellerna 7.1 och 7.2.

'Eta' är ett mått på sambandets styrka när inga kontroller gjorts, medan 'Beta'-värdet uttrycker sambandets styrka efter kontroller för övriga oberoende variabler i analysen. I måttet 'korrigerat för övriga oberoende variabler' återfinns gruppmedelvärdenas avvikelser från totalmedelvärdet. Multipel R^2 anger hur stor del av variationen hos barnens yrkesförväntningar som de oberoende variablerna kan förklara. För en utförligare beskrivning av variansanalysen hänvisas till avsnitt 5.5.

Tabell 7.1 MCA-analys av yrkesförväntan. Med familjebakgrund och skola som oberoende variabler. Pojkar vid 11- och 15-års ålder.

Variabler	1976				1980			
	5 årskurs		9 årskurs		5 årskurs		9 årskurs	
	Totalmedelvärde 2.76		Totalmedelvärde 2.89		Totalmedelvärde 2.89		Totalmedelvärde 2.89	
	Korrigerat för		Korrigerat för		Korrigerat för		Korrigerat för	
	övriga oberoende		övriga oberoende		övriga oberoende		övriga oberoende	
	N	Eta variabler	Beta		N	Eta variabler	Beta	
Föräldrarnas socio-ekonomiska status								
1 Arbetare	41		-.36		39		-.21	
2 Lägre tjänstemän	28		-.24		30		-.02	
3 Tjänstemän på mellannivå	56		.25		47		.00	
4 Högre tjänstemän	19		.41		17		.51	
	.31			.21	.32			.16
Föräldrarnas utbildningsbakgrund								
1 Mycket låg utbildning	59		-.13		59		-.11	
2 Låg utbildning	36		-.22		29		.23	
3 Medelutbildning	21		.24		23		.04	
4 Hög utbildning	16		.24		13		-.08	
5 Mycket hög utbildning	12		.57		9		.00	
	.29			.17	.35			.10
Betyg								
1 Låga betyg	48		-.35		40		-.95	
2 Medelbetyg	42		.24		50		.00	
3 Höga betyg	54		.13		43		.88	
	.25			.17	.59			.54***
Multipl R ²			.15					.39
Multipl R			.39					.63

Tabell 7.2 MCA-analys av yrkesförväntan. Med familjebakgrund och skola som oberoende variabler. Flickor vid 11- och 15-års ålder.

Variabler	1976				1980			
	5 årskurs		9 årskurs		9 årskurs		9 årskurs	
	Totalmedelvärde 3.07		Totalmedelvärde 3.07		Totalmedelvärde 3.19		Totalmedelvärde 3.19	
	Korrigerat för		Korrigerat för		Korrigerat för		Korrigerat för	
	Övriga oberoende		Övriga oberoende		Övriga oberoende		Övriga oberoende	
	N	Eta variabler	N	Eta variabler	N	Eta variabler	N	Eta variabler
		Beta		Beta		Beta		Beta
Föräldrarnas socio-ekonomiska status								
1 Arbetare	28	-.65	41	.03	41	.03	41	.03
2 Lägre tjänstemän	19	.32	25	-.12	25	-.12	25	-.12
3 Tjänstemän på mellannivå	41	.14	39	.31	39	.31	39	.31
4 Högre tjänstemän	14	.45	16	-.65	16	-.65	16	-.65
	.42		.29		.34		.23	
Föräldrarnas utbildningsbakgrund								
1 Mycket låg utbildning	44	-.25	59	-.30	59	-.30	59	-.30
2 Låg utbildning	19	-.17	22	-.31	22	-.31	22	-.31
3 Medelutbildning	12	.27	12	-.07	12	-.07	12	-.07
4 Hög utbildning	14	.22	18	.86	18	.86	18	.86
5 Mycket hög utbildning	13	.61	10	1.01	10	1.01	10	1.01
	.39		.22		.43		.39	
Betyg								
1 Låga betyg	19	.20	26	-.74	26	-.74	26	-.74
2 Medelbetyg	35	-.24	43	-.19	43	-.19	43	-.19
3 Höga betyg	48	.10	52	.52	52	.52	52	.52
	.19		.13		.47		.38	
Multipl R ²			.22				.35	
Multipl R			.47				.59	

Vid en jämförelse av den totala förklaringsgraden vid olika åldrar ('multipel R^2 ') framträder en betydande ökning med stigande ålder. Barnens yrkesförväntningar i 11-års åldern kan endast till en mindre del förklaras av familjebakgrund och betyg (.15 för pojkar respektive .22 för flickor). Inte heller uppvisar någon av de enstaka oberoende variablerna signifikans.

Vid 15-års ålder kan barnens yrkesförväntningar förklaras till 39 respektive 35 procent för pojkar och flickor. Uppenbarligen spelar såväl familjebakgrunden som barnens skolprestationer stor roll när man formulerar sina framtidsmål.

Den enda faktor som har signifikant betydelse för pojkarnas yrkesförväntningar i årskurs 9 är betygen. Skillnaderna i ambitionsnivå för pojkar med låga respektive höga betyg är anmärkningsvärt stora. Även för flickorna i samma ålder spelar betygen en avsevärd roll som förklarande faktor till deras framtidsförhoppningar. För flickornas del tillkommer dock föräldrarnas sammanlagda utbildningsstatus som en faktor av stor betydelse. Familjebakgrundens direkta inflytande på pojkarnas yrkesplaner är väsentligt svagare. Betygens mycket starka inverkan i årskurs 9 illustreras också av att Beta-värdena i stort sett kvarstår på samma nivå som Eta-värdena när kontroll gjorts för familjebakgrunden. De icke-lineariteter som förekommer är inte signifikanta.

Att 15-åringarnas yrkesplaner till över en tredjedel kan förklaras av enbart familjebakgrund och barnens betyg är i sig ett starkt argument för att dessa faktorerens närvaro i modellen är högst befogad. Detta är dock inget överraskande resultat. Den tidigare forskningen har upprepade gånger under årens lopp kunnat konstatera det starka inflytande som dessa båda faktorer utövar (jämför avsnitt 2.3).

7.2 Familjebakgrundens och skolans betydelse för gymnasievalet

Jämfört med yrkesförväntan är ungdomarnas planer för gymnasiet i tiden betydligt mer närstående och konkreta. Information från

Tabell 7.3 MCA-analys av gymnasieval. Med familjebakgrund och skola som oberoende variabler. Pojkar och flickor i årskurs 9.

Variabler	Pojkar		Flickor	
	Totalmedelvärde	2.71	Totalmedelvärde	2.50
	Korrigerat för		Korrigerat för	
	övriga oberoende		övriga oberoende	
N	Eta variabler	Beta	N	Eta variabler
Beta			Beta	
Föräldrarnas socio-ekonomiska status				
1 Arbetare	48	-.03	50	-.14
2 Lägre tjänstemän	32	-.04	29	-.10
3 Tjänstemän på mellannivå	55	-.05	52	.09
4 Högre tjänstemän	22	.26	25	.20
	.29		.36	.21
Föräldrarnas utbildningsbakgrund				
1 Mycket låg utbildning	69	-.12	70	-.03
2 Låg utbildning	35	.17	31	.05
3 Medelutbildning	22	-.02	16	.07
4 Hög utbildning	18	.13	23	-.03
5 Mycket hög utbildning	13	.02	16	-.01
	.40		.31	.06
Betyg				
1 Låga betyg	53	-.70	35	-.35
2 Medelbetyg	55	.14	49	-.23
3 Höga betyg	49	.60	72	.33
	.67		.61	.50
			***	***
Multipl R ²		.49		.36
Multipl R		.70		.60

SYO-konsulenter och betygsstatistik mm upplyser och vägleder ungdomarna och uppmärksammar dem på valsituationen. Det är ett rimligt antagande att familjebakgrund och skolprestationer skall ha en minst lika stor inverkan på barnens gymnasieplaner som på deras yrkesförväntningar. Att det finns en stark direkt relation mellan betyg och gymnasieval fick vi en indikation på i föregående kapitel (se avsnitt 6.8).

Betygens betydelse framgår klart av tabell 7.3. För både pojkar och flickor utövar betygen ett avsevärt starkare inflytande än vad föräldrarnas socioekonomiska status och utbildningsbakgrund gör. Jämfört med föregående tabeller ökar förklaringsgraden kraftigt för pojkarna. Deras betyg förefaller på ett avgörande sätt inverka på det gymnasieval som de gör. Har man höga betyg väljer man en 3- eller 4-årig linje, även sedan hänsyn tagits till familjebakgrund. Det är intressant att notera att det dominerande inflytandet för flickornas del också tycks hänföras till skolprestationerna. I likhet med vad Marini sammanfattat är det dock en kraftigare koppling för pojkarnas del (jämför avsnitt 2.4).

7.3 Variationsanalys av TV:s inverkan på yrkesförväntan

I kapitel 6 fann vi att sambanden mellan TV-konsumtion och yrkesförväntan var måttligt negativa, med undantag för helgtittandet hos 15-åringarna. Barn med höga yrkesförväntningar såg mindre på TV.

I nästa avsnitt skall vi pröva om denna relation består i styrka och riktning när TV:s inverkan jämförs med andra faktorer. Innan detta görs skall vi dock än en gång återvända till en jämförelse mellan det vardagliga TV-tittandet och helgtittandet, nu i variationsanalysens form.

Huvudintrycket från tabell 7.4 är att TV-konsumtionen endast i mycket begränsad omfattning tycks influera barnens yrkesförväntningar. Som framgår av R^2 -värdena gäller detta i första hand de yngre barnen samt de äldre pojkarna.

Tabell 7.4 MCA-analys av yrkesförväntan. Med TV-konsumtion på vardagar och helger som oberoende variabler. Uppdelat på kön och ålder.

Variabler	1976			1980		
	N	Eta variabler	Beta	N	Eta variabler	Beta
POJKAR						
TV-tittande vardag						
1 Lågt	41	.29		36	.28	
2 Medel	73	.22		48	.06	
3 Högt	82	-.34		81	-.16	
		.20	.20 (*)		.05	.13
TV-tittande helg						
1 Lågt	47	.10		33	-.44	
2 Medel	66	-.12		60	.10	
3 Högt	83	.04		72	.12	
		.11	.06		.10	.17
Multipl R ²			.04			.02
Multipl R			.21			.15
FLICKOR						
TV-tittande vardag						
1 Lågt	58	.38		42	.42	
2 Medel	51	-.17		45	.15	
3 Högt	40	-.34		34	-.72	
		.23	.22 (*)		.22	.35**
TV-tittande helg						
1 Lågt	59	-.03		39	-.55	
2 Medel	46	.11		43	.15	
3 Högt	44	-.08		39	.39	
		.13	.05		.15	.29*
Multipl R ²			.06			.11
Multipl R			.24			.33

Hypotesen om att TV:s inflytande skulle vara starkare vid 11-års ålder får inte stöd, främst beroende på de mycket låga förklaringsgraderna, men också på grund av att relationen mellan yrkesplaner och TV-konsumtion tycks öka i styrka med åldern för flickorna.

Vid en jämförelse inom de fyra subgrupperna visar det sig att det vardagliga TV-tittandet har ett starkare samband med yrkesplanerna än tittandet under lördag och söndag i tre av de fyra grupperna. TV-konsumtionen under vardagar är genomgående negativt relaterat till yrkesförväntningarna. Detta resultat överensstämmer med vad vi fann i den deskriptiva analysen i kapitel 6. Likaså återkommer det överraskande resultatet att vardagstittandet och helgtittandet tycks vara olika relaterat till yrkesplanerna. Medan ett högt vardagligt TV-tittande är förknippat med lägre statusmässiga yrkesambitioner, så förefaller ett högt TV-tittande under helgerna att vara förbundet med högre yrkesambitioner. Detta gäller speciellt de 15-åriga flickorna.

Dessa resultat bör dock tolkas med stor försiktighet. Speciellt gäller detta för pojkarnas del där förklaringsgraden är extremt låg (4 respektive 2 procent). Tabellen illustrerar dock påtagligt behovet av att differentiera mellan vardagligt tittande och tittande över veckohelgen.

7.4 Variationsanalys av yrkesförväntan

I detta avsnitt utvidgas analysen till att omfatta hur barnens TV-konsumtion och självkänsla samt deras skolprestationer och föräldrarnas socioekonomiska status och utbildningsbakgrund påverkar barnens yrkesförväntan. För första men inte sista gången i denna studie får vi möjligheter att jämföra TV:s relativa inflytande över ungdomarnas yrkesplaner med några av de faktorer som yrkesvalsforskningen hittills koncentrerat sin uppmärksamhet på.

Med variationsanalysens hjälp är det möjligt att spåra det direkta inflytandet från de olika faktorerna. Däremot återstår det att senare även ta med alla indirekta och totala samband som finns

i modellen, liksom att pröva en kausal tolkning av longitudinella modeller.

Såväl i det deskriptiva kapitlet som i variansanalyserna har betygen visat sig vara mycket inflytelserika i förhållande till yrkesförväntningarna. De modeller som lanserats av bl a Sewell m fl samt Wilson och Portes (se avsnitt 2.3) tycks även ha sin giltighet i denna studie vad beträffar skolprestationer. Även familjebakgrundens betydelse har kunnat iakttas. Däremot förefaller inte TV kunna inspirera barnens yrkesförväntningar i nämnvärd omfattning. Separata variansanalyser har också givit anledning att förmoda att barnens självkänsla inte tycks ha något uttalat direkt inflytande.

I de fortsatta analyserna används genomgående endast det vardagliga TV-tittandet. Hittills vunna erfarenheter i denna studie pekar nämligen på att det huvudsakligen är TV-konsumtionen från måndag till och med fredag som tycks kunna inverka på barnens förväntningar. Vårt antagande i kapitel 4 får således stöd. Ytterligare ett empiriskt motiv för att särskilja ett vardagligt TV-tittande från helgtittandet är att deras relationer till yrkesplanerna tycks olikartade. För att inte resultaten i de följande analyserna skall kunna fördunklas av detta har det ansetts väl motiverat att utgå från det vardagliga TV-tittandet. Vi återkommer i kapitel 9 till en diskussion om möjliga anledningar till att TV-konsumtionen under vardagar tycks vara annorlunda relaterad till yrkesplanerna än TV-konsumtionen under helger.

I tabellerna 7.5 och 7.6 har valts att låta föräldrarnas socioekonomiska status och utbildning ingå som kovariater. Detta ger oss möjlighet att kontrollera för det inflytande som tidigare visades i tabellerna 7.1 och 7.2, men medför samtidigt att deras inflytande i MCA-schemat denna gång inte kan presenteras i form av nedbrytning i subgrupper.

Eftersom den fullständiga utskriften av utrymmesskäl inte går att återge i denna studie måste det omedelbart framhållas att just familjebakgrunden liksom tidigare visar sig vara en starkt förklarande faktor till barnens yrkesplaner. För både pojkar

Tabell 7.5 MCA-analys av yrkesförväntan. Med TV-tittande på vardagar, betyg och självkänsla som variabler och föräldrarnas socioekonomiska status och utbildning som kovariater. Pojkar.

Variabler	1976			1980		
	N	Eta variabler	Beta	N	Eta variabler	Beta
TV-tittande vardag						
1 Lågt	31	-.07		28	-.05	
2 Medel	47	.23		42	.01	
3 Högt	57	-.15	.11	62	.02	.02
		.16			.10	
Betyg						
1 Låga betyg	41	-.30		40	-.99	
2 Medelbetyg	40	.26		50	.00	
3 Höga betyg	54	.03	.15	42	.94	.56***
		.24			.60	
Självkänsla						
1 Låg	33	-.42		24	-.05	
2 Medel	54	.10		41	.04	
3 Hög	48	.18	.17	67	-.01	.02
		.13			.14	
Multipel R ²						
			.18			.39
Multipel R						
			.42			.63

Tabell 7.6 MCA-analys av yrkesförväntan. Med TV-tittande på vardagar, betyg och självkänsla som variabler och föräldrarnas socioekonomiska status och utbildning som kovariater. Flickor.

Variabler	1976			1980		
	N	Eta variabler	Beta	N	Eta variabler	Beta
TV-tittande vardag						
1 Lågt	43	.32		39	.03	
2 Medel	34	-.10		43	.15	
3 Högt	21	-.49	.22 (*)	25	-.31	.14
		.29			.21	
Betyg						
1 Låga betyg	18	.26		21	-.51	
2 Medelbetyg	33	-.15		38	-.33	
3 Höga betyg	47	.00	.10	48	.49	.34***
		.20			.46	
Självkänsla						
1 Låg	43	-.35		49	-.17	
2 Medel	27	.51		23	.12	
3 Hög	28	.04	.25 (*)	35	.17	.12
		.31			.26	
Multipel R ²						
			.28			.36
Multipel R						
			.53			.60

och flickor i årsklasserna 5 och 9 är föräldrainflytandet signifikant på .001-nivån.

Föräldrarnas egen yrkesstatus och skolgång visar sig tillsammans med betygen inte oväntat vara de faktorer som bäst kan förklara barnens yrkesförväntningar. Detta kan också belysas genom den likhet i total förklaringsförmåga som dessa tabeller har jämfört med de analyser som enbart grundade sig på familjebakgrund och betyg som oberoende variabler (se tabellerna 7.1 och 7.2).

För de yngre barnen är det endast familjebakgrunden som blir starkt signifikant. Skolans inflytande på de 11-åriga barnens yrkesplaner visar sig återigen vara mycket begränsat. När barnen fyra år senare uppger sina planer intar skolprestationerna närmast en dominerande ställning som förklaring till den yrkesstatus som barnen förväntar sig. Detta är en anmärkningsvärd utveckling som väl ansluter sig till den karriärutvecklingsmodell som Super m fl anammar. Variansanalysen stöder också vår hypotes om att modellen äger mer relevans för yrkessocialisationen hos de äldre barnen.

Även om det vardagliga TV-tittandet inte är signifikant finns det dock intressanta skillnader mellan pojkarnas och flickornas TV-vanor. TV:n som socialisationsagent tycks inte nämnvärt inverka på pojkarnas yrkesplaner. För de yngre flickorna däremot antyds att ett starkt TV-tittande skulle medverka till lägre förväntningar även sedan kontroller gjorts för såväl familjebakgrund som skolprestationer och självkänsla. En förklaring till resultatet skulle kunna vara att innehållet i TV-programmen är sådant att det i sin brist på relevanta yrkesmodeller för flickor snarast indirekt uppmanar flickorna att inte spänna bågen för högt. Vi har tidigare kunnat visa att det är en mycket mansdominerad värld som presenteras i TV (jämför avsnitt 3.3). Eftersom både pojkars och flickors yrkesplaner är strikt könsuppdelade skulle detta kunna leda till lägre förväntningar för de flickor som ser mycket på TV. En alternativ förklaring är att flickornas TV-tittande i sig skulle medverka till lägre förväntningar. Vi föredrar att tills vidare lämna frågan öppen.

När man studerar om barnens uppfattning om sig själva skulle ha en direkt inverkan på yrkesplanerna så möts man av en komplicerad bild. Självkänslan förefaller ha större betydelse i unga år för både pojkar och flickor. Detta är i enlighet med våra antaganden om att det är innan barnen börjar sammanväga information från olika håll och innan andra socialisationsagenter börjat sin medvetna påverkan som självkänslan kan tänkas spela en självständig roll.

För de yngre pojkarna gäller att med ökad självkänsla stiger också statusförväntningarna. Denna linjära bild återfinns inte hos flickorna, där visserligen flickor med låg självkänsla har lägre ambitioner, men där det är flickor med medelstark självkänsla som mer har förväntningar på yrken med hög status. Det är svårt att finna en rimlig förklaring.

Vid en jämförelse av inflytandet från olika faktorer på de 15-åriga barnens planer visar det sig åter att familjebakgrunden spelar en avsevärd roll för båda könen. Betygens, självkänslans och TV:s roll förefaller dock skilja sig åt för pojkar och flickor. De två senare tycks utöva ett måttligt, insignifikant inflytande på flickornas planer, medan det hos pojkarna enbart är betygen som predicerar yrkesförväntningarna.

Betygens betydelse framträder lika tydligt när man söker förklara valet till gymnasiet med hjälp av samma variabler. Åter är det skolprestationerna och familjebakgrunden som tillsammans utövar ett helt avgörande inflytande på 15-åringarnas planer jämfört med det vardagliga TV-tittandet och barnens självkänsla.

Ungdomarnas val till gymnasiet kan med hjälp av dessa faktorer förklaras till ca 50 procent för pojkarna och ca 40 procent för flickorna. Det återstår att se om den högre förklaringsgraden för pojkarna består när den fullständiga modellen prövas i en kausal strukturmodell. I den modellen återfinns också en direkt relation mellan valet till gymnasiet och yrkesförväntningarna. Att en sådan relation existerar beskrevs i föregående kapitel, och när vi i nästa avsnitt med regressionsanalysens hjälp söker förklara barnens statusförväntningar kommer följaktligen 15-

åringarnas gymnasieplaner att ingå som en av de oberoende variablerna.

7.5 Regressionsanalys av yrkesförväntan

I likhet med de tidigare variansanalyserna får de multipla regressioner som presenteras i detta avsnitt ses som mellansteg på väg mot de kausala strukturmodellerna.

Även här nöjer vi oss med att studera de oberoende variabelernas direkta inflytande på en beroende variabel, nämligen barnens yrkesförväntan. Regressionsanalyser av tvärsnittsdata kan givetvis aldrig tolkas i kausala termer. De kan endast styrka eller motsäga de kausala antaganden som återfinns i vår modell (jämför Roe 1983, avsnitt 6.3).

En fördel med den multipla regressionen är att ingen information går förlorad genom kategoriseringar av de oberoende variablerna. Kraven på linearitet pekar fram mot LISREL-analyserna, samtidigt som förklaringskraften i regressionsekvationerna kan jämföras med variansanalysernas genom R^2 -värdena (jämför avsnitt 5.5).

Vi har undvikit att använda den form av stegvis regression som överlåter åt programmet att välja den ordning och det antal variabler som skall ingå i ekvationen. Vi har i stället utnyttjat en regressionsmodell som ger möjlighet att studera samtliga de variabler som ingår i vår teoretiska modell. Detaljstudier av residualerna har inte avslöjat några anmärkningsvärda avvikelser.

En generell förväntan på utfallet av regressionsanalyserna är att dessa i stor utsträckning skall ge liknande resultat som variansanalyserna. Som framgår av tabellerna 7.7 och 7.8 infrias till stora delar denna förväntan. Detta gäller såväl regressionsekvationernas förmåga att förklara den totala variationen (R^2 -värdena) som inflytandet från de signifikanta variablerna. Det finns därför ingen anledning att i detalj återupprepa den diskussion som fördes i anslutning till variansanalyserna utan med undantag för några påpekanden nedan, lämnas det åt läsaren att själv studera likheterna.

Tabell 7.7 Regressionsanalys av yrkesförväntan. Med TV-tittande på vardagar, självkänsla, betyg samt föräldrarnas socioekonomiska status och utbildning som oberoende. Arskurs 5.

Variabler	B	Residual- standard- avvikelse	Beta	T-värde	Signifikans- T-värde
POJKAR					
TV-tittande vardag	-.02	.01	-.12	-1.59	.11
Självkänsla	.07	.04	.11	1.56	.12
Betyg	.04	.03	.11	1.37	.17
Socioekonomisk status	.09	.05	.16	1.93	.06
Utbildningsbakgrund	.20	.09	.19	2.17	.03
Multipel R	.42				
R ²	.18				
Justerat R ²	.15				
Residualstandardavvikelse	1.34				
FLICKOR					
TV-tittande vardag	-.01	.01	-.09	-.94	.35
Självkänsla	.03	.05	.06	.64	.5
Betyg	-.04	.04	-.10	-1.05	.30
Socioekonomisk status	.12	.06	.22	1.87	.06
Utbildningsbakgrund	.25	.11	.26	2.30	.02
Multipel R	.44				
R ²	.19				
Justerat R ²	.15				
Residualstandardavvikelse	1.29				

Tabell 7.8 Regressionsanalys av yrkesförväntan. Med TV-tittande på vardagar, självkänsla, gymnasieval, betyg samt föräldrarnas socioekonomiska status och utbildning som oberoende. Årskurs 9.

Variabler	B	Residual- standard- avvikelse	Beta	T-värde	Signifikans- T-värde
POJKAR					
TV-tittande vardag	.01	.01	.05	.76	.45
Självkänsla	.03	.04	.05	.76	.45
Gymnasieval	.48	.13	.31	3.58	.00
Betyg	.11	.03	.36	4.08	.00
Socioekonomisk status	.08	.04	.15	1.97	.05
Utbildningsbakgrund	-.04	.08	-.04	-.49	.63
Multipel R	.65				
R ²	.43				
Justerat R ²	.40				
Residualstandardavvikelse	1.03				
FLICKOR					
TV-tittande vardag	-.01	.01	-.05	-.73	.47
Självkänsla	.01	.05	.02	.26	.80
Gymnasieval	.38	.19	.18	1.99	.05
Betyg	.09	.03	.28	2.92	.00
Socioekonomisk status	-.03	.05	-.05	-.57	.57
Utbildningsbakgrund	.29	.09	.31	3.24	.00
Multipel R	.59				
R ²	.34				
Justerat R ²	.31				
Residualstandardavvikelse	1.13				

Liksom i variansanalysen bekräftas här att det är föräldrarna som utövar det starkaste inflytandet på barnens yrkesplaner vid 11-års ålder. De båda analysmetoderna kan till lika stor del förklara yrkesplanerna för de yngre pojkarna, medan förklaringsgraden i regressionsanalysen är märkbart lägre för de yngre flickorna. Förklaringen torde sökas i att variansanalysen tar hänsyn till den icke-linearitet som förekommer i relationen mellan flickornas betyg och yrkesplaner, liksom mellan självkänsla och yrkesplaner.

När barnen fyra år senare åter ger uttryck för sina planer förefaller dessa till en betydande del baseras på det val till gymnasiet som ungdomarna just står i begrepp att göra. Detta är inte förvånande med tanke på den starka korrelation som uppvisades i det deskriptiva kapitlet. Gymnasievalets inflytande är klart signifikant och verkar betyda mer för pojkarna. En skillnad i det relativa inflytandet hos pojkar och flickor är att just gymnasieval tillsammans med betyg bäst förklarar variationen i pojkarnas yrkesplaner, medan betygen tillsammans med föräldrarnas utbildningsmässiga status i flickornas fall är de starkaste faktorerna.

Det är ett bestående intryck att utfallet av regressionsanalyserna till övervägande delen är i överensstämmelse med tidigare återgivna variansanalyser. Detta är tillfredsställande inte minst med tanke på att variansanalyserna baseras på 'listwise deletion' (jämför avsnitt 5.5), medan regressionsanalyserna utgår från parvisa jämförelser. Överensstämmelsen i resultat tolkas som att vi inte kunnat upptäcka att bortfallet uppvisar annat än slumpmässig variation.

7.6 Sammanfattning

I detta kapitel har steget tagits från att studera relationer mellan par av variabler till att pröva de samtidiga direkta relationerna mellan begreppsmodellens oberoende variabler och ungdomarnas yrkesförväntan (jämför figur 4.1). Detta har inneburit att vi varit i stånd att konstruera delmodeller vilka kan bidra till att ytterligare belysa resultaten från det deskrip-

tiva kapitlet, samtidigt som de bildar underlag och vägledning för de kommande LISREL-analyserna.

Alla resultat i detta kapitel baseras på tvärsnittsdata från våg 1 och våg 3 när barnen var omkring 11 respektive 15 år gamla. Uppmärksamheten är mer än i föregående kapitel riktad mot att förklara variationen hos barnens statusmässiga yrkesförväntningar. Många av de samband som beskrevs i kapitel 6 t ex mellan skolprestationer och självkänsla återkommer vi till i kapitel 8.

Resultaten från analyserna av delmodellerna stöder i huvudsak den begreppsmodell som vår studie utgår ifrån.

Hypotesen om att modellen bättre kan förklara de äldre barnens yrkesplaner får stöd. Medan ungefär 20 procent av variationen hos 11-åringarnas yrkesförväntningar kan förklaras av de i modellen ingående variablerna, stiger siffran upp emot det dubbla för samma modells förklaringskapacitet när barnen är fyra år äldre.

Vårt antagande i kapitel 4 att begreppsmodellen lika bra kan förklara flickornas som pojkarnas yrkesförväntningar får stöd i detta kapitel.

Det är ett övergripande intryck att det råder en likartad struktur i inflytandet från variablerna på såväl pojkarnas som flickornas planer. Däremot finns det spännande skillnader i det relativa inflytande som dessa variabler utövar. Så förefaller t ex pojkarnas planer mer vara influerade av deras val till gymnasiet och skolprestationer medan familjebakgrunden tycks utöva ett mindre starkt inflytande. För flickornas del tenderar förhållandet vara det motsatta.

Att ungdomarnas självkänsla skulle påverka yrkesplanerna stöds inte i någon större omfattning. Detsamma gäller TV-konsumtionen, vilken inte tycks lämna annat än marginella bidrag till barnens framtidsplaner. Ett möjligt undantag kan vara de yngre flickornas TV-konsumtion.

Vid en jämförelse mellan inflytandet från familjebakgrund och skolprestationer å ena sidan och TV-konsumtion och barnens självkänsla å den andra styrker dessa delmodeller tanken att det är de båda förras påverkan som har ett mer avgörande inflytande. Denna helhetsbild återfinns både i varians- och regressionsanalyserna. De samstämmiga resultaten tyder på att bortfallet tycks slumpmässigt fördelat.

Den slutliga bekräftelsen på relevansen i vår begreppsmodell återstår dock. Än har inte modellens samtliga relationer samtidigt beaktats. Med hjälp av LISREL-tekniken skall vi i nästa kapitel inte bara studera det direkta inflytandet utan också det indirekta och totala inflytandet från de olika faktorer som ingår i modellen.

8 En longitudinell modell av yrkesförväntan

I de båda föregående kapitlen har olika delrelationer i vår konceptuella modell studerats. Däremot har modellen i sin helhet inte varit föremål för analys. För att detta skall vara möjligt, krävs en statistisk teknik som går utöver vad de tidigare använda varians- och regressionsanalyserna presterar. Den i femte kapitlet beskrivna LISREL-tekniken ger sådana möjligheter.

Modellen i denna studie har inspirerats av den gren inom yrkesaspirations- och yrkesvalsforskningen som går under benämningen 'status attainment'-teorier (se avsnitt 2.3). Denna forskningsinriktning utnyttjade mycket tidigt multivariata analystekniker för att pröva hållbarheten i de kausala relationer som precisades i deras modeller. En prövning av vår modell med hjälp av LISREL-tekniken ansluter sig därför väl till denna forskningsinriktning, vilka bl a underlättar jämförbarheten.

LISREL-programmets mångsidighet gör att det kan anpassas till olika teoretiska förutsättningar och olika slag av data. I denna studie används parvisa polychoriska och polyseriella korrelationer som ingångsdata och modellen estimeras med hjälp av 'Unweighted Least Squares' (ULS). För en utförligare redovisning av valmöjligheterna och avvägningarna hänvisas till avsnitt 5.5.

Tonvikten i detta kapitel ligger vid en analys av longitudinella modeller, vilka antas återspegla den utvecklingsmässiga aspekten av ungdomarnas yrkesförväntningar. Kapitlet inleds dock med fyra tvärsnittsmodeller av pojkars och flickors planer vid 11- respektive 15-års ålder.

Dessa modeller har sin givna utgångspunkt i begreppsmodellen, men hittills vunna erfarenheter (se kapitel 6 och 7) ger oss anledning att vidta vissa modifieringar. I dessa kapitel konfirmerades t ex vårt antagande om att det främst är det vardagliga TV-tittandet som kan tänkas inverka på yrkesförväntningarna. För att bli undvika oklarheter i den latent TV-konsumtionsvariabeln har därför denna baserats enbart på TV-tittandet från måndag till och med fredag. Föräldrarnas socioekonomiska status och utbildning har sammanförts till en bakgrundsfaktor. Båda dessa förändringar har lett till en önskvärd förenkling av modellen (jämför Saris och Stronkhorst 1984).

8.1 Variabler

De variabler som ingår i de följande modellerna är desamma som tidigare studerats i varians- och regressionsanalyserna. I detta sammanhang har dock inte kategoriseringar gjorts av variablerna och inte heller har variablerna för betyg och självkänsla sammanförts till index. Det senare medför att det har varit möjligt att beakta mätfelen i de fall där fler än en manifest variabel ses som indikator till den latent variabeln.

Tabell 8.1 Manifesta variabler i LISREL-modellerna.

Exogena variabler

X₁ Föräldrarnas socioekonomiska status

X₂ Föräldrarnas utbildningsstatus

Endogena variabler

Första insamlingstillfället 1976

Y₁ Självkänsla, variabel nr 1¹⁾

Y₂ " " " 2¹⁾

Y₃ " " " 3¹⁾

Y₄ " " " 4¹⁾

Y₅ " " " 5¹⁾

Y₆ Tv-konsumtion måndag-fredag

Y₇ Betyg i svenska åk 6

Y₈ Betyg i matematik åk 6

Y₉ Betyg i engelska åk 6

Y₁₀ Betyg i orienteringsämnen åk 6

Andra insamlingstillfället 1978

Y₁₁ TV-konsumtion måndag-fredag

Y₁₂ Betyg i svenska åk 7

Y₁₃ Betyg i samhällskunskap åk 7

Y₁₄ Betyg i historia åk 7

Y₁₅ Betyg i geografi åk 7

Y₁₆ Betyg i kemi åk 7

1) se appendix 3

Tredje insamlingstillfället 1980

Y ₁₇	Självkänsla, variabel nr 1 ¹⁾
Y ₁₈	" " " 2 ¹⁾
Y ₁₉	" " " 3 ¹⁾
Y ₂₀	" " " 4 ¹⁾
Y ₂₁	" " " 5 ¹⁾

Y₂₂ TV-konsumtion måndag-fredag

Y₂₃ Betyg i svenska åk 9

Y₂₄ Betyg i samhällskunskap åk 9

Y₂₅ Betyg i historia åk 9

Y₂₆ Betyg i geografi åk 9

Y₂₇ Betyg i kemi åk 9

Y₂₈ Val till gymnasiet i åk 9

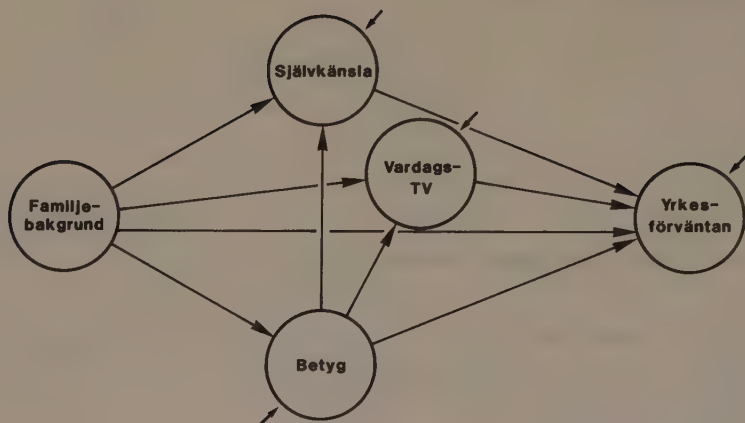
Y₂₉ Yrkesförväntan i åk 5

Y₃₀ Yrkesförväntan i åk 9

1) se appendix 3

8.2 Yrkesförväntan i årskurs 5

Med modellen för 11-åringarnas yrkesförväntningar inleds presentationen av tvärsnittsmodellerna. Modellen i figur 8.1 avslutar sig, med undantag för valet till gymnasiet vilket inte var aktuellt för 11-åringarna, till vår begreppsmodell (jämför figur 4.1).

Figur 8.1 Yrkesförväntan i årskurs 5. Hypotetisk modell.

En fördel med de kausala modellerna är den komprimerade beskrivning av relationer som pilarna erbjuder. En pil markerar ett direkt samband. Frånvaron av en pil innebär att det inte förväntas någon relation mellan de latent variablerna. De indirekta relationerna går att följa via pilarna. De avkortade pilarna som pekar mot de endogena variablerna markerar residualer, dvs den andel varians hos de latent endogena variablerna som inte förklaras i modellen.

Av modellen framgår att familjebakgrunden dvs föräldrarnas socioekonomiska status och utbildningsbakgrund förväntas ha både ett direkt och ett indirekt inflytande på yrkesförväntningarna, samtidigt som familjeinflytande också gör sig gällande gentemot barnens självkänsla, TV-konsumtion och betyg. Om barnen lever i en miljö med hög socioekonomisk status antas detta leda till en lägre TV-konsumtion, dvs en negativ relation i modellen. Detta antagande baseras bl a på Johnsson-Smaragdis resultat (1983:140). Relationen till såväl barnens självkänsla som deras skolprestationer antas vara positiv.

Barnens skolprestationer förväntas ha en positiv inverkan på deras yrkesplaner (jämför Marini och Greenberger 1978). Betygen antas även ha en indirekt inverkan på yrkesförväntningarna via barnens självkänsla. Att prestationerna i skolan inverkar på självkänslan utesluter inte att det finns en ömsesidig påverkan mellan självkänslan och betygen. Modellens konstruktion, där dessa båda latenta variabler förklaras av samma exogena variabel (familjebakgrunden) tillåter dock inte en samtidig prövning av de ömsesidiga relationerna.

Relationen mellan betygen och TV-konsumtionen är komplicerad och har tidigare inom Mediapanel varit föremål för en utförlig analys (Roe 1983). Även om en ömsesidig påverkan antas äga rum, specificeras i modellen att inflytandet huvudsakligen antas gå från skolprestationer till TV-konsumtion. Detta är i enlighet med Roes argumentering att prestationerna i skolan kan leda till olikartad massmedieanvändning. Låga betyg förväntas leda till en ökad TV-konsumtion.

Självkänslan antas kunna spela en mer markant roll för de yngre barnens yrkesförväntningar än i ett senare skede, när barnens ökade mognad och omgivningens mer aktiva bearbetning har satt in. En hög självkänsla borde kunna medverka till höjda statusförväntningar.

I vårt ursprungliga begreppsschema finns antagandet att barn som i stor utsträckning exponeras för TV:s snedvridna återgivning av verklighetens arbetsmarknad också själva skulle inspireras till höga yrkesförväntningar. De tidigare resultaten i kapitlen 6 och 7 leder oss dock till att snarare förvänta oss ingen påtaglig relation eller en svagt negativ relation, vilket skulle indikera att barn som ser mycket på TV tenderar att ha lägre yrkesstatusförväntningar.

Denna modell för de yngre barnen antas inte ha samma förklaringsförmåga som modellen för de äldre barnen. Detta i enlighet med vårt antagande att yrkessocialisationen kan ses som en fortlöpande utveckling.

Med stöd från tidigare yrkesvalsforskning antar vi slutligen att strukturen för pojkar och flickor är densamma (se avsnitt 4.3).

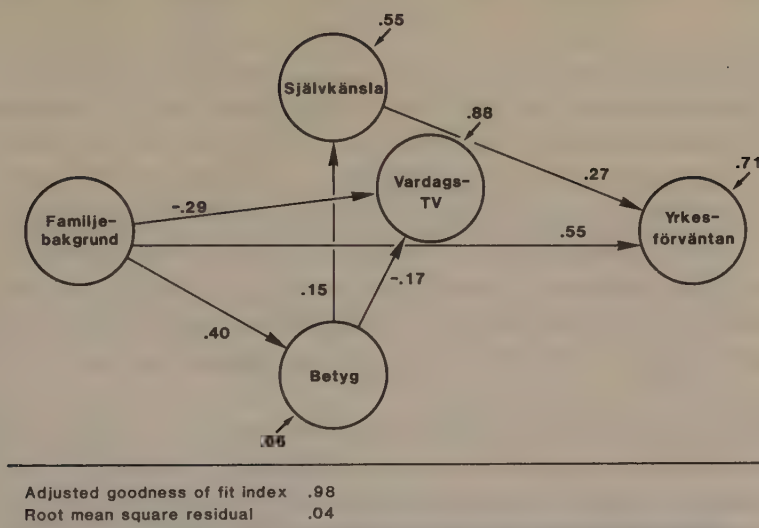
Tillvägagångssättet vid analysen av modellerna är hela tiden detsamma. Först specificeras en utgångsmodell. Därefter prövas denna modell. Med hjälp av den mycket utförliga dokumentationen som LISREL-programmet ger, kan en rad successiva modifieringar av den ursprungliga modellen vidtas. Dessa modifieringar är konservativa i den meningen att endast teoretiskt motiverade förändringar görs. Så har t ex mycket få mätfel tillåtits korrigeras. De rekommendationer för modellanpassning som ges i LISREL-manualen har följts.

Även om 'Unweighted Least Squares' (ULS) är att föredra när polychoriska och polyseriella korrelationer används som ingångsvärden, rymmer 'Maximum Likelihood'-estimeringen andra fördelar, bl a när det gäller modellanpassning och signifikans hos enskilda parametrar. Vid anpassningen av modellerna har därför ML-estimeringar använts parallellt med ULS. Samstämmigheten i resultaten är mycket hög. Där det finns skillnader har ULS-estimeringen föredragits. Som mått på den övergripande anpassningen ('Overall fit') har använts 'Adjusted goodness of fit' samt 'Root mean square residual' eftersom chi-två värden endast anges i anslutning till 'Maximum Likelihood'-estimering (se avsnitt 5.5 samt Jöreskog och Sörbom 1981, I:40).

8.2.1 Yrkesförväntan hos 11-åriga pojkar

LISREL-tekniken består, som tidigare nämnts, av dels en mätmodell, dels en strukturmodell. I det följande redovisas strukturmodellerna fortlöpande i texten, medan mätmodellerna återfinns i appendix 6.

För den strukturmodell som skall ange samspelet mellan olika faktorer och de 11-åriga pojkarnas yrkesplaner blev mätmodellen tillfredsställande. Strukturmodellens utseende framgår av figur 8.2.

Figur 8.2 LISREL-modell över pojkars yrkesförväntan i årskurs 5. Strukturmodell, ULS.

Det dominerande inflytandet över pojkarnas yrkesförväntningar i 11-års åldern kommer från familjebakgrunden. Barnens självkänsla inverkar också på aspirationerna, vilket är enligt våra förväntningar.

Det finns som synes ingen direkt inverkan från TV till yrkesplanerna. Under anpassningen av modellen fanns indikation på en svagt negativ relation, men denna relation bidrog inte till en optimal lösning och redovisas därför inte i den slutliga modellen. Vårt antagande om att TV skulle kunna utgöra en inflytelse-rik socialisationsagent för de 11-åriga pojkarna får således inte stöd i denna tvärsnittsmo-
 dell.

Inflytandet från skolan i form av betygssättning förefaller inte påverka barnens yrkesförväntningar. Detta resultat är i samklang med vad vi tidigare funnit och överensstämmer också med våra förväntningar. Här bör återigen påpekas att betygen är från årskurs 6 medan övriga endogena variabler härrör från årskurs 5. Som vi tidigare har visat är dock stabiliteten i betygsskatt-

ningarna genomgående synnerligen hög, vilket motiverar betygens medverkan i modellerna för 11-åringarna (jämför avsnitt 5.3.5).

En relation som förutsagts i modellen, men som inte bekräftas av LISREL-analysen, är att familjebakgrunden skulle påverka barnens självkänsla. Denna relation har av Rosenberg och Pearlin (1978) framställts som problematisk. I en teoretisk genomgång visar man att det är rimligt att förvänta en mycket svag relation under denna period av barnens liv. Resultatet är därför inte helt överraskande (jämför avsnitt 6.9). I övrigt bekräftas vår modell, och resultaten har stor samstämmighet med vad vi tidigare funnit i varians- och regressionsanalyserna.

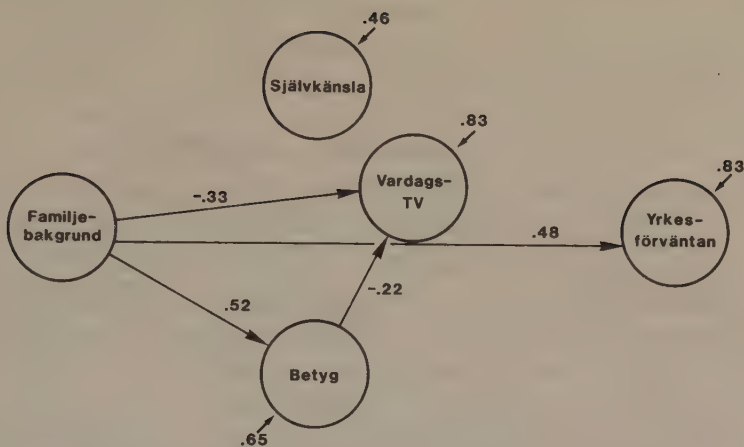
Den totala anpassningen av modellen är god. Förklaringsgraden för yrkesförväntan är måttlig (29 procent), vilket dock är en klar ökning jämfört med regressionsanalysens resultat (18 procent).

Att modellen endast i mindre utsträckning lyckas förklara de 11-åriga pojkarnas yrkesförväntningar tolkas som en bekräftelse på att barnen fortfarande befinner sig i vad Super kallar en tillväxtfas. Under denna fas antas såväl omgivningens inverkan som barnens egna överväganden vara av begränsad omfattning. Modellen illustrerar givetvis också att vi inte har lyckats att få med de faktorer som klargör hur barnens yrkesplaner formuleras vid denna ålder.

8.2.2 Yrkesförväntan hos 11-åriga flickor

Med utgångspunkt från den hypotetiska modellen i figur 8.1 skattades strukturmodellen i figur 8.3. Mätmodellen återfinns i appendix 6.

Denna modell illustrerar i all sin nakenhet att flickornas yrkesförväntningar i 11-års ålder inte kan förklaras med de faktorer som ingår i modellen, med ett undantag: inflytandet från familjen.

Adjusted goodness of fit index .93
 Root mean square residual .09

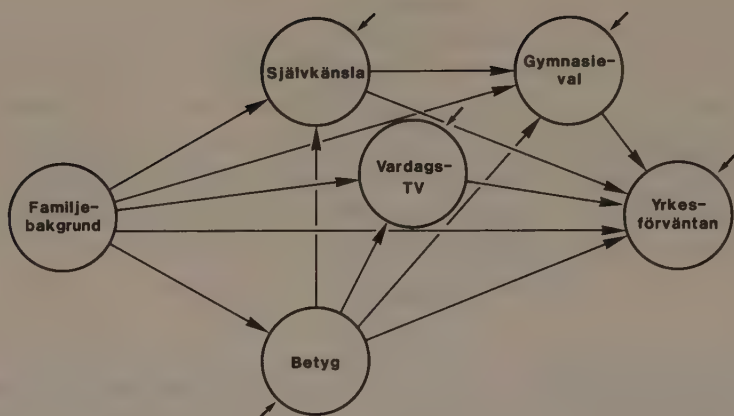
Figur 8.3 LISREL-modell över flickors yrkesförväntan i årskurs 5. Strukturmodell, ULS.

Modellen har mycket dålig anpassning, vilket bl a framgår av de sammanfattande måtten. Den genomsnittliga residualen är alldeles för hög. Inom modellen ryms ett antal oklarheter, oregelbundenheter och avvikelser, vilka finns dokumenterade i den fullständiga utskriften, som av utrymmesskäl inte kan återges här. Förklaringsgraden för flickornas yrkesförväntan är dessutom mycket blygsam, endast 17 procent.

Denna ofullständiga och misslyckade modell kan endast användas för att klart markera att inflytandet på de 11-åriga flickornas yrkesplaner får sökas hos andra mer eller mindre tillfälliga faktorer. Att familjebakgrunden har stor inverkan på de yngre flickornas yrkesförväntningar har vi tidigare kunnat konstatera i bl a regressionsanalyserna.

8.3 Yrkesförväntan i årskurs 9

Analysen av pojkars och flickors yrkesförväntan i årskurs 9 utgår från det begreppsschema som lanserades i kapitel 4 och som återges i figur 8.4.

Figur 8.4 Yrkesförväntan i årskurs 9. Hypotetisk modell.

När ungdomarna går i årskurs 9 bör de, enligt Supers antaganden, befinna sig i en utforskningsfas. Denna fas karakteriseras bl a av att ungdomarna mer aktivt söker information och medvetet beaktar olika omständigheter som kan gynna eller missgynna, öppna eller stänga alternativa yrkes- och utbildningsvägar. Även omgivningens ökade intresse för ungdomarnas planer bör bidra till att ungdomarna ägnar de egna yrkesförväntningarna och framtida studierna ökad uppmärksamhet.

På hösten i årskurs 9 stod ungdomarna inför ett beslut om de skulle avsluta studierna i och med årskurs 9 eller välja någon av gymnasielinjerna. Gymnasieplanerna har således stor aktualitet och i likhet med tidigare refererad forskning om utbildnings- och yrkesaspirationer inlemmas ungdomarnas gymnasieplaner i modellen. I det följande redogörs endast för hur de övriga faktorerna relaterar sig till dessa planer (jämför avsnitt 4.3).

Att familjens inflytande är avsevärt när det gäller barnens framtida yrkesplaner kunde bl a utläsas av de föregående model-

lerna över barnens förväntningar vid 11-års ålder och i kapitel 7. Det är sannolikt att inflytandet är minst lika stort över det i tiden mer närliggande valet av fortsatt utbildning. Även om barnen i tonåren i många avseenden frigör sig från föräldrarnas påverkan, talar mycket för att i viktiga frågor - dit utan tvekan ungdomarnas yrkes- och utbildningsplaner får räknas - så ansluter sig barnen i hög utsträckning till föräldrarnas värderingar och synsätt (se t ex Husén 1978).

Betygens starka inflytande över barnens utbildningsplaner får anses väl dokumenterat. Ett direkt inflytande återfinns såväl i Sewells modell (se figur 2.3) som i Wilson och Portes modell (se figur 2.4) och i våra varians- och regressionsanalyser i föregående kapitel kunde också konstateras betygens starka påverkan (se även Härnqvist 1980).

För de 15-åriga barnen lämnar betygen en specifik information om deras konkurrensförmåga inför valet av gymnasielinje (jämför Gesser 1984). Skolprestationerna antas dessutom via barnens självkänsla ha ett indirekt inflytande över utbildningsplanerna.

Ungdomarnas val till gymnasiet är inte enbart utsatt för påverkan från andra faktorer. Det förutsätts också självt styra barnens yrkesförväntningar, så att t ex barn som valt längre och teoretiskt inriktade linjer i högre utsträckning väljer yrken med hög socioekonomisk status.

Ungdomarna kan således ha planer på yrken med en status som ligger inom ramen för de möjligheter som en viss skolutbildning kvalificerar dem för. Det är å andra sidan inte orimligt att antalet år som en studerande önskar gå i gymnasiet delvis bestäms av att han eller hon har yrkesplaner vilka förutsätter en viss inriktning på gymnasiestudierna. Det huvudsakliga inflytandet förväntas dock gå från gymnasieplanerna till yrkesförväntningarna. Anledningen är att valet till gymnasiet sker i en konkret situation där betygen i många fall styr valet och därmed begränsar yrkesplanernas möjligheter att styra gymnasieplanerna.

LISREL-tekniken tillåter att man specificerar och skattar ett ömsesidigt inflytande. En förutsättning är dock att det är olika oberoende variabler som förklarar variationen i de båda variablerna, där ett ömsesidigt inflytande antas föreligga. Så är inte fallet i denna modell.

Denna begränsning påverkar även andra relationer där ett dubbelriktat inflytande är tänkbart. Även om t ex det ligger nära till hands att anta att skolprestationerna starkt styr gymnasievalet, kan det också antas att ett önskat val av gymnasielinje leder till att eleven på högstadiet eftersträvar en viss betygsnivå.

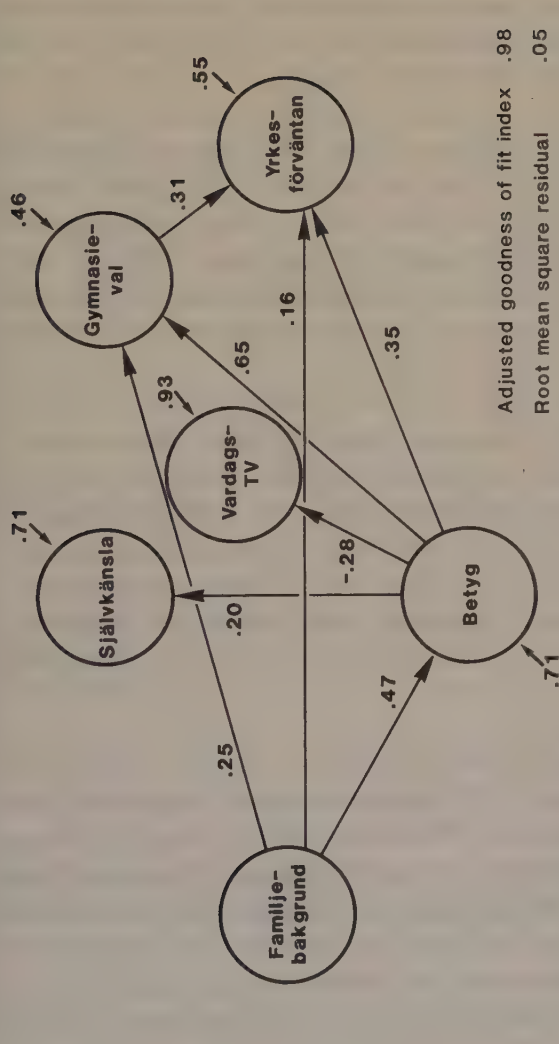
Även i denna modell antas att TV-tittandet påverkar ungdomarnas yrkesförväntningar. Sannolikheten att denna relation skall uppträda här får dock anses liten. Detta inte minst med tanke på att relationen inte återfanns i modellen för 11-åringarna, vilka genomsnittligt ligger på en högre konsumtionsnivå. För 15-åringarna gäller att deras TV-konsumtion befinner sig på en jämförelsevis låg nivå.

I överensstämmelse med tidigare antaganden och resultat utgår vi ifrån att denna modell bättre skall lyckas förklara ungdomarnas yrkesförväntningar i 15-års åldern än vad motsvarande modell gjorde när ungdomarna var fyra år yngre. Vi antar också att strukturen över inflytandet är densamma för pojkar och flickor.

8.3.1 Yrkesförväntan hos 15-åriga pojkar

Med utgångspunkt från ovanstående antaganden estimerades en LISREL-modell. Mätmodellen redovisas i appendix 6. Strukturmodellen återfinns i figur 8.5

Modellen bekräftar våra förningar om att vissa av de specificerade relationerna inte kan anpassas till en optimal lösning, dvs flera av de relationer som antagits i den hypotetiska modellen återger inte barnens faktiska svarsmönster.

TOTALA EFFEKTER

	Gymnasieval	Yrkesförväntan
Betygens effekt på	.65	.55
Familjebakgrundens effekt på	.55	.49

Figur 8.5 LISREL-modell över pojars yrkesförväntan i årskurs 9.
Strukturmodell, ULS.

Detta gäller bl a TV:s inverkan på barnens yrkesförväntningar. TV-konsumtionen kan inte, enligt denna modell, göra anspråk på att styra barnens yrkesplaner i någon nämnvärd omfattning. Det samma gäller också barnens självkänsla. Den kan inte ses som en påverkande faktor vare sig på barnens gymnasie- eller yrkesplaner. Variabeln tycks också anmärkningsvärt fri från relationer till andra faktorer i modellen med undantag för att skolprestationerna utövar ett måttligt inflytande.

Det är i stället familjebakgrunden, skolprestationerna och valet till gymnasiet som bäst förklarar variationen i barnens yrkesförväntningar. Att betygen i hög grad styr valet till gymnasiet bekräftas av den högsta koefficienten i modellen (.65). I motsats till vad som var fallet för de 11-åriga pojkarnas del har betygen fyra år senare ett betydligt starkare direkt inflytande över framtidsplanerna.

Familjens betydelse kan illustreras med att dess inverkan på yrkesförväntningarna söker sig fyra vägar. Det finns en direkt, måttligt stark relation. Det finns vidare ett indirekt inflytande via gymnasieplanerna och via betygen, och slutligen styrs framtidsplanerna av bakgrundens indirekta inflytande via betyg och via gymnasieplanerna. Det direkta inflytandet på yrkesförväntningarna är dock avsevärt mindre än det var fyra år tidigare (se figur 8.2).

I denna modell redovisas för första gången i denna studie den tidigare omtalade fördelen att i modellen kunna uppskatta och återge inte bara det direkta utan även det indirekta och totala inflytandet. Fördelen med detta framgår vid ett studium av sammanställningen över de totala effekterna. Familjens direkta inflytande är måttligt (.16), men när den direkta och indirekta påverkan vägs samman framträder uppväxtmiljön som en kraftfull förklarande faktor till ungdomarnas yrkesförväntningar (.49).

Det starka totala inflytandet från skolprestationer och familjebakgrund samt frånvaron av påverkan från självkänsla tycks stödja Wilson och Portes (se avsnitt 2.3.1) tes att det mer är dessa dimensioner som styr framtidsplanerna än ungdomarnas uppfattning om sig själva och sin egen förmåga.

Det är värt att notera att det negativa samband som fanns mellan betygen och TV-konsumtionen i årskurs 5 återfinns även i denna modell och med ökad styrka. Samma tendens återfanns i det deskriptiva kapitlet (se tabell 6.14).

Slutligen kan man konstatera att variationen i statusdimensionen av de 15-åriga pojkarnas yrkesplaner kan förklaras till 45 procent med de i modellen ingående faktorerna. Detta är en markant förbättring jämfört med vad den motsvarande modellen kunde förklara när pojkarna var fyra år yngre (29 procent).

Antagandet att det i tiden mer näraliggande valet till gymnasiet i än högre grad skulle kunna förklaras av skolprestationerna och familjebakgrunden får stöd. Valet till gymnasiet kan förklaras till 54 procent, vilket får anses klart tillfredsställande.

Modellen har god anpassning, och såväl de övergripande måtten som mått på enstaka parametrar visar godtagbara värden.

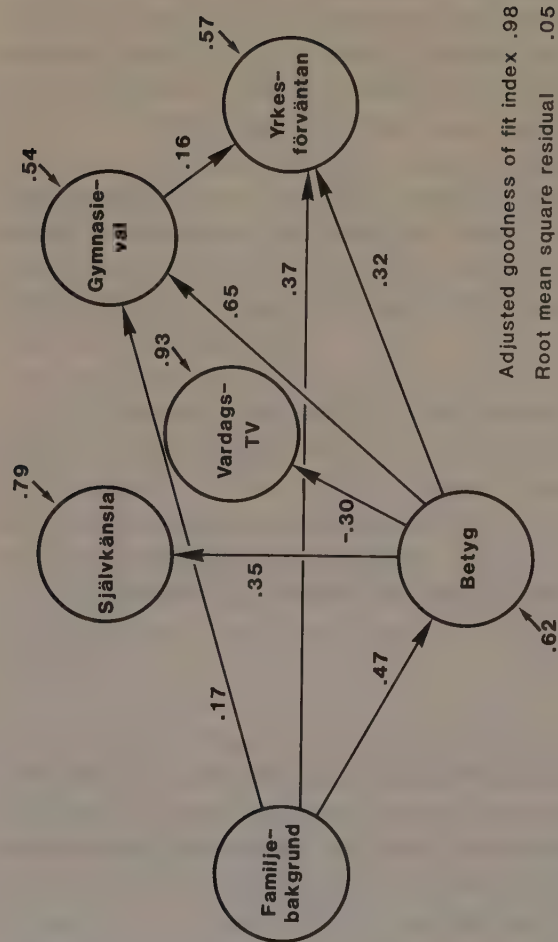
8.3.2 Yrkesförväntan hos 15-åriga flickor

Utifrån samma hypotetiska modell som för pojkarna skattades en LISREL-modell även för flickorna. En acceptabel mätmodell erhöles och kan studeras i appendix 6. Strukturmodellen redovisas i figur 8.6.

Denna modell kan på ett helt annat sätt förklara variationen i de 15-åriga flickornas yrkesförväntningar (43 procent) än vad motsvarande modell gjorde när de var fyra år yngre (17 procent). Vid en detaljerad granskning av såväl de sammanfattande måtten som de enstaka parametrarna visar denna modell en helt annan stabilitet och säkerhet än modellen i figur 8.3.

De båda modellerna kan ses som illustrationer till vår tes att yrkessocialisationen har ett utvecklingsmässigt förlopp.

Strukturen för denna modell är densamma som pojkmodellens. Även här kanaliseras ett starkt indirekt och direkt inflytande från skolprestationer och familjebakgrund. Likaså kan varken självkänsla eller TV-konsumtion sägas inverka på barnens planer.

Adjusted goodness of fit index .98
Root mean square residual .05

TOTALA EFFEKTER

	Gymnasieval	Yrkesförväntan
Betygens effekt på	.65	.43
Familjebakgrundens effekt på	.48	.60

Figur 8.6 LISREL-modell över flickors yrkesförväntan i årskurs 9.
Strukturmodell, ULS.

Att modellerna för pojkarnas och flickornas yrkesförväntningar har lika hög förklaringsgrad och identisk struktur talar för att några av de faktorer som tidigare visat sig väsentliga som förklaring till något äldre pojkars yrkesaspirationer i den internationella forskningen också tycks ha sin relevans inte bara för 1970-talets svenska pojkar i årskurs 9 utan i lika hög grad för flickorna.

Den identiska strukturen på modellerna innebär dock inte att inflytandet från de olika faktorerna på ungdomarnas planer är av samma storlek för pojkar och flickor. Här finns det anledning att speciellt uppmärksamma två skillnader.

För det första leder pojkarnas val till gymnasiet deras yrkesförväntningar i en viss statusmässig riktning i mycket högre utsträckning än vad flickornas gör. Detta resultat är i överensstämmelse med Marinis sammanfattning av den amerikanska forskningen (jämför avsnitt 2.4). Den förklaring hon lämnar är att de pojkar som upptäcker att de har resurser också ser till att utnyttja dem. Flickorna har inte ett lika starkt instrumentellt synsätt, beroende på att de inte ser samma omedelbara överförlighet mellan utbildningsnivå och möjlig yrkesstatus.

För det andra finns det en skillnad mellan könen vad gäller den relativa styrkan hos det totala inflytandet från familjebakgrund och skolprestationer. För pojkarna har betygen en något starkare total inverkan på yrkesförväntningarna jämfört med familjebakgrund, medan den senare är klart starkare för flickornas del. Intressantare är kanske det förhållandet att för både pojkar och flickor spelar bakgrunden en betydande roll. I likhet med tidigare resonemang i detta kapitel finner vi att resultaten mest tycks stödja Wilson och Portes (1975) teser om att omgivningens aktiva bearbetning utgör en viktigare källa till inflytande över barnens yrkesförväntningar än barnens uppfattning om sig själv och den egna förmågan.

8.4 Sammanfattning av tvärsnittsmodellerna

De fyra modellerna har styrkt vårt antagande att ungdomarna med stigande ålder dels själva blir mer medvetna om att deras yrkesplaner är beroende av och samspelar med olika faktorer i omgivningen, dels att denna omgivning mer aktivt ingriper och påverkar ungdomarnas framtidsvyer.

Antagandet att strukturen för inflytandet bör vara samma för pojkar och flickor har också fått stöd när det gäller ungdomarna i årskurs 9.

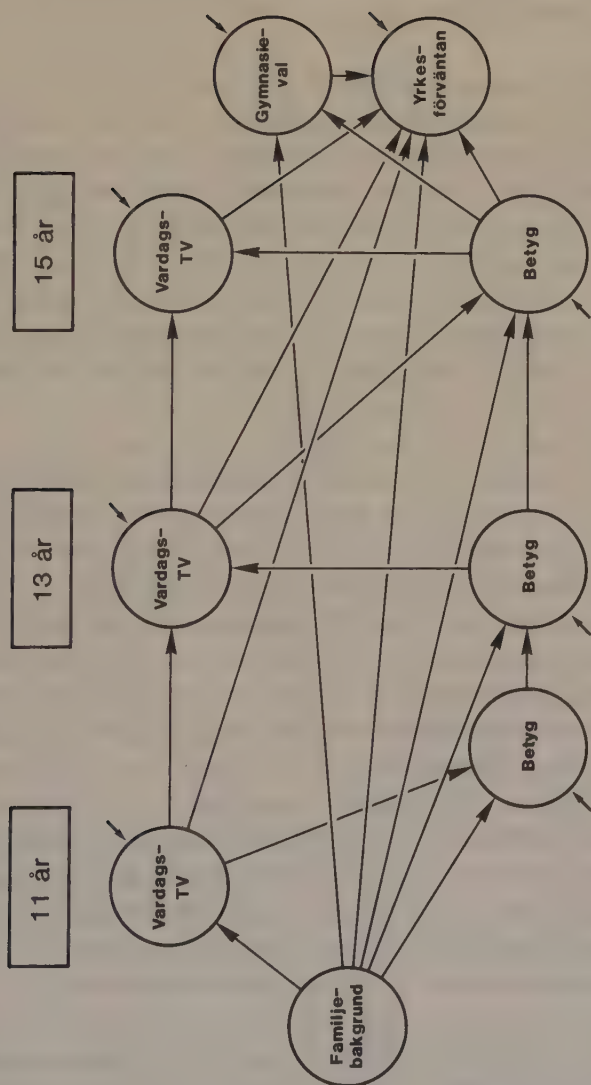
LISREL-tekniken har underlättat en bedömning av det totala inflytandet, och detta har lyft fram familjebakgrundens betydelse för både pojkar och flickor på ett helt annat sätt än vad som tidigare kunde visas i varians- och regressionsanalyserna. Här bör dock observeras att det i LISREL-modellerna gäller det sammanlagda inflytandet från båda föräldrarnas yrkes- och utbildningsstatus.

Sammanfattningsvis visar resultaten att skolprestationerna och familjebakgrunden har en stor direkt och indirekt betydelse för barnens yrkes- och utbildningsförväntningar vid 15-års ålder, medan TV inte tycks utöva någon påverkan, liksom inte heller barnens självkänsla.

Analyserna är baserade på tvärsnittsdata. Det underlättar en jämförelse med resultaten i föregående kapitel. En helhetsbedömning är att resultaten stämmer väl överens. Tvärsnittsmodellerna i detta kapitel kan därmed tjäna som en förbindande länk mellan de tidigare analyserna och de longitudinella modeller som nu står i tur.

8.5 Longitudinella modeller

Denna studie bygger bl a på den gren av yrkesvalsforskningen som ser individens förväntningar och val av yrke som en fortlöpande process ('career development'). Inte minst gäller detta Super som hävdar att karriärutvecklingen börjar långt före skolans slut och pågår mycket lång tid därefter.

Figur 8.7 Longitudinell modell över yrkesförväntan. Hypotetisk modell.

Ett sådant synsätt medför önskemål om longitudinella studier i vilka denna process kan studeras över tid för samma individer. Longitudinell forskning gör det också mer motiverat att uttrycka relationerna mellan olika faktorer och yrkesvalet i kausala termer (jämför avsnitt 5.4).

Ett framstående exempel på yrkesvalsforskning som dels arbetar utifrån ett utvecklingsperspektiv, dels har en longitudinell uppläggning och dels formulerar teorier i form av modeller med kausala relationer är den tidigare omtalade forskningen av Sewell och hans kollegor (se t ex Sewell och Shah 1968, Sewell och Hauser 1975 och 1980).

Det är således både närliggande och angeläget att utsträcka vår analys till att även studera relationen mellan TV och yrkesförväntan i ett longitudinellt perspektiv.

Våra antaganden om att TV skulle kunna influera barnens yrkesplaner har inte infriats i de tvärsnittsmodeller som redovisats hittills. Detta utesluter emellertid inte att TV kan tänkas ha ett långsiktigt inflytande. Ständigt upprepade budskap över en längre tidsperiod skulle kunna innebära att TV medverkar i den socialisationsprocess som formar ungdomarnas framtidsplaner (se t ex Christenson och Roberts 1983). Detta är en tanke som bl a förts fram av forskargruppen kring Gerbner och som fått empiriskt stöd i Morgans avhandling (jämför avsnitt 4.1). Denne fann negativa samband vid tvärsnittsanalyser, vilka dock förbyttes i positiva samband över en tvåårsperiod. I figur 8.7 återfinns därför pilar vilka indikerar ett förmodat longitudinellt inflytande från TV på barnens yrkesförväntan vid 15-års ålder. De korsvisa korrelationerna över tid i figur 6.2 pekar också på möjligheten av ett långsiktigt inflytande.

Den longitudinella ansatsen i denna modell gör det också möjligt att nansera synen på samspelet mellan TV och skolprestationer. I den hypotetiska modellen angavs att inflytandet huvudsakligen förväntades gå från skolprestationer till TV-konsumtion. Detta antagande bekräftades i tvärsnittsmodellerna, men av LISREL-dokumentationen kunde också utläsas att även ett inflytande från TV till betygen var möjligt.

I den longitudinella modellen prövas därför antagandet om TV:s långsiktiga inflytande även på relationen mellan TV och skolprestationer. Inom samma undersökningsväg antas betygens inflytande vara dominerande, medan ett eventuellt inflytande från TV förutsätts huvudsakligen äga rum över tid.

Det samtidiga inflytandet från betygen antas återspegla en avsiktsrelation. Dåliga skolprestationer leder till att ungdomarna använder sig av TV som en flyktmöjlighet, en förströelsedetalj eller som ett demonstrativt sätt att undfly skolans verklighet. Sett över en längre tidsperiod skulle ett alltför flitigt TV-tittande kunna ha en negativ inverkan på skolprestationerna. Att skilja mellan ett kortsiktigt, voluntariskt och ett långsiktigt, mer deterministiskt inflytande är en tankegång som tidigare presenterats av Rosengren m fl (1983).

I syfte att nå bättre överskådlighet och en mer komprimerad modell har flera förenklingar vidtagits.

De tidigare analyserna har visat att barnens självkänsla endast i en modell (pojkar vid 11-års ålder) påverkar barnens yrkesförväntningar och inte heller bestäms barnens självkänsla i någon nämnvärd utsträckning av övriga faktorer i modellen. Det har därför inte ansetts meningsfullt att i fortsättningen ha med självkänslan i modellerna. Vi återkommer i det avslutande kapitlet med diskussioner om tänkbara anledningar till dessa resultat.

Barnens yrkesförväntningar vid 11-års ålder har inte tagits med. Analyserna för 11-åringarna visade att yrkesaspirationerna endast till en mycket liten del kunde förklaras med de faktorer som ingår i våra modeller. Det har därför ansetts mer väsentligt att koncentrera uppmärksamheten på 15-åringarnas planer.

Familjebakgrundens stora betydelse har framstått klart i tvärsnittsmodellerna. Inflytandet såväl vid 11- som 15-års ålder skulle kunna motivera att man har med variabeln vid båda tillfällena. Detta skulle understryka att den påverkan som sker givetvis äger rum kontinuerligt även om den kan antas ta olika former beroende på barnens mognad och den aktuella situationen.

Just denna aspekt vid formuleringen av modeller har studerats av Alwin och Thornton (1984). Dessa fann dock att

'... the addition of later socioeconomic variables contributes only trivially over and above what is contributed by the operation of the same factors early in life.'
(Alwin och Thornton 1984:799)

Vi har därför valt att ta med familjebakgrunden endast vid ett mättillfälle. Det bör påpekas att Alwin och Thorntons undersökning är begränsad till samspelet mellan socioekonomiska variabler och skolprestationer.

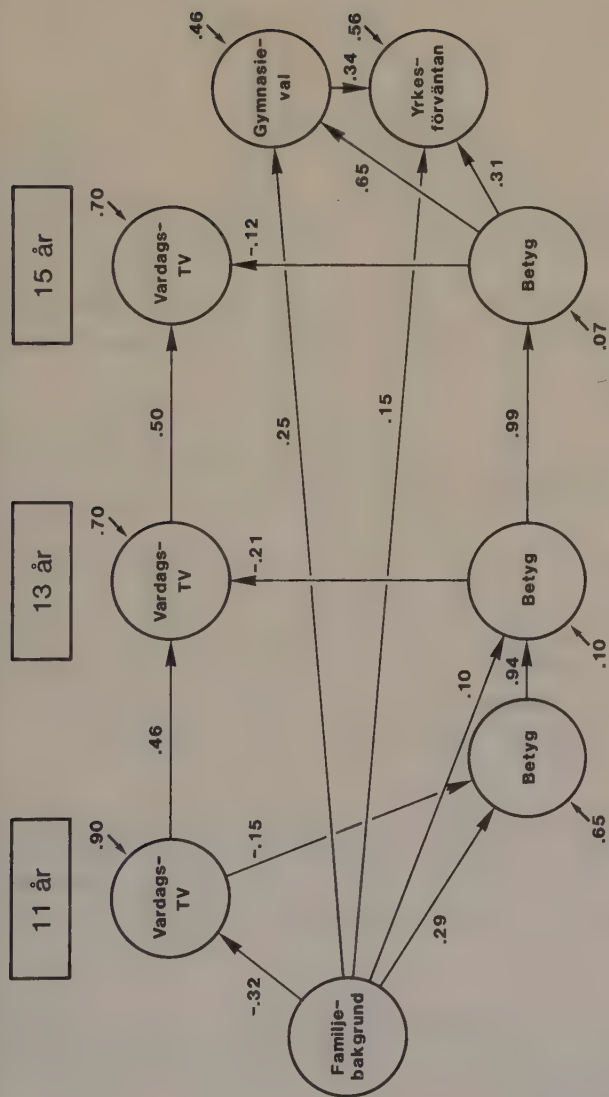
Medan familjens inflytande över barnens betyg, gymnasieval och yrkesförväntningar antas utsträcka sig över hela vår undersökningsperiod, förmodas det direkta inflytandet över barnens TV-konsumtion främst gälla vid 11-års ålder. Detta är i enlighet med våra resultat, och det överensstämmer också med vad Johnsson-Smaragdi (1983:140) tidigare funnit.

8.5.1 Pojkars yrkesförväntan - en longitudinell analys

Med utgångspunkt från den longitudinella modellen i figur 8.7 estimerades en modell vardera för pojkar respektive flickor. I båda fallen blev det tillfredsställande mätmodeller (se appendix 6). Strukturmodellen för pojkar återfinns i figur 8.8.

Vårt antagande att TV skulle kunna ha ett långsiktigt kumulativt inflytande över yrkesplanerna måste förkastas för pojkarnas del. Varken vid 11, 13 eller 15-års ålder finner vi en direkt relation. Jämfört med det starka inflytande som synes utgå från de båda andra socialisationsagenterna familj och skola, måste TV i detta sammanhang anses vara en faktor av underordnad betydelse.

Betygen intar däremot en central plats i modellen. Inflytandet från skolprestationerna i årskurs 9 är både direkt och indirekt via gymnasievalet. Tillsammans med familjebakgrunden kan skolprestationerna och gymnasievalet förklara 44 procent av variationen i pojkarnas yrkesplaner. Det i tiden mer näraliggande valet till gymnasiet förklaras till inte mindre än 54 procent av de båda förstnämnda faktorerna.

Adjusted goodness of fit index Root mean square residual	TOTALA EFFEKTER		
	Betygens i åk 9 effekt på Familjebakgrundens effekt på	Gymnasieval	Yrkesförväntan
.99 .04	.65 .51	.54 .45	

Figur 8.8 Longitudinell LISREL-modell över pojars yrkesförväntan. Strukturmodell, ULS.

Det förutsagda samspelet mellan elevernas prestationer i skolan och deras TV-vanor får delvis stöd i modellen. TV-konsumtionen i årskurs 5 tycks utöva ett svagt negativt inflytande över tid på barnens betyg i årskurs 6. Motsvarande inflytande återfinns dock inte två år senare. Däremot bidrar betygen till att förklara TV-konsumtionen både vid 13- och 15-års ålder.

Familjemiljöns betydelse framgår av att den har direkta förbindelser med såväl TV-konsumtion i årskurs 5 som betyg, gymnasieval och yrkesförväntan. Det sammanlagda inflytandet blir därmed avsevärt, även om det i betydelse inte når upp till skolans.

Starkast direkt inflytande på yrkesplanerna utövas av gymnasievalet. Pojkars val av 3- och 4-åriga gymnasielinjer leder till höjda yrkesaspirationer.

Vi återkommer till en diskussion av resultaten efter att ha studerat modellen över flickornas yrkesförväntan.

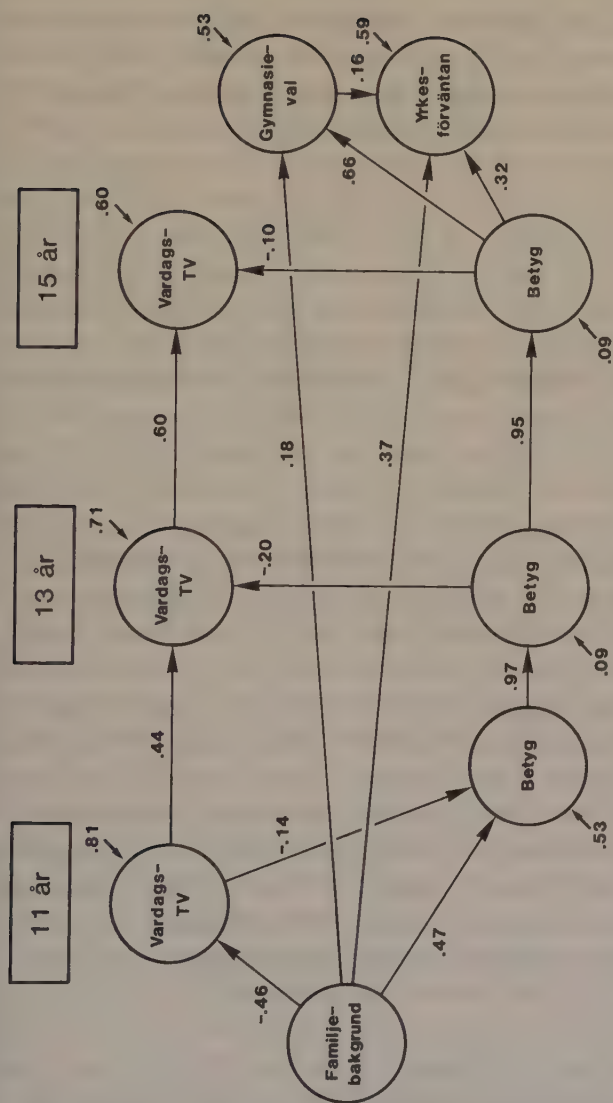
8.5.2 Flickors yrkesförväntan - en longitudinell analys

Modellen för flickorna kännetecknas främst av en slående likhet med pojkarnas modell. Strukturen är identisk med undantag för relationen mellan familjebakgrunden och betygen i årskurs 7, där det finns en svag relation i pojkmодellen (se figur 8.8).

Även flickornas yrkesförväntan kan till en betydande del (41 procent) förklaras av de i modellen ingående faktorerna. Både denna modell och pojkarnas kännetecknas också av god total anpassning, och värdena för enstaka parametrar, mätfel mm är också tillfredsställande.

Likheten med modellen för pojkarna innebär naturligtvis att det inte heller för flickornas del kan spåras något direkt inflytande från TV på yrkesplanerna.

Däremot är det relativa inflytandet från familjebakgrunden och betygen inte detsamma för pojkar och flickor. Familjen har ett större direkt inflytande över flickornas planer och betyder ock-

TOTALA EFFEKTER		Gymnasieval	Yrkesförväntan
Betygens i år 9 effekt på		.66	.43
Familjebakgrundens effekt på		.51	.61

Figur 8.9 Longitudinell LISREL-modell över flickors yrkesförväntan. Strukturmodell, ULS.

så mer som påverkare av skolprestationerna. Det totala inflytandet från närmiljön blir därför större än från skolprestationerna, vilket inte är fallet för pojkar.

Att relationen är mindre omedelbar och stark mellan flickornas val av gymnasielinje och yrkesplaner bekräftas återigen i denna modell. Hur ter sig då utfallet av de longitudinella analyserna i ljuset av tidigare redovisad forskning och uppställda hypoteser?

8.5.3 Diskussion

Vårt antagande att TV skulle kunna ha ett långsiktigt kumulativt inflytande över ungdomarnas yrkesförväntningar infrias inte. Barnens TV-konsumtion vid 11- och 13-års ålder förefaller inte inverka på deras yrkesplaner när de går i nionde klass på högstadiet.

En förklaring till resultatet är att barnens uppgivna yrkesplaner vid 15-års ålder får ses som ett uttryck för ett komplicerat, sammanvävt mönster av omgivningens påverkan och egna överväganden. Vi kan här jämföra med Elaus m fl 'omedelbara determinanter' där förutom yrkesinformation även tekniska kvalifikationer, karakteristiska drag i sociala roller och belöningshierarkier kan tänkas samspela (jämför avsnitt 2.1). TV:s förmåga att utöva inflytande kan sannolikt främst sökas i möjligheten att förse ungdomarna med exempel på miljöer, arbetsområden och yrken de annars inte skulle kommit i kontakt med. Denna funktion som förmedlare av yrkesinformation är en nödvändig men inte tillräcklig ingrediens i den totala kunskapsmassa som individen har att bearbeta inför ett ställningstagande om möjlig yrkesframtid.

Detta resonemang påminner om Fabers m fl tes att TV:s roll som informatör och påverkare av yrkesplaner avtar med stigande ålder hos barnen (Faber m fl 1982).

I den hypotetiska modellen antogs ett starkt inflytande från familjebakgrunden. Detta inflytande har också kunnat dokumente-

ras. När det gäller graden av och formerna för denna påverkan ansluter sig resultaten mest till den modell som Wilson och Portes presenterat (se figur 2.4).

Där återfinns såväl ett direkt som indirekt inflytande. Så är även fallet i vår modell. Att bakgrunden skulle utöva ett direkt inflytande konstaterades dock inte i Sewells m fl klassiska studie (se figur 2.3). Denna baserades dock på data från 1950-talet, då 16-åriga amerikanska pojkar intervjuades. Analystekniken var inte densamma. Måtten på socioekonomisk bakgrund var likartade, men inte identiska. De resultat av den svenska forskningen som tidigare redovisats, liksom våra egna analyser, stöder dock utfallet i våra modeller.

Att modellen har dokumenterat inflytandet från familjebakgrunden kan ha underlättats av det utförliga mått som Mediapanel förfogar över. De manifesta variablerna har varit föräldrarnas sammanlagda utbildningsstatus och sammanlagda socioekonomiska status, så som det uppgivits av dem själva. Det senare tas som intäkt för att vi sannolikt erhåller mindre felmarginaler än om barnen fått uppges föräldrarnas yrkes- och utbildningsbakgrund.

Av modellen framgår att betygen i de yngre åldrarna inte inverkar på yrkesplanerna, utan det är först i årskurs 9 som betygen träder fram som starka och betydelsefulla. Här bekräftas iakttagelsen att det är när barnen blivit äldre - i vårt fall 15 år - som skolprestationerna får en direkt betydelse för framtidsplanerna. Med en argumentering som ansluter till Wilson och Portes skulle man kunna hävda att skolprestationerna inte bara påverkar ungdomarnas uppfattning om den egna kapaciteten utan även spelar en avsevärd roll som underlag för de bedömningar och den påverkan som olika socialisationsagenter riktar mot barnen i avsikt att influera yrkesförväntningarna.

I det svenska skolsystemet finns en direkt koppling mellan val av gymnasielinje och senare inträdeskrav till olika former av högre utbildning. Med tanke på att dessa högre utbildningar för vissa yrken är en förutsättning, är det rimligt att få relationen mellan val till gymnasiet och yrkesförväntningarna bekräfs

tad. Eftersom vissa yrkesplaner endast kan förverkligas om individen har höga skolbetyg, är även den direkta relationen mellan betygen och yrkesförväntningarna ett förväntat empiriskt utfall.

Ett viktigt resultat är att flickornas gymnasie- och yrkesplaner i nästan lika hög grad låter sig förklaras med samma faktorer som påverkar pojkarnas förväntningar.

Den tidigare forskningen har i alltför hög grad ensidigt studerat pojkarnas yrkesplaner. I de fall där t ex Marini (1978) kan sammanfatta de fåtaliga studier som finns, är ett återkommande tema att alla relationer är starkare för pojkar än för flickor, samt att flickornas yrkesplaner i mycket ringa utsträckning kan förklaras med samma variabler som för pojkarna.

Våra modeller visar däremot att inverkan på flickornas yrkesförväntningar kan förklaras med samma faktorer som för pojkarna, att strukturen är densamma och att förklaringsgraden är nästan lika stor. Det finns dock vissa viktiga nyansskillnader.

Uppenbarligen är frågan om framtida yrkes- och studieplaner lika aktuell för flickor som för pojkar. Resultatet är med svenska mått mätt inte överraskande, även om det avviker från vad man funnit i internationell forskning. Längden på utbildning är idag lika för könen ända upp till nivån utöver grundläggande högskoleexamen (Härnqvist 1980). Sysselsättningsgraden för kvinnor i Sverige är mycket hög, och sedan lång tid tillbaka pågår ansträngningar att skapa likartade förutsättningar för pojkar och flickor vad gäller utbildnings- och yrkesmöjligheter.

En av de få markanta könsskillnaderna i modellen är att för pojkarna återfinns en starkare relation mellan utbildningens längd på gymnasiet och framtida yrkesplaner. Detta illustrerar Marinis konklusion att de pojkar som upptäcker sig ha resurser att nå yrkesmässiga framgångar också har planer på att utnyttja dessa resurser i betydligt högre utsträckning än vad flickorna planerar (jämför avsnitt 2.4). Det bör dock betonas att inte ens för pojkarna är relationen av sådan styrka (.34) att man på något

sätt kan hävda att det skulle föreligga någon extrem förutsägbarhet av framtida nivå vad gäller förväntad yrkesstatus.

Marini anger att en av anledningarna till en lägre förklaringsgrad för flickorna skulle kunna vara att spridningen i den beroende variabeln, dvs yrkesförväntan, är så mycket större för pojkar än för flickor. Så är inte fallet i vårt material. Yrkesförväntansvariabeln för flickor har lika stor varians som för pojkar (jämför tabell 6.5).

Modellerna kan förklara pojkarnas yrkesförväntan till 44 procent och flickornas till 41 procent. Pojkarnas utbildningsplaner förklaras till 54 procent, medan motsvarande för flickorna är 47 procent. Det innebär att modellerna är väl i paritet med flertalet av de kausala modeller som återfinns i litteraturen. Detta är ett tillfredsställande resultat, som dock inte får skymma det faktum att mer än hälften återstår att förklara. I slutkapitlet förs bl a en diskussion om möjliga vägar att åstadkomma än mer fullständiga förklaringar.

8.6 Sammanfattning

I detta kapitel företas en samtidig prövning av samtliga de direkta och indirekta relationer som ingår i vår begreppsmodell. Analysen baseras dels på tvärsnittsdata för pojkar och flickor när de är omkring 11 år (år 1976) respektive 15 år gamla (år 1980), dels på longitudinella data i vår panel.

Resultaten är framtagna med hjälp av LISREL-tekniken. Ingångsvärden är parvisa polychoriska och polyseriella korrelationer, och estimeringen av modellerna har skett med 'Unweighted Least Squares' (ULS).

Resultaten visar att möjligheten att förklara barnens yrkesförväntningar ökar med barnens ålder. Förklaringsgraden är väsentligt högre för pojkarna och mer än dubbelt så hög för flickorna när ungdomarna är 15 år gamla jämfört med möjligheten att förklara deras planer med de i modellen ingående variablerna fyra år tidigare.

Det vardagliga TV-tittandet bidrar inte till att förklara barnens yrkesplaner. Detta gäller för såväl pojkar som flickor både vid 11- och 15-års ålder och i de longitudinella analyserna kunde inget kumulativt inflytande över tid observeras. Vårt antagande om att TV:s inflytande skulle vara större vid 11-års ålder blev därmed inte heller bekräftat.

I stället är det familjebakgrunden och barnens skolprestationer som bäst förklarar yrkesförväntningarna. För de 15-åriga ungdomarna tillkommer valet till gymnasiet som inflytelserik faktor.

Det sammanlagda direkta och indirekta inflytandet från familjebakgrunden är avsevärt för både pojkar och flickor.

Skolans inflytande gör sig alltmer gällande, ju äldre barnen blir. Betygen i årskurs 9 påverkar starkt barnens gymnasieplaner och yrkesförväntningar. Barnens självkänsla visar sig däremot i så gott som samtliga modeller inte utöva något nämnvärt inflytande.

Utfallet av analysen visar att modellen kan förklara flickornas yrkesförväntningar lika bra som pojkarnas. Strukturen är densamma. Ett fåtal parametrar visar markanta differenser. Så visar det sig t ex att pojkarnas gymnasieplaner bättre tjänar att förutsäga yrkesplanerna än flickornas.

Helhetsintrycket är att analyserna i detta kapitel stämmer väl överens med de i tidigare kapitel presenterade resultaten. Även om modellerna i detta kapitel får anses ha en god anpassning och tillfredsställande förklaringsförmåga (gäller inte modellerna för 11-åringarnas yrkesförväntningar) så finns det anledning att diskutera möjliga förbättringar och utveckling av de begrepp och idéer som modellerna återger. Till denna diskussion och till en sammanfattning av denna studies förutsättningar, genomförande och resultat vänder vi oss nu i det avslutande kapitlet.

9 Sammanfattande diskussion

9.1 Sammanfattning av teoretiskt perspektiv

Utgångspunkten för denna studie är två frågor som Comstock m fl (1978) högprioriterade efter att ha gjort en mycket omfattande inventering av masskommunikationsforskningen: I vilken utsträckning påverkar TV ungdomars yrkesaspirationer? Vilket är TV:s inflytande jämfört med andra socialisationsagenter som föräldrar, skola och samhälle?

För att besvara dessa frågor har ett försök gjorts att samman-smälta element dels från masskommunikationsforskningen, dels från den del av yrkesvalsforskningen som ser individens yrkeskarriär som en långvarig fortlöpande utvecklingsprocess.

TV ses i denna studie som en socialisationsagent, vilken utövar inverkan på ungdomarnas kunskaper, attityder, förväntningar och beteenden. TV informerar, förklarar och kommenterar händelser och förhållanden. TV ger uttryck för kontinuitet i samhället. TV underhåller mm. Detta effekt-orienterade perspektiv måste dock kompletteras med det perspektiv som utgår ifrån att individen är aktiv och selektiv i sin användning av medier ('uses and gratification'-inriktning). Via TV och andra medier skaffar sig individen kunskap om omvärlden, söker information, studerar modeller för uppbyggnad av den egna identiteten, lär sig om sociala roller

och interaktion, uppmärksammar integrerande element i samhället, söker underhållning mm.

Karakteristiskt för de teorier inom yrkesvalsforskningen som ser individens yrkesaspirationer och yrkesval som ett led i en mycket tidsutdragen utvecklingsprocess är att individen tänkes gå igenom flera olika stadier och i sin utveckling påverkas av en rad 'determinanter'.

Enligt Super (1984) kan man urskilja fem på varandra följande stadier: tillväxt, utforskning, etablering, bibehållande och avtagande. Utforskningsstadiet kan i sin tur delas in i en fantasifas, en försöksfas och en realistisk fas. Denna studie uppehåller sig vid de två första stadierna.

Inom denna utvecklingsorienterade gren av yrkesvalsforskningen finns det forskare som föredragit att formulera sina antaganden i form av modeller, vari kausala relationer studerats med hjälp av multivariata analystekniker (se t ex Sewell och Hauser 1980). Gemensamt för dessa s k statusförvärvsteorier är att de utgår från social bakgrund och mental förmåga och sedan introducerar variabler mellan dessa och den variabel som skall förklaras, antingen man önskar studera aspirationer eller uppnådd utbildnings- och yrkesnivå. Dessa mellankommande variabler är vanligtvis av fyra slag: mått på interpersonellt inflytande, social struktur, individuella prestationer och personliga karakteristika (Kerckhoff 1980).

Forskningen om yrkeskarriär skiljer vanligen mellan aspirationer och förväntningar ('expectations'). Aspirationer är uttryck för vad man helst av allt skulle vilja bli, medan förväntningarna ses som ett uttryck för vad man tror att man i själva verket kommer att få för yrke. I denna studie är det ungdomarnas förväntningar som står i blickpunkten samt de faktorer som kan förklara deras framväxt.

Huvuddelen av statusförvärvsforskningen har ägnat sig åt att studera pojkars och mäns yrkesplaner och yrkesval. Det finns därför all anledning att studera både pojkars och flickors yrkes-

förväntningar för att om möjligt uppmärksamma skillnader i den tidiga yrkessocialisationen, vilka kan tjäna som förklaring till den könsuppdelade svenska arbetsmarknaden. I denna studie får följaktligen flickorna lika stor uppmärksamhet som pojkarna. Den överväldigande delen av statusförvärvsforskningen har studerat individer från omkring 16 år och uppåt. I denna studie har däremot intresset fokuserats på perioden strax före och under första delen av puberteten dvs när barnen varit omkring 11 till 15 år gamla.

Perioden strax före och i början av tonåren är en tid då individen måste ta ställning och utveckla kompetens inom en rad områden: Tonåringen måste acceptera förändringarna i sin egen kropp och utveckla en positiv bild av denna. Tonåringen måste börja förvärva visst ekonomiskt och emotionellt oberoende. Tonåringen måste utveckla mer komplett definierade könsroller och lära sig mer om relationerna till det motsatta könet. Tonåringen måste även förbereda sig för framtida yrkes- och familjeroller (Faber et al 1982).

De tidiga tonåren är också en period under vilken samhället mer aktivt börjar att influera barnens framtidsplaner bl a i form av det institutionaliserade valtillfälle som övergången till högstadiet innebär (jämför Sjöstrand 1980).

TV-konsumtionen hos ungdomarna undergår under denna tid en dramatisk förändring. Från att ha varit på en höjdpunkt omkring 11-års åldern sjunker TV-användningen drastiskt för att omkring 15-års åldern ligga på en av de lägsta nivåerna under individens hela livslängd.

Frågeställningarna om TV kan påverka ungdomarnas yrkesförväntningar och TV:s relativa betydelse jämfört med andra socialisationsagenter formulerades i ett begreppsschema (se figur 4.1) utifrån vilket ett antal hypoteser preciserades: Barnens yrkesförväntan antas förklaras av det direkta och indirekta inflytandet från föräldrarnas socioekonomiska status och utbildning, barnens självkänsla och TV-konsumtion, skolans bedömning av barnens prestationer samt barnens val till gymnasiet i årskurs 9. Möjligheterna att förklara de 15-åriga ungdomarnas yrkes-

förväntningar antas större än att förklara yrkesplanerna hos 11-åringarna. Strukturen på inflytandet på pojkars och flickors yrkesförväntningar är likartad. Den sociala bakgrunden utövar ett både direkt och indirekt inflytande. Skolans påverkan är starkare på de äldre barnen och också starkare på pojkarnas yrkesförväntningar. En positiv självkänsla leder till högre utbildnings- och yrkesförväntningar. TV:s inflytande är större vid 11-än vid 15-års ålder. TV förstärker yrkesförväntan till olika områden. TV bidrar till att höja statusförväntningarna. Vardags-tittandet influerar mer än helgtittandet.

9.2 Sammanfattning och diskussion av resultaten

Med utgångspunkt från begreppsschemat har en stegvis analys gjorts. Först har deskriptiva studier av univariata och bivariata fördelningar ägt rum. Därefter har delar av begreppsschemat prövats med hjälp av varians- och regressionsanalys. Den fullständiga modellen har analyserats med LISREL-tekniken. Parvisa polychoriska och polyseriella korrelationer har använts som ingångsdata och estimeringen av modellerna har skett med 'Un-weighted Least Squares' (ULS).

Presentationen av resultaten följer denna disposition. Först sammanfattas och diskuteras de deskriptiva resultaten för TV och yrkesförväntan och därefter studeras utfallet av analysen av de kausala modellerna.

9.2.1 Deskriptiva resultat

I det deskriptiva kapitlet konfirmerades i huvudsak den bild av pojkars och flickors yrkes- och gymnasieplaner som tidigare svensk forskning har presenterat.

Pojkar och flickor väljer bland helt olika yrken. Förväntningarna är starkt könsbundna både vid 11- och 15-års ålder. Bland pojkarnas vanligaste yrkesplaner i 11-års åldern återfinns professionell idrottsutövare, brandman och polis. Det är yrken vars popularitet har minskat starkt när barnen anger sina planer fyra år senare. För flickornas del är det en något större över-

ensstämmelse över de fyra åren, men då gäller det yrken som sekreterare och sjuksköterska. Pojkar väljer bland fler yrken än flickor. Den individuella stabiliteten i yrkesförväntningarna är låg för båda könen.

Flickorna har i genomsnitt en något högre förväntan vad gäller yrkenas socioekonomiska status. Denna skillnad minskar från 11- till 15-års ålder. Marini (1978) har funnit att medelvärdena för pojkar och flickor oftast ligger nära varandra i olika undersökningar och utan signifikanta skillnader. Vår undersökning ligger väl i linje med Marinis sammanfattning. Förklaringen till att flickorna i vårt material har något högre genomsnittlig status är att huvuddelen av flickornas yrkesförväntningar återfinns i mitten av statushierarkin.

Marinis tes (jämför även Haller 1982) att spridningen i yrkesförväntningarna är större för pojkar än för flickor och att detta bidrar till att förklaringsgraden är högre för pojkarnas planer blir däremot inte bekräftad. Variansen är nästan lika för pojkars och flickors yrkesförväntningar. De starkt könsbundna förväntningarna återfinns också när det gäller gymnasieplanerna.

TV-konsumtionen är omfattande vid 11-års ålder men sjunker kraftigt för att vid 15-års ålder ligga på en jämförelsevis låg nivå. Konsumtionen är i huvudsak inriktad på underhållningsprogram av olika slag. Pojkar ser mer än flickor vid varje ålder.

Barnen uppger att de i betydande utsträckning hämtar information om yrken via massmedierna. Detta gäller speciellt pojkarna. Vid ett deskriptivt studium av sambanden mellan TV och barnens yrkesförväntningar kunde dock inte konstateras att ett högt TV-tittande skulle vara förbundet med en tendens att välja yrken som är flitigt representerade i TV. Hypotesen att TV genom sin överbetoning av högstatusyrken skulle inspirera barnen till högre statusförväntningar infriades inte. Den relation som finns är i stället negativ, dvs ett högt TV-tittande är förbundet med förväntningar på yrken med lägre socioekonomisk status.

Korrelationen mellan det vardagliga TV-tittandet och yrkesförväntningarnas socioekonomiska status var genomgående starkare än motsvarande korrelation för veckoslutstittandet. För det senare sambandet gällde till och med att det fanns ett svagt positivt samband vid 15-års ålder. Detta samband bekräftades även i variansanalyserna. Dessa resultat pekar på faran av att arbeta med den totala TV-konsumtionen som ett enhetligt och otvetydigt begrepp. Att se mycket på TV under veckosluten behöver inte inkräkta på t ex läsläsning och är sannolikt generellt inte betraktat som så negativt som ett flitigt TV-tittande under vardagskvällar. För att undvika motsägelsefulla och missvisande mätmodeller och resultat har därför endast använts det vardagliga TV-tittandet i de kausala modellerna. Sannolikt skulle TV-måttet vinna ytterligare i precision om veckoslutskonsumtionen mättes från fredag kväll till och med söndag kväll.

9.2.2 Kausala modeller

Ett grundläggande antagande i denna studie är att ungdomarnas socialisation vad gäller yrkesförväntningar kan ses inom ramen för ett karriärutvecklingstänkande (se avsnitt 2.2 och 2.3).

Under perioden från strax före puberteten till mitten av tonåren skulle individen i sin karriärutveckling med Supers termer antas passera från ett tillväxtstadium in i ett utforskningsstadium. Som namnen antyder kan man förvänta att individen under tillväxtstadiet inte erfar samma aktiva intresse för sin framtid som under utforskningsstadiet. Våra LISREL-modeller tycks bekräfta detta antagande om en fortlöpande utveckling. Medan möjligheterna att förklara ungdomarnas yrkesplaner vid 11-års ålder, med några av de variabler som stått i centrum för mycket av karriärutvecklingsforskningen, visade sig små, så växte samma variabler i betydelse under de fyra år som undersökningen varade till att kunna förklara drygt 40 procent av variationen i ungdomarnas framtidsplaner.

Supers mycket ungefärliga tidsangivelse att övergången skulle ske omkring 14-års ålder förefaller inte passa in på de svenska ungdomarna. Mot bakgrund av svaren tycks en förskjutning nedåt

i åldrarna vara motiverad. Utforskningsstadiets fantasifas synes mer svara mot 11-åringarnas önskningar om att bli idrottsproffs, poliser och veterinärer samt frånvaron av relationer i den kausala modellen, medan 15-åringarna tycks vara inne i en mer 'realistisk' fas att döma av samspelet mellan de i modellen ingående variablerna samt preferenserna för enstaka yrken.

Denna förskjutning av tidsgränserna är ingen orimlig tanke om man tar hänsyn till den inverkan som det svenska skolsystemet kan antas ha. När barnen lämnat sjätte klass har de gjort tillval inför högstadiet. Dessa tillval styr framtidsinriktningen i viss omfattning. Under högstadiet har skolan även börjat förbereda barnen på framtida yrkes- och gymnasieval och vid höstterminen i årskurs 9 står eleverna inför ett beslut om framtida utbildning. Samhällets ingripande och institutionaliserade valtillfällen pressar ungdomarna in i en mer realistisk fas, oberoende av den grad av mognad som ungdomarna vid det tillfället besitter.

Att samhällets styrning utövar inflytande på den hastighet med vilken ungdomarna närmar sig en realistisk bedömning av den egna framtiden har visats av Kerckhoff (1977) vid en jämförelse av realismen i engelska och amerikanska pojkars utbildningsambitioner.

Modellerna ger inte enbart stöd för antagandet att ungdomarnas yrkesförväntningar kan ses som uttryck för manifesterade överväganden i en fortlöpande karriärutveckling utan är också en bekräftelse på att det går att kombinera teoribildning från såväl masskommunikations- som karriärutvecklingsforskning.

De hypotetiska modellernas uppbyggnad var i huvudsak inspirerad av statusförvärvsteorier med det viktiga undantaget att socialisationsagenten TV fördes in. I modellerna kunde också kunskaper från tidigare forskning om TV:s relation till social bakgrund och skolprestationer beaktas (se Johnsson-Smaragdi 1983 och Roe 1983).

Utfallet av de longitudinella LISREL-analyserna är tillfredsställande. Variationen i pojkarnas yrkesförväntan kan förklaras

till 44 procent och flickornas till 41 procent. Motsvarande förklaringsgrad för gymnasievalet är för pojkmodellen 54 procent och flickmodellen 47 procent. Detta är ett stimulerande resultat, vilket är i paritet med den tidigare refererade statusförvärvsforskningens förmåga att i kausala modeller återge riktningen och styrkan på de olika bakomliggande och mellanliggande faktorernas inflytande över yrkes- och utbildningsaspirationer (se t ex figur 2.3 och 2.4). Modellerna uppvisar dessutom god anpassning till data och därmed god förmåga att reproducera den empiriska korrelationsmatrisen.

I vilken utsträckning influerar då TV som socialisationsagent ungdomarnas yrkesförväntningar? Som framgår av modellerna för pojkar och flickor finns det inte i någon av dem en direkt relation från TV till statusdimensionen av yrkesplanerna. Jämfört med familjebakgrunden och skolprestationerna utövar inte TV-konsumtionen något märkbart inflytande. Detta gäller också för tvärsnittsmodellerna.

Det finns naturligtvis flera olika omständigheter som kan ha medverkat till detta resultat. I denna studie har medvetet valts att undersöka TV:s inflytande på en av de frågor där andra socialisationsagenters aktiva inflytande sannolikt gör sig mest gällande: frågan om barns framtid. TV kämpar här i största möjliga konkurrens med andra socialisationsagenter om ungdomarnas uppmärksamhet.

Som frågan är formulerad gäller det inte för ungdomarna att ge uttryck för kunskap om olika yrken eller ange inställning till olika yrkens könsbundenhet. Inte heller har vi valt att studera ungdomarnas drömyrke, dvs det yrke de helst av allt skulle vilja bli om inga hinder fanns. Vi har valt att koncentrera uppmärksamheten på barnens uppfattning om vad de i själva verket tror de kommer att få för yrke. Det är denna frågeställning som kan antas utlösa störst aktivitet från omgivningen.

Den yrkesförväntan som ungdomarna ger uttryck för är en komplicerad väv av egna önskningar, kunskaper och bedömningar samt interaktion med omgivningen. Det är denna 'slutprodukt' som vi

studerar. Men under uppbyggnaden av yrkesförväntan är det sannolikt att TV kan fungera som inspiratör, kunskapsgivare, idéskapare mm. Våra resultat utesluter på intet sätt att TV kan fylla en viktig uppgift under denna uppbyggnadsprocess. Att så skulle kunna vara fallet indikeras också av att ungdomarna både vid 11- och 15-års ålder anger massmedier som viktiga informationskällor i yrkesvalsfrågor.

De höga anspråken på TV:s genomslagskraft tar sig också det uttrycket att vi förväntade oss direkta relationer, formulerade i kausala termer. Sammantaget innebär detta att vi har ställt mycket höga krav på TV:s inflytande. Dessa krav har TV i detta sammanhang inte uppfyllt. Detta utesluter givetvis inte att TV skulle kunna utöva ett inflytande om endast någon av dessa stränga förutsättningar mildrades.

En annan anledning till frånvaron av ett direkt inflytande kan vara TV-variabelns uppbyggnad. Den vardagliga TV-konsumtionen är ett rent mängdmått. Även om vi vet att ungdomarna huvudsakligen ser på underhållningsprogram och tämligen väl vet vad dessa innehåller, så är det ändå möjligt att en nyansering i någon riktning skulle kunna vara fruktbart. Man kan tänka sig att studera det vanemässiga tittandet på olika programkategorier och även att övergå till att studera det faktiska tittandet, helst då under mycket lång tidsperiod.

Ytterligare en förklaring kan vara att differentieringen av vårt urval inte varit tillräcklig. Det är inte omöjligt att TV:s effekter skulle bli märkbara om uppmärksamheten koncentrerades på t ex extremgrupper. Ett annat alternativ är att studera individer vilka avviker från det gängse mönstret. Man kan t ex studera relationen mellan TV och yrkesplaner för de ungdomar som har en låg sociokulturell status, men mycket höga betyg.

Vad som kan konstateras i denna undersökning är dock att den vardagliga TV-konsumtionen inte utövar något märkbart inflytande på yrkesförväntningarna hos våra ungdomar när dessa är mellan 11 och 15 år gamla. De longitudinella modellernas goda anpassning och höga förklaringsgrad samt resultatens överensstämmelse

med tidigare forskning om inflytandet från social bakgrund och skolprestationer talar för att frånvarandet av inflytande från TV inte kan betraktas som en funktion av en misslyckad modell.

Barnens självkänsla antogs i vår hypotetiska modell i väsentlig grad influera yrkesplanerna. Det är en naturlig förväntan att barnens uppfattning om sin egen förmåga skulle medverka till en höjning eller sänkning av aspirationerna utöver det inflytande som utomstående socialisationsagenter kan tänkas utöva. Självkänslans betydelse har också empiriskt dokumenterats av t ex Gilbert (1977). Hypotesen om att en positiv självkänsla medverkar till att höja förväntningarna infriades dock endast för modellen för pojkar i årskurs 5.

Det är möjligt att självkänslans betydelse är så underordnad den sociala bakgrundens och skolans inflytande att självkänslan inte får någon genomslagskraft i förväntningarna. Detta har tidigare hävdats och empiriskt demonstrerats av Wilson och Portes (se figur 2.4). Det kan dock anses lika troligt att yrkesförväntningarna är en så komplicerad företeelse i ungdomarnas medvetande att begreppets relation till den egna personligheten inte tillfredsställande kan åskådliggöras med hjälp av ett mätinstrument som endast fångar in en aspekt av personligheten, nämligen självkänslan. Här kan jämföras med Supers taxonomi över 'självbegreppets meta-dimensioner' (Super 1984:211).

Inte oväntat framträder familjebakgrunden och skolans bedömning av elevernas prestationer som betydelsefulla faktorer. När barnen i vår panel är i 11-års åldern är det enbart familjens inflytande som gör sig gällande. Med tiden träder också skolprestationerna in i bilden, men bakgrunden fortsätter att influera ungdomarnas förväntningar. Denna påverkan är dels direkt, dels indirekt via skolprestationerna och valet till gymnasiet. Att den sociala bakgrunden har en direkt inverkan på utbildningsplaner och senare uppnådd utbildningsnivå har bl a konstaterats i en brett upplagd brittisk undersökning (Halsey et al 1980).

Av de båda faktorer som konstituerar familjebakgrunden i vår studie är det med något undantag så att det är föräldrarnas sam-

manlagda utbildningsstatus som väger tyngst. Här spelar sannolikt föräldrarnas varierande förtrogenhet med utbildningsväsendet samt egna möjligheter att påverka och underlätta ungdomarnas studiesituation in. Detta får också ett uttryck i modellerna, vilka demonstrerar att det finns en direkt, positiv relation mellan familjebakgrund och skolprestationer samt val till gymnasiet. Inflytandet från barnens närmiljö kan dels ses som ett uttryck för föräldrarnas medvetna och omedvetna påverkan på barnens kunskaper, värderingar, intressen och föreställningar, dels som att barnen själva aktivt och även omedvetet studerar, bearbetar och i viss utsträckning även inhämtar omgivningens värderingar, synsätt och referensramar.

Skolans betygsättning av eleverna återverkar starkt på deras framtida studie- och yrkesplaner. Nivån på betygen från grundskolan förutsäger i stor utsträckning längden på ungdomarnas gymnasieutbildning och inverkar via denna också på yrkesplanerna. Det finns även en direkt påverkan på dessa från betygen.

Sammantaget visar sig familjebakgrunden och skolans bedömning av elevernas prestationer samt gymnasieplaner i våra longitudinella modeller kunna förklara omkring 40 procent av variationen i poj-karnas och flickornas yrkesförväntningar.

Våra resultat stöder Wilson och Portes (1975) tes att de strukturella dimensionerna påverkar barnens planer mer än socialpsykologiska aspekter som barnens självkänsla. Den direkta påverkan från familjebakgrunden återspeglar betydelsen av inflytandet från ekonomiska, sociala och kulturella förhållanden. Skolprestationerna, i form av betyg, pekar på en process där ett aktivt rekryterings- och urvalsförfarande från omgivningen kan spåras. Om t ex en elev vill bli veterinär och har 2.0 i medelbetyg är det sannolikt att skolans funktionärer avråder från detta och från att välja N-linjen samt också upplyser om att intagningspoängen till veterinärlinjen för närvarande är extremt hög. Självfallet är denna rådgivning påverkad av arbetsmarknadens utseende, den lokala situationen mm.

Våra resultat får dock inte tolkas som att dessa faktorerers betydelse är för alltid givna och också lika kraftigt påverkar den slutligt uppnådda yrkesstatusen. Det finns t ex dokumenterat att detta inflytande successivt kan försvagas och att det i stället är uppnådd utbildningsnivå och första arbete som bäst kan förklara den yrkesstatus som män uppnår i vuxen ålder (se Featherman och Stevens 1982).

Ett av syftena med denna studie har varit att fästa uppmärksamhet på både pojkars och flickors yrkesplaner för att något korrigera den ensidighet i studier av pojkar och män som tidigare präglat stora delar av forskningen om förväntad och uppnådd utbildnings- och yrkesstatus.

Vid en jämförelse visar det sig att flickornas yrkesförväntningar kan förklaras med samma faktorer som pojkarnas, att strukturen är densamma, att förklaringsgraden är lika hög, men att det också finns flera intressanta skillnader.

Pojkarnas val av gymnasielinje influerar mycket starkare deras yrkesplaner än vad som är fallet för flickornas del. Detta illustrerar Marinis (1978) konklusion att de pojkar som upptäcker sig ha resurser att nå yrkesmässiga framgångar också utnyttjar dessa resurser i betydligt större utsträckning än vad flickorna gör.

Familjebakgrunden är en betydelsefull determinant både för pojkar och flickor. I relation till det inflytande som skolprestationerna har kan man notera att det totala inflytandet från bakgrunden på flickornas yrkesförväntningar är större än betygens inverkan, medan det för pojkarnas del förhåller sig tvärtom. Den direkta relationen är också väsentligt starkare för flickorna.

Likheten mellan pojk- och flickmodellen visar att yrkesvalet av flickorna och deras omgivning uppfattas som en lika viktig fråga som den är för pojkarna. Detta är med tanke på det svenska samhället inte förvånande. Sysselsättningsgraden för kvinnor i Sverige är mycket hög (SCB 1983), längden på utbildningen för kvinnor är lika lång som för män ända upp till nivån utöver grundläggande högskoleexamen (Härnqvist 1980) och det pågår sedan många

är ansträngningar att skapa likartade förutsättningar för pojkar och flickor vad gäller utbildnings- och yrkesmöjligheter.

I denna studie har inte undersökts individernas planer på familjebildning och relationen mellan hemarbete och annat yrkesarbete. Det finns amerikanska studier som pekar på att dessa aspekter till stor del är könsbundna och endast vägs in i flickornas karriärutvecklingsplaner (Tittle 1981). Det är dock knappast troligt att frågeställningen är relevant för 11-åringarna i vår panel. När dessa är fyra år äldre är det sannolikt att dessa aspekter vägs in hos vissa av ungdomarna, kanske företrädesvis de som inte planerar någon längre utbildning (jämför Malmgren 1982).

Slutligen kan det vara intressant att jämföra den övergripande likheten mellan olika faktorerers inflytande på pojkars och flickors yrkesförväntningar med den stora skillnaden i inflytande hos samma faktorer på 11-åriga och 15-åriga ungdomar. Det förefaller som om det, inom det av oss undersökta åldersintervallet, finns betydligt större skillnader mellan olika åldrar än mellan pojkar och flickor.

9.3 Metodologiska aspekter

Det har hittills varit relativt ovanligt att se forskning inom statusförvärvstraditionen formulerad och prövad med LISREL-tekniken. Ofta använder man sig av stiganalys ('path analyses') vilket bl a medför att man utgår ifrån att variablerna mäts utan mätfel och att residualerna inte är korrelerade. Det måste betraktas som en klar fördel att LISREL-programmet ger möjlighet att beakta dessa och liknande metodologiska aspekter.

I denna studie har det dessutom varit möjligt att tillgodogöra sig vissa av de förbättringar och utvecklingar av LISREL-programmet som kom i och med versionerna fem och sex (Jöreskog och Sörbom 1981). Främst gäller detta möjligheten att konstruera polychoriska och polyseriella korrelationer och ha dem som ingångsvärden samt att estimerar dem med hjälp av 'Unweighted Least Squares' (ULS).

Jöreskog och Sörbom rekommenderar speciellt att dessa korrelationer skall användas när variablerna är på ordinalskalenivå eller på ordinal- och intervallskalenivå, som fallet är i vår studie. Det mer vanliga alternativet att använda pearson-korrelationer, under antagandet att de attitydskalor och andra skalor som används kan ses som om de vore på intervallskalenivå kan leda till missvisande resultat. Detta har visats av Olsson, Drasgow och Dorans (Olsson et al 1982). Risken för felaktigheter förefaller särskilt stor när man använder sig av variabler med olika antal kategorier och varierande grad av skevhet i fördelningarna. Vid en jämförelse med resultaten från regressionsanalyserna i denna studie och LISREL-modellerna, så förefaller det dock inte som valet av beräkningsgrund av sambanden mellan variablerna i denna studie skulle ha någon större betydelse.

En finess med LISREL VI som det inte varit möjligt att utnyttja är att specificera och estimerar ett dubbelriktat inflytande mellan två variabler (icke-rekursiva relationer). Detta av den anledningen att det krävs inflytande från olika bakgrundsvariabler till de båda variabler mellan vilka ett ömsesidigt inflytande kan tänkas äga rum. Den modell som används i denna studie har inte tillåtit dubbelriktade relationer. Liknande erfarenheter har tidigare gjorts inom Mediapanel (se t ex Johnsson-Smaragdi 1983).

Med den andra generationens multivariata tekniker typ LISREL har det blivit möjligt att studera relativt komplicerade samhällsvetenskapliga problem med mycket kvalificerade metoder. Detta får dock inte förleda oss att inte använda deskriptiv statistik och enbart förlita oss till multivariata tekniker. Den deskriptiva statistiken har ett stort egenvärde. Olika enstaka relationer kan studeras med betydligt större nyansrikedom och utförlighet än vad som är fallet i de multivariata analyserna.

Den deskriptiva statistiken är för övrigt ett självklart och nödvändigt första steg i en multivariat analys. Så kräver t ex LISREL-programmet att de enskilda manifesta variablerna inte präglas av extrem skevhet i fördelningarna. Just detta krav var anledningen till att frågorna om ungdomarnas könsrollstänkande undandrogs från användning i den multivariata analysen.

Även varians- och regressionsanalys ger ökad inblick i materialet och underlättar övergången till multivariat analys av typ LISREL. De olika teknikerna kompletterar varandra och ger sammantaget en mer komplett bild. Dessutom får man möjlighet att till viss del konstatera om resultaten består när flera olika tekniker används.

Att resultaten av aldrig så avancerade statistiska tekniker slutligen återfaller på kvaliteten hos de enskilda variablerna kan illustreras med det instrument som utnyttjats för att mäta socioekonomisk status. I denna studie har, förutom föräldrarnas sammanlagda utbildning, använts en socioekonomisk indelning gjord av Statistiska Centralbyrån (1980a). Denna indelning tillåter en mycket detaljerad och preciserad angivning av föräldrarnas yrkesstatus. Featherman och Stevens (1982) har, i en utförlig undersökning av alternativa konstruktioner av socioekonomiska index, visat att de parameterestimater som uppnås inte är okänsliga för vilket index man väljer att representera den socioekonomiska statusen. Detta gäller även när de olika indexen korrelerar extremt högt. Featherman och Stevens har ingen lösning på vilken typ av index som är att föredra utan hävdar att man helst skall utnyttja flera olika index.

Ytterligare en aspekt är att skillnader mellan mäns och kvinnors yrkesstatus också delvis är beroende av vilket index som används.

'... sex differences in occupational attainment are highly dependent on the index of status and its ranking of occupations over which men and women are unevenly distributed.' (Featherman och Stevens 1982:142)

Det skulle varit önskvärt att kunna etablera en en-till-en relation mellan TV:s innehåll och effekten av budskapen. I en idealisk situation skulle kategoriseringen av medieinnehållet stå i en fullständig relation till kategoriseringen av effekterna.

Det skulle också varit förtjänstfullt om man kunnat kontrollera individernas exponering för mediet för att studera den grad av uppmärksamhet som ägnats åt olika program. Bristande uppmärksamhet resulterar bl a i sämre hågkomst av programmets innehåll och ger också sämre tillförlitlighet i exponeringsmättet. Vidare

finns det anledning att försöka utveckla principer och teorier om de processer som förbinder medieinnehållet med effekter t ex olika former av inlärning.

Det är dock mycket sällsynt att dessa krav uppfylls. Detta gäller såväl tvärsnittsstudier som longitudinella undersökningar. Enligt McLeod och Reeves (1980) ställs man inför närmast oöverstigliga tekniska, ekonomiska, teoretiska och metodologiska problem.

Slutligen bör uppmärksamheten riktas mot att vi använder individens ålder som mått på utvecklingsmässig nivå. Med tanke på att barn med samma kronologiska ålder uppvisar en avsevärd spridning i utvecklingsstatus, skulle det varit önskvärt med ett mått som kunde tagit hänsyn till detta (jämför Rosengren och Windahl, under tryckning).

9.4 Framtida forskning

Haller har i en artikel poängterat hur viktigt det är att studera hur förväntningar och aspirationer växer fram hos barn. Detta är ett område där vi vet 'nästintill ingenting' (Haller 1982:24). Bristen på kunskap om hur olika socialisationsagenter inverkar på ungdomarnas formering av planer och förväntningar gör det angeläget att skissera tänkbara utvecklingar av den forskning som är intresserad av samspelet mellan TV och barnens förväntningar och planer.

Det är möjligt att TV:s inflytande på yrkesplaner främst gör sig gällande när omgivningen inte är aktiv och när ungdomarna själva inte pålägger sig restriktioner eller överväganden där andra inflytelseströmmar än TV:s kan göra sig gällande. Ett sätt att pröva detta är att undersöka samspelet mellan TV och barnens drömyrke, dvs deras föreställning och idéer om en yrkesframtid när man inte behöver reflektera över sin egen kapacitet eller ta i beaktande omgivningens förväntningar.

Det finns också anledning att nansera TV-måttet. Nedbrytningen på vardagligt TV-tittande och helgtittande är ett alternativ.

Ett annat är att studera det faktiska tittandet på vissa programtyper där klart urskiljbara yrkeskaraktärer framträder. Man kan även lämna konsumtionsmättet och övergå till att konstruera mått som t ex mäter grad av behållning eller kunskap.

Ett annat angreppssätt skulle vara att differentiera mottagarna. TV:s inflytande kanske företrädesvis är förbehållet vissa extremgrupper antingen dessa extremgrupper definieras i termer av TV-konsumtion, skolprestationer eller att man avviker från gängse mönster t ex barn vars aspirationer kraftigt skiljer sig från andra barn med jämförbar bakgrund.

Ytterligare ett alternativ är att föra in fler komponenter i analysen och successivt utveckla modeller med alltmer sofistikerade och komplexa relationer (jämför Blalock 1984). Inom yrkesvalsforskningen finns det en tendens till att man använder sig av dataprogram vilka kan beakta den komplexitet som präglar yrkesvalsprocessen (Muchinsky 1983).

Strategin att studera TV:s inverkan på en för ungdomarna specifik fråga genom att placera in TV i en etablerad forskningstradition är sannolikt tillämpbar även i alternativa ansatser av ovan angivet slag. Detta skulle också ha den fördelen att det kunde tillgodose Saris och Stronkhorsts (1984) krav på att multivariata analyser replikeras med nya urval vid andra tidsperioder.

10 Summary

This study takes as its point of departure the following two questions which Comstock et al (1978) gave high priority to after having carried out an extensive review of existing mass communication research: To what degree does television influence occupational aspirations? What is the influence of television compared to that of such other agents of socialization as parents, schools and community?

In order to answer these questions, I have attempted to integrate elements from both mass communication research and from that part of occupational choice and career development research which views the individual's occupational career as an on-going process of development over time.

In this study, television has been considered as a socialization agent which has an effect upon young peoples' knowledge, attitudes, expectations and behavior. Television informs, explains and comments upon events and relationships. Television is a means of expressing continuity in society, television entertains, etc. This effect-oriented perspective must however be complemented with a perspective that recognizes the individual as active and selective in her or his use of the media (the "uses and gratification" approach). Through television and other media, the individual builds up knowledge about the surrounding world,

seeks information, studies models for creating her och his own identity, learns about social roles and social interaction, observes integrating elements in society, finds entertainment, etc.

A characteristic feature of those theories which view the individual's occupational aspirations as part of a very lengthy process of development, is that the individual is thought to go through several different stages and that the individual's development is influenced by a number of determinants.

According to Super (1984), five consecutive stages can be distinguished: growth, exploration, establishment, maintenance and decline. The exploration stage can in turn be divided into a fantasy phase, a tentative phase and a realistic phase.

Within the field of occupational choice research which particular looks at development, there are researchers who have chosen to formulate their assumptions in the form of models in which causal relations have been studied with the help of techniques of multivariate analysis (see for example Sewell and Hauser 1980). These "status attainment" theories generally begin from the variables of social origins and mental ability and then introduce other variables between these and the variable to be explained; whether it be educational or occupational aspirations and/or attainment. These intervening variables are usually of four types: measures of interpersonal influences, social structures, individual performances and personal characteristics (Kerckhoff 1980).

Research on career development generally differentiates between aspirations and expectations. Aspirations are the expression of what one would most of all like to be, while expectations are seen as an expression of what one believes one will actually have as an occupation. This study focuses upon young people's expectations together with those factors which can explain how these expectations arise.

The bulk of status attainment research has been devoted to studying the occupational plans and choices of boys and men. Thus, there is every reason to study the occupational expectations of both girls and boys in order to observe differences in early occupational socialization if possible. This can serve as an explanation for the sexual segregation of the Swedish labor market. Consequently, this study gives as much attention to girls as to boys. Furthermore, status attainment research has overwhelmingly studied individuals who are 16 years or older. In contrast, this study has concentrated upon the period just before puberty and the earlier part of puberty, i.e. when the children were approximately 11 to 15 years old.

The period just before and in the beginning of the teenage years is a time when the individual must make decisions and develop competencies in a number of areas:

'(1) accepting changes in one's body and developing a positive body image; (2) developing more completely defined sex roles and learning about cross-sex relationships; (3) beginning to achieve economic and emotional independence (freedom from authority); (4) preparing for future occupational and family roles; and (5) developing civic competence.' (Faber et al 1982)

The early teenage years are also a period when society more actively begins to influence children's future plans. This influence can be seen for instance in the form of institutionalized decisions that must be made when the students begin in the upper level of their basic mandatory 9 year schooling (at age 13).

During this period children's television consumption goes through a dramatic change. From having been at a high point at the time the children were around 11 years old, television consumption drops to one of the lowest levels in an individual's life.

In order to analyze the questions of whether television can influence the occupational expectations of young people as well as the relative importance of television compared to other agents of socialization, we have designed a conceptual schema, which is in many ways similar to the models to be found in status attain-

ment research (see for example Sewell et al 1970). Using this conceptual schema, we have specified a number of hypotheses: Children's occupational expectations can be explained by the direct and indirect influence of their parents' socio-economic status and education, the children's self-esteem and television consumption, the schools' opinion of the children's performance as well as the children's choice of "gymnasium". (The Swedish upper level school or "gymnasium" is divided into various university preparatory and occupational streams, which the children apply to and where they compete for places on the basis of their grades during their final year of basic mandatory education, year 9; they are 14 or 15 when they go through this process and over 80% of them continue on to "gymnasium".) It is assumed that there is a greater possibility to explain 15 year olds' occupational expectations than to explain those of 11 year olds. The structure of influence upon girls' and boys' occupational expectations are similar. Social background exercises both a direct and indirect influence. The effect of school is greater upon the older children than upon the younger, and also stronger upon boys' occupational expectations than upon girls'. Positive self-esteem leads to higher educational and occupational expectations. Television's influence is greater when the children are 11 years old than when they are 15. Television strengthens occupational expectations in different areas. The over-emphasis upon high status occupations shown on television inspires heavy users to higher status expectations.

These hypotheses were tested upon a panel of young people who live in Växjö, a middle size town in southern Sweden with approximately 65,000 inhabitants. The sample consisted of 509 girls and boys in the ages of 11 to 15. The research program "Media Panel" is the framework in which the study presented in this dissertation was carried out. It is a research program carried out jointly by the Department of Information Techniques at the University College of Växjö and the Department of Sociology, University of Lund, Sweden.

Summary and Discussion of Results

Using the conceptual schema as a starting point, the analysis has been done in different stages. First, we have carried out descriptive studies of uni-variate and bi-variate distributions. Following this, parts of the conceptual schema have been tested with the help of variance and regression analyses. The complete model has been analyzed by the LISREL technique. Polychoric and polyserial correlations have been used as input data, and the estimation of models has been done with Unweighted Least Squares (ULS).

The results are presented in the following manner. First, there is a summary and discussion of descriptive results and thereafter, a discussion of the results from the analysis of the causal models.

The Descriptive Results

The descriptive results generally tend to confirm the picture of boys' and girls' occupational and educational plans that earlier Swedish research has presented.

Boys and girls choose among entirely different occupations. Their expectations are strongly shaped by gender; and this is the case both when they are 11 and 15 years old. The most frequent occupational plans for the boys at 11 years of age included professional athlete, fireperson and policeperson. The popularity of these occupations declines sharply when the children state their plans four years later. For the girls' part, there is somewhat more correspondence over the four years, but this is largely to be found in occupations such as secretary and nurse. The boys choose among a larger number of occupations than the girls do. The individual stability in occupational expectations is low for both sexes.

On the average, the occupations expected by the girls have a higher socio-economic status than those expected by the boys. This difference lessens between the ages of 11 and 15.

In a review of existing research Marini (1978) found that the mean values for boys and girls most frequently lie close to each other and that the differences are not significant. Our study tends to support Marini's findings. The explanation for the girls' higher average status in our material is that the larger part of the girls' occupational expectations are to be found in the middle of the status hierarchy.

On the other hand, Marini's thesis (see even Haller 1982) that the variance in occupational expectations is greater for boys than for girls and that this contributes to a greater degree of explanation for the boys' plans, is not however confirmed. The variance in occupational expectations is equal for boys and girls. The strongly gender bound expectations are also found in the boys' and girls' plans for their school future.

Television consumption is extensive for 11 year olds but it declines dramatically to a comparatively low level by the time they are 15 years old. Their television viewing is chiefly oriented towards entertainment programs. At every age, boys watch more television than girls do.

In a descriptive study of the relationship between television and childrens' occupational expectations, it could not be demonstrated that high levels of television viewing are associated with a tendency to choose those occupations which are frequently shown in television programs.

The hypothesis that the over-emphasis of high status occupations shown on television would inspire children to higher status expectations was not supported. On the contrary, the relationship that exists is a negative one, i.e. a high degree of television viewing is associated with expectations of occupations with lower socio-economic status.

The correlation between week-day television viewing and occupational expectations was consistently stronger than the corresponding correlation for weekend viewing. For the latter correlation there was actually a weak positive association for 15

year olds. This association was also confirmed in our analyses of variance. These results clearly indicate the danger of working with total television viewing as a unified and unambiguous concept. Watching a lot of television at week-ends doesn't necessarily infringe upon doing, for example, homework and is not generally regarded as having such a negative effect as persistent week-day television viewing. In order to avoid contradictory and misleading models and results we have therefore used only week-day television viewing in our causal models.

Causal Models

A fundamental assumption in this study is that the socialization of young people as regards occupational expectations can be seen within the framework of a general notion of development. During the period from just prior to puberty until the middle of the teenage years, the individual passes in her or his career development from the growth stage to the exploration stage - to use Super's terms. As the words imply, one cannot expect an individual during his/her growth stage to experience the same active interest in his/her future as would be the case during the exploration stage. Our LISREL models would seem to confirm this assumption of a continuing development. Although the possibilities for explaining occupational expectations of 11 year old children with the help of some of the variables that have figured so centrally in research on career development showed themselves to be rather small, the same variables increased in importance during the four years of this study, until they could explain slightly more than 40% of the variation in the children's plans for the future.

Super gives the age of 14 as the approximate time at which young people pass from the growth stage to the exploration stage. This does not, however, seem to fit Swedish youth. On the basis of the responses that we received, it seems justified to suggest a displacement to a lower age. The fantasy phase of the exploration stage appears to better correspond to the eleven year olds' desire to become professional athletes, police and veterinarians as well as to the absence of relationships in

the causal model, while if a judgement is made on the basis of the interaction between the variables and the preferences for particular occupations, the 15 year olds seem to be more in a "realistic" phase.

This displacement of the age boundaries is not unreasonable when the effects that the Swedish educational system can be assumed to have are taken into account. By the time the children finish their sixth year of school (age 13), they have already chosen certain subjects for the upper level of their mandatory schooling. This choice of subjects will to some degree steer the direction of their future. Schools have also begun to prepare the children for future choices of occupations and "gymnasium" streams, and in the fall term of their ninth year of school, the students are faced with a decision regarding their future education. Societal intervention and institutionalized occasions for making certain choices as regards their education push the young people into a more realistic phase, independent of how mature the young people are at the time. Kerckhoff (1977) has shown that societal control influences the speed with which young people approach a realistic consideration of their own future by comparing the degree of realism in the educational ambitions of English and American boys.

The models not only give support to the assumption that young people's occupational expectations can be seen as an expression of manifest deliberation in a continuous career development, but also corroborates the standpoint that it is possible to combine theory formation from both mass communication research and career development research.

The construction of the hypothetical models was mainly inspired by status attainment theories; with the important addition that television was also introduced as an agent of socialization and as such a potential source of influence. Knowledge produced from earlier research on the relationship between television and social background, was also able to be taken into account in the model (see Johnsson-Smaragdi 1983 and Roe 1983).

The results of the longitudinal LISREL analyses are gratifying. 44% of the variation in the boys', and 41% of the variation in the girls' occupational expectations was explained. The corresponding degree of explanation for choice of "gymnasium" stream are 54% for the boys' model and 47% for the girls'. This is an exciting result and is on a par with the ability of status attainment research to show in causal models the direction and strength of the influence of underlying and intervening factors upon occupational and educational aspirations. The models exhibit a good overall fit to the data and thereby, a good ability to reproduce the empirical correlation matrix.

To what degree then does television, as an agent of socialization, influence the occupational expectations of young people? It is evident from the models that none display a direct relationship between television and the status dimension of occupational plans. Compared to family background and educational performance, television consumption does not exercise any significant influence.

There are of course a number of different circumstances that can have contributed to this result. A conscious choice has been made in this study to investigate the influence of television upon an area where other agents of socialization most probably have the strongest effect; namely young people's future situation. As regards this question, television struggles here in great competition for young people's attention.

The occupational expectations which the young people give expression to consists of a complex woven fabric of their own desires, knowledge and judgements as well as the interaction with their surroundings. This is the "end-product" that stands center stage under the spotlights. However, during the formation of occupational expectations, television in all probability may act as a source of inspiration, a bestower of knowledge, a creator of ideas, etc. Our results in no way exclude the possibility of television performing an important function during the formation process. That this may be the case, is indicated by the fact that at both the ages of 11 and 15, the young

people state that the mass media are an important source of information regarding the question of choice of occupation.

A further explanation can be that our sample was insufficiently differentiated. It is possible that television's effects would be more observable if our attention had been concentrated on, for example, extreme groups. Another alternative would be to study individuals who deviate from the prevalent pattern. For example, one could study the relationship between television and occupational plans for young people who have low socioeconomic status but who have very high grades.

What can be ascertained from this study is that week-day television consumption does not exercise any observable influence upon the occupational expectations of our young people between 11 and 15 years of age.

In our hypothetical model, children's self-esteem was assumed to influence occupational plans to a significant degree. It is natural to expect that children's perception of their own ability would contribute to a raising or lowering of aspirations beyond the effect that outside agents of socialization can be thought to have. The importance of self-esteem has also been empirically documented by, among others, Gilbert (1977). But the hypothesis that a positive self-esteem tends to raise expectations was not demonstrated in any of the models with the exception of the model for boys of 11 years of age.

Not unexpectedly, family background and the school's evaluation of the students' performance are important factors. When the children in our panel are 11 years old, it is only the family that asserts its influence. But in time, school performance also enters into the picture, while family background continues to influence the young people's expectations. This influence is in part direct and in part indirect through school performance and choice of school future.

Of the two factors which constitute family background in our study, with some exception it is the combined educational status

of the parents that carries most weight. Here the parents' varying familiarity with the educational system among with their own possibilities to affect and facilitate their childrens' academic situation probably play an important role. This is expressed in the models as a direct positive relation between family background and school performance as well as the choice of future schooling. Influence from the children's immediate environment can be seen in part as an expression of the parents' conscious and unconscious influence on the children's knowledge, values, interests and ideas, and in part as that the children themselves actively and even unconsciously study, interpret and to a certain extent pick up the values, point of views and frame of references of their surroundings.

The school's grading of students has strong repercussions upon their future educational and occupational plans. The level of the grades from the basic mandatory 9 year school, predicts to a large degree the length of the young people's "gymnasium" studies and via this also has an effect upon occupational plans. There is also a direct influence upon these plans from the grades obtained. Taken together, the factors of family background, the school's evaluation of the students' performance and future school plans in our longitudinal models, can explain around 40% of the variation in girls' and boys' occupational expectations.

Our results support Wilson and Portes' (1975) thesis that 'structural dimensions' to a greater extent affect children's plans than do social-psychological aspects such as children's self-esteem and influence of significant others. The direct effect of family background reflects the importance of influence from economic, social and cultural conditions. School performance, in the form of grades, points to a process in which active recruitment and selection mechanisms from the social surroundings can be detected.

One of the goals of this study has been to focus attention on both girls' and boys' occupational plans so as to somewhat correct the one-sided emphasis in research on boys and men which has characterized a large part of previous research on expected and achieved educational and occupational status.

By means of a comparison, we have found that girls' occupational expectations can be explained by the same factors as for the boys', that the structure is the same, that the degree of explanation is just as high, but that there are also interesting differences.

The boys' choice of "gymnasium" stream is more strongly influenced by their occupational plans than is the case for the girls. This illustrates Marini's (1978) conclusion that those boys who are found to have resources for achieving occupational success, also use these resources to a significantly greater extent than what girls do.

Family background is a significant determinant for both boys and girls. In relation to the influence which school performance has, one can note that the total influence from family background upon girls' occupational expectations is greater than the effect of grades, while for boys the relationship is the reverse. Also the direct relationship is considerably stronger for girls.

The similarity between the boy model and girl model reveals that girls' occupational choices are viewed by girls and their surroundings as being as equally an important question as it is for the boys. In view of Swedish society this is not surprising. The degree of labor force participation for women in Sweden is very high, the length of their education is similar to that of men as far as the college degree level, and for many years there have been on-going attempts to create similar conditions for boys and girls as regards educational and occupational chances.

Finally, it is of interest to compare the overall similarity between the influence of different factors upon girls' and boys' occupational expectations with the large difference in influence of the same factors upon 11 year olds and 15 year olds. It seems to be the case that within the age intervals which we have studied, there are greater differences between age groups than between girls and boys.

Appendices

Appendix 1. Yrkesförväntan hos barn och ungdom

Barnen tillfrågades om vilket yrke de trodde att de faktiskt skulle komma att få som vuxna. Frågan kodades i två dimensioner: dels en horisontell dimension, där yrkena indelades efter SCB:s yrkesschema, dels en vertikal dimension där yrkena klassades enligt SCB:s socioekonomiska klassificering av förvärvsarbetande (SCB 1980 a).

Yrkesområden

SCB:s klassificering i yrkesområden består av nio huvudkategorier:

- 0 Naturvetenskapligt, tekniskt samt samhällsvetenskapligt, humanistiskt och konstnärligt arbete
- 1 Administrativt arbete
- 2 Kameralt och kontorstekniskt arbete
- 3 Kommersiellt arbete
- 4 Lantbruks-, skogs- och fiskeriarbete
- 5 Gruv- och stenbrytningsarbete
- 6 Transport- och kommunikationsarbete
- 7-8 Tillverkningsarbete
- 9 Servicearbete

Vid indelningen i områden har det varit möjligt att ta med de svar som inte givit uttryck för en entydig yrkesförväntan, t ex veterinär, men väl angivit inom vilket område som individen tänker sig arbeta, t ex 'något med djur'.

Yrkesstatus

SCB:s socioekonomiska indelning består av följande kategorier:

Arbetare

- 11 Ej facklärd, i varuproduktion
- 12 Ej facklärd, i tjänsteproduktion
- 21 Facklärd, i varuproduktion
- 22 Facklärd, i tjänsteproduktion

Tjänstemän

- 33 Lägre tjänstemän I
- 36 Lägre tjänstemän II
- 46 Tjänstemän på mellannivå
- 56 Högre tjänstemän
- 57 Ledande befattningar

Företagare

- 60 Fria yrkesutövare med akademiker yrken
- 79 Företagare (exkl lantbrukare)
- 89 Lantbrukare

Övriga

- 91 Oklassificerbara anställda
- 99 Uppgift saknas

Denna indelningsgrund skiljer sig från de tidigare använda inom Mediapanel, där man i stället utgått från en socialgruppsindelning. En fördel med SCB:s socioekonomiska klassificering är att den utgör en utförlig och aktuell katalog, vilket möjliggör en distinkt klassificering (SCB 1980a).

För att erhålla en graderad statusskala har följande omklassificering använts:

- 1 Ej facklärd arbetare inom varu- och tjänsteproduktion
- 2 Facklärd arbetare inom varu- och tjänsteproduktion

- 3 Lägre tjänstemän I
- 4 Lägre tjänstemän II
- 5 Tjänstemän på mellannivå
- 6 Högre tjänstemän, ledande befattningar, fria yrkesutövare
 med akademikeryrken

Kategorierna '79 Företagare' och '89 Lantbrukare' har utesluttits ur analyserna på grund av svårigheter att meningsfullt stratifiera dessa. Detta har inneburit en ökad stringens i skalan för vertikal status på bekostnad av en ringa ökning av bortfallet (2.6 procent i årskurs 5 och 0.6 procent i årskurs 9). Vid varians- och regressionsanalyser samt beräkningar av medelvärden har lägre tjänstemän I och II sammanslagits och värdena transformerats till en skala från 1 till 5.

Appendix 2. Ungdomarnas planerade val till gymnasiet

På hösten i årskurs 9 fick ungdomarna i vår panel ange sina eventuella gymnasieplaner. Av tabell 2-1 framgår dels vilka gymnasielinjer som var aktuella, dels vilka planer som ungdomarna uppgav.

Tabell 2-1 Ungdomarnas planerade gymnasieval i årskurs 9.
Uppdelat efter kön.

	Pojkar	Flickor
	%	%
Hemteknisk kurs, 1 år		1
Plastvaruindustri, 1 år		
Jordbruk, 1 år		
2-årig jordbrukslinje	2	
Jordbruk, Övrigt:		1
Undersköterska/are, 1 år		1
Skötare i psykiatrisk vård, 3 terminer		
2-årig vårdlinje		13
Vård, Övrigt:		
Bilskadereparationer, 2 år		
Verkstadsmekaniker, 2 år	1	
Apotekstekniker, 2 år		
Bagare och konditor, 2 år		
Frisör, dam eller herr, 3 år		2
2-årig beklädnadsteknisk linje		1
2-årig verkstadsteknisk linje	3	
2-årig fordonsteknisk linje	4	
2-årig träteknisk linje		
2-årig bygg- och anläggnings- teknisk linje	5	
2-årig el-teleteknisk linje	7	
2-årig konsumtionslinje		3
2-årig distributions- och kontorslinje	5	8
2-årig teknisk linje	2	
4-årig teknisk linje	20	2
2-årig ekonomisk linje		2
3-årig ekonomisk linje	7	8
2-årig social linje	5	13
3-årig humanistisk linje	3	6
3-årig samhällsvetenskaplig linje	5	15
3-årig naturvetenskaplig linje	12	10
Annan linje	6	1
Skall inte läsa vidare	2	4
Vet inte	9	10
n =	225	216

Appendix 3. Självkänsla hos barn och ungdom samt deras inställning till olika yrkens konststillhörighet

Barnens självkänsla mättes med hjälp av fem positivt formulerade frågor ur en svensk översättning av Rosenbergs (1965) skala över individers självkänsla:

'På det hela taget är jag nöjd med mej själv'

'Jag tycker att jag har många goda egenskaper'

'Jag klarar av att göra saker lika bra som de flesta'

'Jag tycker att jag är värd en hel del, åtminstone lika mycket som andra'

'På det hela taget uppfattar jag mej själv positivt'

För varje fråga fanns fyra svarsalternativ: 'stämmer inte alls', 'stämmer inte särskilt bra', 'stämmer ganska bra' samt 'stämmer absolut'.

Av frågorna bildades ett additivt index vars värden gick från 0 till 15. Reliabiliteten mättes med Chronbachs Alfa. Chronbachs Alfa är ett mått på den interna konsistensen och det ger ett konservativt värde, dvs reliabiliteten för skalan kan knappast bli lägre än Alfa-värdet. Alfa-värdet byggs upp av den genomsnittliga korrelationen bland frågorna samt antalet frågor. Vid samma genomsnittliga korrelation ökar Alfa-värdet med antalet frågor (Carmines och Zeller 1979). Bedömningen av vilka frågor som skall ingå i skalan blir därför en avvägning mellan Alfa-värdet och antalet frågor, eftersom ett för stort antal frågor leder till ett onödigt komplicerat arbete.

Vid reliabilitetsprovningen för självkänsla-skalan erhöles följande Alfa-värden:

Tabell 3-1 Chronbachs Alfa för självkänsla-skalan i årskurserna 5 och 9.

	Årskurs 5	Årskurs 9
Pojkar	.66	.80
Flickor	.70	.77

Barns inställning till olika yrkens könstillhörighet

I andra och tredje insamlingsvågen ställdes vardera 12 frågor om barns inställning till om olika slag av aktiviteter skulle eller kunde utföras av pojkar eller flickor. Av dessa utvaldes fem frågor, vilka ansågs ha anknytning till arbetslivet:

'Vilka passar bäst för...

att jobba på bygge

att köra lastbil

att uppfinna saker

att sköta om gamla

att dansa balett'

För varje fråga fanns svarsalternativen: 'passar bäst för pojkar', 'passar bäst för flickor', 'passar lika bra för båda' samt 'vet inte'.

Appendix 4. Betyg

För en uppskattning av skolans bedömning av elevernas prestationer i skolan har använts elevernas betyg i årskurserna 6, 7 och 9.

I årskurs 6 studeras betygen i svenska, matematik, engelska samt orienteringsämnen. I årskurserna 7 och 9 utvaldes betygen i svenska, samhällskunskap, historia, geografi och kemi. Dessa betyg sammanlades till additiva index vars reliabilitet - mätt med Chronbachs Alfa - redovisas nedan.

Tabell 4-1 Chronbachs Alfa för betygen i årskurserna 6, 7 och 9. Uppdelat efter kön.

	Pojkar	Flickor
Betyg i åk 6	.91	.90
Betyg i åk 7	.93	.91
Betyg i åk 9	.94	.93

Den höga reliabiliteten är i överensstämmelse med tidigare svensk forskning (se t ex Martens 1982:30).

För att studera om betygen i årskurs 6 kunde användas som estimatorer på de betyg som skulle kunnat utdelas i årskurs 5, studerades stabiliteten i betyg mellan årskurs 6 och 9. Nedan redovisas samvariationen mellan de aktuella betygen.

I årskurs 6 är det betyget i orienteringsämnen som korreleras mot betygen i religion, samhällskunskap, historia, geografi, biologi, kemi och fysik i årskurserna 7 och 9.

Tabell 4-2 Pearson-korrelationer mellan betygen i årskurserna
6, 7 och 9.

	åk 6 x åk 7	åk 7 x åk 9	åk 6 x åk 9
Svenska	.83	.81	.75
Matematik	.56 allmän	.63 allmän	.62 allmän
	.76 särskild	.73 särskild	.62 särskild
Engelska	.58 allmän	.78 allmän	.57 allmän
	.77 särskild	.78 särskild	.69 särskild
Religion	.74	.76	.69
Samhällskunskap	.73	.72	.71
Historia	.76	.78	.73
Geografi	.68	.72	.67
Biologi	.65	.73	.65
Kemi	.71	.77	.70
Fysik	.70	.78	.68

Appendix 5. Familjebakgrund

På motsvarande sätt som för barnen (se appendix 1) har det av föräldrarna i våg 3 uppgivna yrket kodats enligt SCB:s socio-ekonomiska klassificering (SCB 1980a).

Föräldrarnas svar har sammanvägts i ett index. I det fall där uppgifter från endast en förälder funnits har detta värde dubblats. Bortfallet på detta index är 11 procent.

I analyser där en grövre klassificering är önskvärd, t ex ANOVA, har det 9-gradiga indexet brutits ned till fyra kategorier: arbetare, lägre tjänstemän, tjänstemän på mellannivå och högre tjänstemän. Korrelationen mellan det ursprungliga och det omkodade indexet är .96.

Föräldrarnas utbildningsstatus mättes genom att ett index bildades utifrån föräldrarnas sammanlagda utbildning. I det fall där det fanns uppgifter från endast en förälder dubblerades värdet. Den ursprungliga skalan gick från folkskola till högskoleexamen. Bortfallet på indexet är 16 procent.

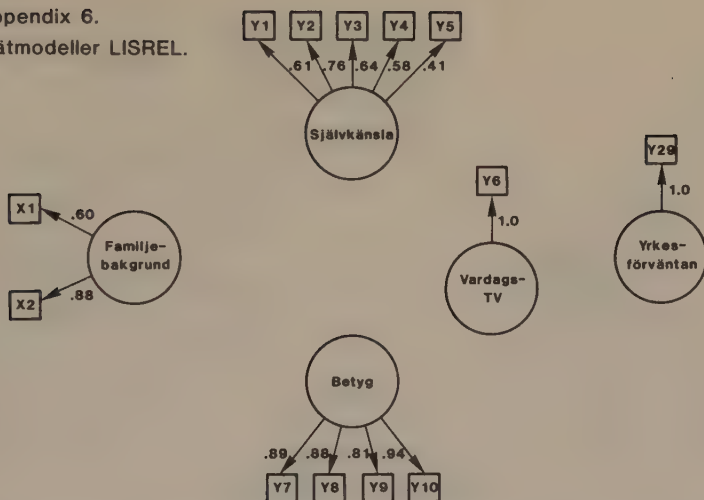
Indexet omfattar fem steg:

Kategori

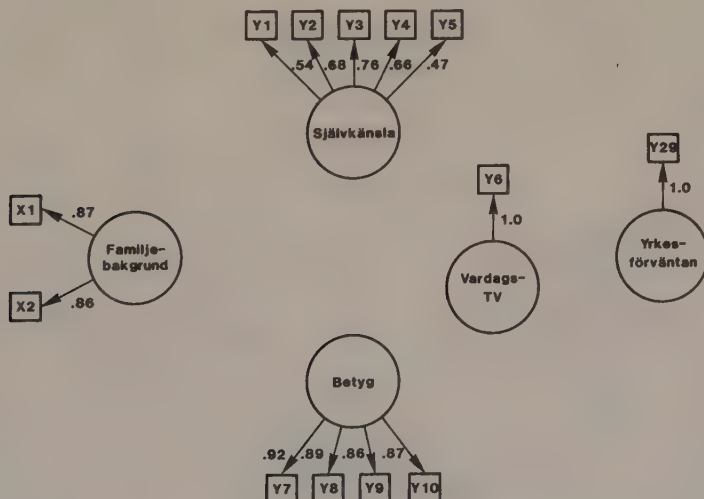
- 1 Mycket låg utbildningsstatus
- 2 Låg utbildningsstatus
- 3 Medelutbildningsstatus
- 4 Hög utbildningsstatus
- 5 Mycket hög utbildningsstatus

En jämförelse mellan bortfallets fördelning på pojkar och flickor för föräldrarnas socioekonomiska index och utbildningsindex gav tillfredsställande resultat.

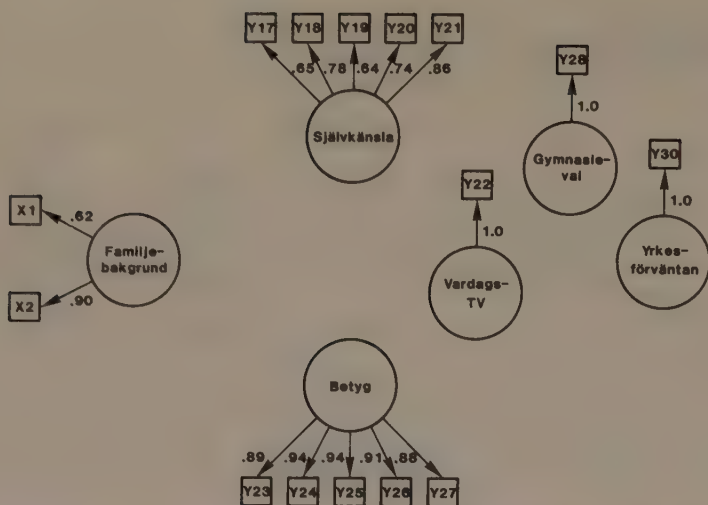
Appendix 6.
Mätmodeller LISREL.

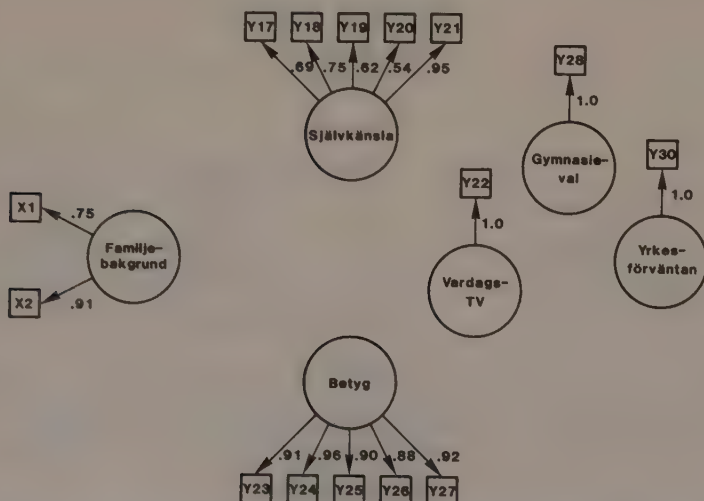
Figur 6-1 Mätmodell för LISREL-modell över pojkars yrkesförväntan i årskurs 5. Polychoriska och polyseriella korrelationer. Standardiserad lösning, ULS.

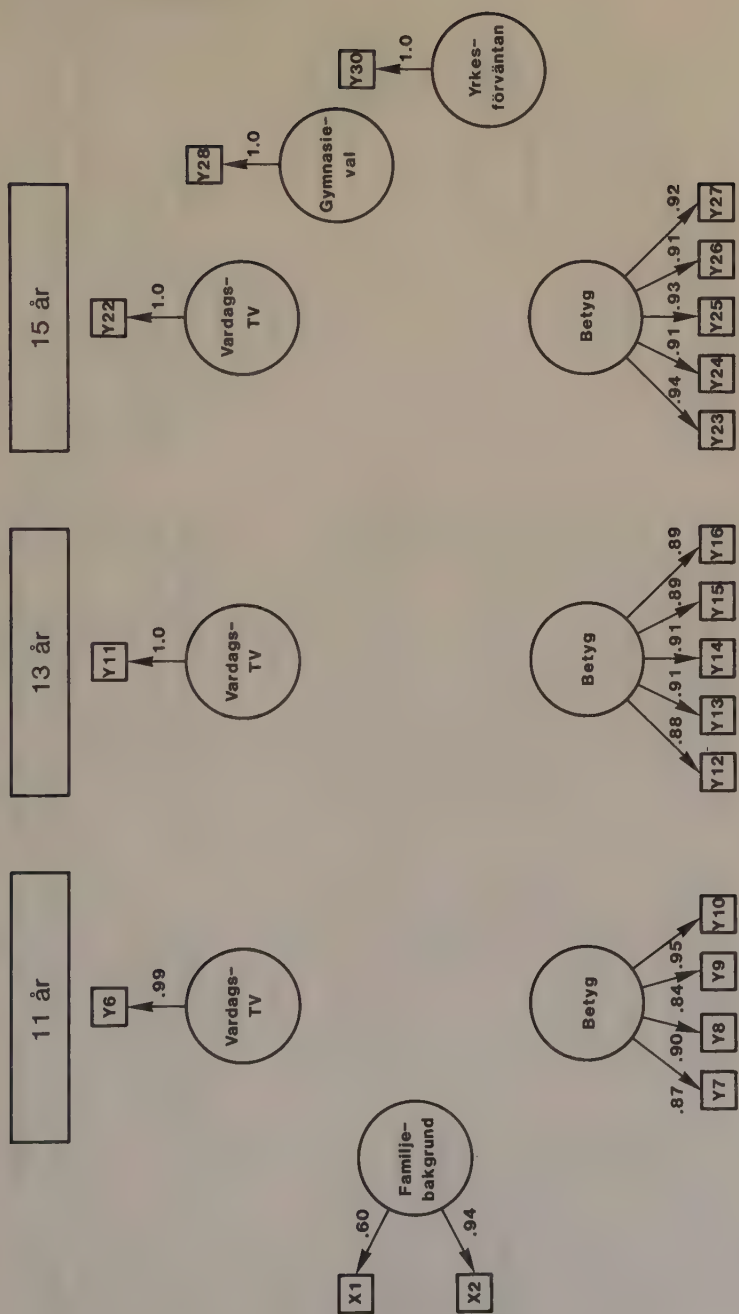
Figur 6-2 Mätmodell för LISREL-modell över flickors yrkesförväntan i årskurs 5. Polychoriska och polyseriella korrelationer. Standardiserad lösning, ULS.

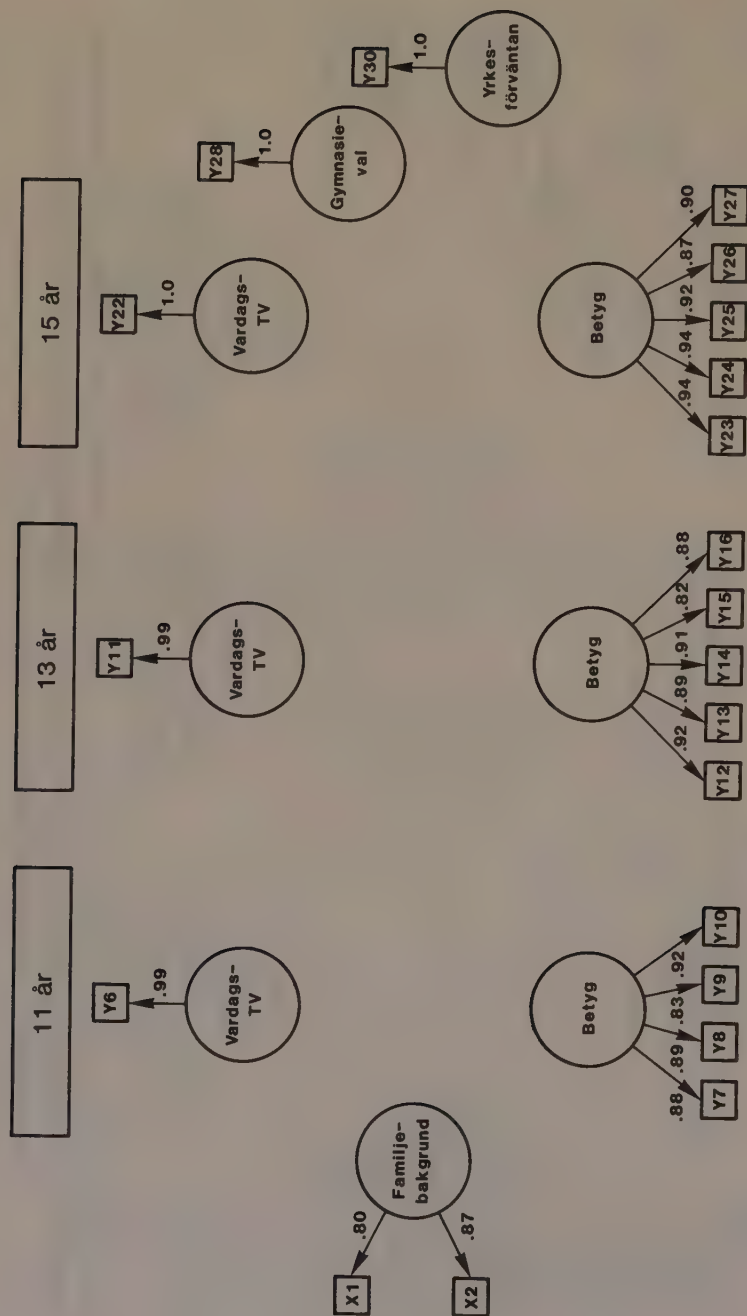
Figur 6-3 Mätmodell för LISREL-modell över pojkars yrkesförväntan i årskurs 9. Polychoriska och polyseriella korrelationer. Standardiserad lösning, ULS.

Figur 6-4 Mätmodell för LISREL-modell över flickors yrkesförväntan i årskurs 9. Polychoriska och polyseriella korrelationer. Standardiserad lösning, ULS.

Figur 6-5 Mätmodell för longitudinell LISREL-modell över pojkars yrkesförväntan. Polychoriska och polyseriella korrelationer. Standardiserad lösning, ULS.

Figur 6-6 Mätmodell för longitudinell LISREL-modell över flickors yrkesförväntan. Polychoriska och polyseriella korrelationer. Standardiserad lösning, ULS.

Referenser

- Abrahamsson, U B (1983) Människor och samhälle i TV-fiktion för barn och ungdom. (TV-världen och verkligheten. Delrapport 1). Stockholm: SR Publik- och Programforskningsavdelningen, nr 7-1983.
- Abrahamsson, U B (1984) Mormor blev myndig - blir sonen jämställd? I PUB 84, forskning om radio och TV. Stockholm: SR Publik- och Programforskningsavdelningen.
- Abrahamsson, U B (1985) Kvinnor och män i teater och film. (TV-världen och verkligheten. Delrapport 2). Stockholm: SR Publik- och Programforskningsavdelningen, nr 16-1985.
- Alexander, K and Eckland, B (1974) Sex Differences in the Educational Attainment Process. American Sociological Review 39:668-682.
- Alexander, K et al (1975) The Wisconsin Model of Socioeconomic Achievement: A Replication. American Journal of Sociology 81:324-342.
- Allardt, E (1985) Sociologi. Symbolmiljö, samhällsstruktur och institutioner. Stockholm: AWE/GEBERS.
- Alwin, D and Thornton, A (1984) Family Origins and the Schooling Process: Early Versus Late Influence of Parental Characteristics. American Sociological Review 49:784-802.
- Anisef, P (1977) The Critical Juncture: An Exploration of Role Crystallization Among Ontario Grade Twelve Students. In R Charlton, L Colley and N MacKinnon (eds) Education, Change and Society: A Sociology of Canadian Education. Toronto: Sage Educational Publishing Limited.

- Archer, C (1984) Children's Attitudes Towards Sex Role Division in Adult Occupational Roles. Sex Roles 10 (1, 2):1-9.
- Ashmore, R D and DelBoca F K (1979) Sex Stereotypes and Implicit Personality Theory: Toward a Cognitive-Social Psychological Conceptualization. Sex Roles 5:219-248.
- Baltes, P B and Nesselroade, J R (1979) History and Rationale of Longitudinal Research. In J R Nesselroade and P B Baltes (eds) Longitudinal Research in the Study of Behavior and Development. New York: Academic Press.
- Bandura, A (1969) Social-Learning of Identificatory Processes. In D A Goslin (ed) Handbook of Socialization. Theory and Research. Chicago: Rand McNally.
- Blalock, H M (1982) Conceptualization and Measurement in the Social Sciences. London: Sage.
- Blalock, H M (1984) Basic Dilemmas in the Social Sciences. London: Sage.
- Blau, P et al (1956) Occupational Choice: A Conceptual Framework. Industrial and Labour Relations Rev 9 (4). Omtryckt i B Hopson & J Hayes (eds) 1968 The Theory and Practice of Vocational Guidance. Oxford: Pergamon Press.
- Blau, P and Duncan, O (1967) The American Occupational Structure. New York: John Wiley & Sons, INC.
- Boomsma, A (1983) On the Robustness of LISREL (Maximum Likelihood Estimation) Against Small Sample Size and Non-normality. Groningen: Rijksuniversiteit.
- Broadly, D m fl (1980) Föreställningar om yrken. Stockholm: HLS, Inst för ped, Forskningsgruppen för läroplansteori och kulturreproduktion, rapport nr 9.
- Broddason, Th (1970) Children and Television in Iceland. Lund: Department of Sociology (stencil).
- Brown, D (1984) Summary, Comparison, and Critique of Major Theories. In D Brown and L Brooks (eds) Career Choice and Development. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Brown, D and Brooks, L (1984) Career Choice and Development. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Bryant, J et al (1983) Learning from Educational Television Programs. In M Howe (ed) Learning from Television, Psychological and Educational Research. London: Academic Press.
- Cann, A and Haight, J (1983) Children's Perceptions of Relative Competence in Sex Typed Occupations. Sex Roles 9:767-773.

- Carmines, E and Zeller, R (1979) Reliability and Validity Assessment. London: Sage.
- Chesebro, J (1982) Communication, Values, and Popular Television Series - A Seven Year Assessment. In G Gumpert and R Cathcart (eds) INTER/MEDIA. New York: Oxford University Press.
- Christenson, P and Roberts, D (1983) Television in the Formation of Children's Social Attitudes. In M Howe (ed) Learning from Television. Psychological and Educational Research. London: Academic Press.
- Comstock, G (1982) Education and Television: The Persistent Challenge. Television and Children 5 (3):9-13.
- Comstock, G and Fisher, M (1975) A Guide to the Pertinent Scientific Literature. Santa Monica: Rand Corporation.
- Comstock, G and Lindsey, G (1975) Television and Human Behavior: The Research Horizon, Future and Present. Santa Monica: Rand Corporation.
- Comstock, G et al (1975) Television and Human Behavior: The Key Studies. Santa Monica: Rand Corporation.
- Comstock, G et al (1978) Television and Human Behavior. New York: Columbia University Press.
- Crites, J O (1969) Vocational Psychology. The Study of Vocational Behavior and Development. London: McGraw-Hill.
- Dahlgren, A (1977) Två världar. Om skillnader mellan unga kvinnors och unga mäns verklighetssyn. Lund: CWK Gleerup.
- Davies, M and Kandel, D (1981) Parental and Peer Influences on Adolescent's Educational Plans: Some Further Evidence. American Journal of Sociology 87:363-387.
- DeFleur, M L (1964) Occupational Roles as Portrayed on Television. Public Opinion Quarterly 28:57-74.
- DeFleur, M and DeFleur, L (1967) The Relative Contribution of Television as a Learning Source for Children's Occupational Knowledge. American Sociological Review 32:777-789.
- Demo, D H and Savin-Williams, R C (1983) Early Adolescent Self-Esteem as a Function of Social Class: Rosenberg and Pearlin Revisited. American Journal of Sociology 88:763-774.
- Dorr, A (1980) When I was a Child I Thought as a Child. In S Whitney and R Abeles (eds) Television and Social Behavior: Beyond Violence and Children. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

- Dunér, A (1972) Vad skall det bli? Undersökningar om studier och yrkesvalsprocessen. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Durkin, K (1985a) Television and Sex-Role Acquisition 1: Content. British Journal of Social Psychology 24:101-113.
- Durkin, K (1985b) Television and Sex-Role Acquisition 2: Effects. British Journal of Social Psychology 24:191-210.
- Durkin, K (1985c) Television and Sex-Role Acquisition 3: Counter-Stereotyping. British Journal of Social Psychology 24:211-222.
- Entwistle, D R and Hayduk, L A (1983) Young Children's Academic Expectations. In A C Kerckhoff (ed) Research in Sociology of Education and Socialization 4:75-99. Greenwich, Connecticut: JAI Press Inc.
- Faber, R et al (1982) Coming of Age in the Global Village: Television and Adolescence. In G Gumpert and R Cathcart (eds) INTER/MEDIA. New York: Oxford University Press.
- Farmer, H S (1985) Model of Career and Achievement Motivation for Women and Men. Journal of Counseling Psychology 32:363-390.
- Featherman, D L and Stevens, G (1982) A Revised Socioeconomic Index of Occupational Status: Application in Analysis of Sex Differences in Attainment. In R M Hauser, A Haller, D Mechanic, T Hauser (eds) Social Structure and Behavior. New York: Academic Press.
- Fetler, M (1984) Television Viewing and School Achievement. Journal of Communication 34 (2): 104-118.
- Flodin, B och Hedinsson, E (1982) Analys av variabler i våg 3, Växjö. Intern Rapport. Mediapanel rapport nr 20. Lund: Sociologiska institutionen (stencil).
- Flodin, B, Hedinsson, E and Roe, K (1982) Primary School Panel. A Descriptive Report. Media Panel Report no 17. Lund: Department of Sociology (mimeo).
- Fornell, C (1982) Overview. In C Fornell (ed) A Second Generation on Multivariate Analysis. New York: Praeger Publishers.
- Gahlin, A (1984) Barn och ungdomar. Levnadsvanor i Sverige. Stockholm: SR Publik- och Programforskningsavdelningen, nr 7-1984.
- Gerbner, G and Gross, L (1980) The Violent Face of Television and Its Lessons. In E Palmer and A Dorr (eds) Children and the Faces of Television. New York: Academic Press.

- Gesser, B (1967) Högre utbildning och val av yrke. Del II. Lund: Sociologiska institutionen.
- Gesser, B (1984) Utbildning Jämlikhet Arbetsdelning. Lund: Sociologiska institutionen (stencil).
- Gettys, L D and Cann, A (1981) Children's Perceptions of Occupational Sex Stereotypes. Sex Roles 7: 301-308.
- Gilbert, S (1977) The Selection of Educational Aspirations. In R Carlton, L Colley and N MacKinnon (eds) Education, Change and Society: A Sociology of Canadian Education. Toronto: Gage Educational Publishing Limited.
- Ginzberg, E (1984) Career Development. In D Brown and L Brooks (eds) Career Choice and Development. San Francisco: Jossey-Bass Inc.
- Ginzberg, E, Ginsburg, S W, Axelrad, S and Herma, J L (1951) Occupational Choice: An Approach to a General Theory. New York: Colombia University Press.
- Golding, P (1981) The Missing Dimensions - News Media and the Management of Social Change. In E Katz and T Szecskö (eds) Mass Media and Social Change. London: Sage.
- Goslin, D A (1969) (ed) Handbook of Socialization. Theory and Research. Chicago: Rand McNally.
- Greenberg, B S (1980) Life on Television. Content Analyses of U.S. TV Drama. Norwood, New Jersey: Ablex Publishing Corporation.
- Greenberg, B S (1982) Television and Role Socialization: An Overview. In D Pearl, L Bouthilet and J Lazar (eds) Television and Behavior 2. Technical Reviews. Rockville, Maryland: National Institute of Mental Health.
- Haller, A O (1982) Reflections on the Social Psychology of Status Attainment. In R Hauser, A Haller, D Mechanic and T Hauser (eds) Social Structure and Behavior. New York: Academic Press.
- Haller, A O and Portes, A (1973) Status Attainment Processes. Sociology of Education 46:51-91.
- Halsey, A H et al (1980) Origin and Destinations. Family, Class, and Education in Modern Britain. Oxford: Clarendon Press.
- Hedinsson, E (1981) TV, Family and Society. The Social Origins and Effects of Adolescents' TV Use. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Hill, J M M (1969) The Transition from School to Work. London: Centre for Applied Social Research. The Tavistock Institute of Human Relations.

- Himmelweit, H T, Vince, P and Oppenheim, A N (1958) Television and the Child. London: Oxford University Press.
- Hirsch, P (1980) The Scary World of the Nonviewer and Other Anomalies: A Reanalysis of Gerbner et al:s Findings on Cultivation Analysis, Part 1. Communication Research 7: 403-456.
- Hjortzberg-Nordlund, F och Marnell, M (1974) Tonåringars studie- och yrkesval. SÖ, FOUrapport nr 12. Stockholm: Utbildningsförlaget.
- Holland, J (1980) Women's Occupational Choice: The Impact of Sexual Divisions in society. (Reports on Education and Psychology nr 3.) Stockholm Institute of Education. Department of Educational Research.
- Hopson, B and Hayes, J (eds) (1968) The Theory and Practice of Vocational Guidance. Oxford: Pergamon Press.
- Husén, T (1978) Skola i kris: ett internationellt perspektiv. I Y Zotterman (red) Skola i kris. Stockholm: Liber förlag.
- Härnqvist, K (1978) Individual Demand for Education. Analytical Report. Paris: OECD.
- Härnqvist, K (1980) Individers efterfrågan på utbildning. I S Franke-Wikberg och U P Lundgren (red) Karriär och levnadsbana. En antologi om studie- och yrkesval. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Härnqvist, K och Grahm, A (1963) Vägen genom gymnasiet. Elevernas syn på valsituationer och studieförmer. 1960 års gymnasieutredning. SOU 1963:15. Stockholm: Eckl. departementet.
- Janson, C-G (1978) The Longitudinal Approach. Problems and Possibilities in the Social Sciences. Project Metropolitan, Research Report nr 9. Stockholm: Department of Sociology.
- Janson, C-G (1981) Some Problems of Longitudinal Research in the Social Sciences. In F Schulsinger, S Mednick and J Knop (eds) Longitudinal Research. Methods and Uses in Behavioral Science. Boston: Martinus Nijhoff Publishing.
- Jeffries-Fox, S K (1978) Television's Contribution to Young People's Conceptions about Occupations. Dissertation Abstracts International 39 (10-A):1979.
- Jeffries-Fox, S Kand Jeffries-Fox, B (1980) Gender Differences in Socialization Through Television to Occupational Roles. Paper presented to the International Communication Association, Mass Communication Division. Acapulco, Mexico, May 1980 (mimeo).

- Johnsson-Smaragdi, U (1978) Grundskolepanelen. Intern rapport. Mediapanelrapport nr 3. Lund: Sociologiska institutionen (stencil).
- Johnsson-Smaragdi, U (1983) TV Use and Social Interaction in Adolescence. A Longitudinal Study. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Johnston, J and Ettema, J S (1982) Breaking Stereotypes with Children's Television. Beverly Hills: Sage Publications.
- Jundin, S (1979) När barn köper. Undersökning om ungdomars uppfattningar om konsumtion och arbete och antaganden om hur dessa formas och förändras. Stockholm: EFI, Handelshögskolan.
- Jundin, S (1983) Barns uppfattningar om konsumtion, sparande och arbete. Stockholm: EFI, Handelshögskolan.
- Jönsson, A (1985) TV ett hot eller en resurs för barn. En longitudinell studie av relationen mellan TV och skola. Malmö: CWK Gleerup.
- Jöreskog, K G (1981a) Basic Issues in the Application of LISREL. DATA, Communications in Computer Data Analysis 1 (1):1-9.
- Jöreskog, K G (1981b) Introduction to LISREL V. DATA, Communications in Computer Data Analysis 1 (2):1-8.
- Jöreskog, K G and Sörbom, D (1981) LISREL VI. Analysis of Linear Structural Relationships by Maximum Likelihood and Least Squares Methods. University of Uppsala: Department of Statistics.
- Kalisch, P A and Kalisch, B J (1984) Sex-Role Stereotyping of Nurses and Physicians on Prime-Time Television: A Dichotomy of Occupational Portrayals. Sex Roles 10 (7/8):533-553.
- Kerckhoff, A C (1977) The Realism of Educational Ambitions in England and the United States. American Sociological Review 42:563:571.
- Kerckhoff, A C (1980) Looking Back and Looking Ahead. In A Kerckhoff (ed) Longitudinal Perspectives on Educational Attainment 1. Greenwich: JAI Press Inc.
- Kidd, J M (1981) Self and Occupational Awareness as Influences on the Career Development of Young People. In A G Watts, D Super and J Kidd (eds) Career Development in Britain. Cambridge: Hobsons Press.
- Kim, J-O and Kohout, F J (1975) Analysis of Variance and Covariance: Subprograms ANOVA and ONEWAY. In N H Nie et al (eds) SPSS Statistical Package for the Social Sciences. New York: McGraw-Hill.

- Kline, F G (1977) Time in Communication Research. In P M Hirsch et al (eds) Strategies for Communication Research. Beverly Hills: Sage.
- Kolbeinsson, Æ H (1981) Mass Media and Socialization: Children and the Televised Labour Force. Reykjavik: Háskóli Íslands (mimeo).
- Leifer, A D and Lesser, G (1976) The Development of Career Awareness in Young Children. Cambridge: Harvard University (mimeo).
- Liebert et al (1982) The Early Window. Effects of Television on Children and Youth. New York: Pergamon Press.
- Looker, D and Pineo, P C (1983) Social Psychological Variables and Their Relevance to the Status Attainment of Teenagers. American Journal of Sociology 88:1195-1219.
- Maccoby, E E and Jacklin, C N (1978) The Psychology of Sex Differences. Stanford: Stanford University Press.
- McLeod, J M and O'Keefe, G J (1972) The Socialization Perspective and Communication Behavior. In F G Kline and P J Tichenor (eds) Current Perspectives in Mass Communication Research. Beverly Hills: Sage.
- McLeod, J M and Reeves, B (1980) On the Nature of Mass Media Effects. In S Withey and R Abeles (eds) Television and Social Behavior: Beyond Violence and Children. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- McQuail, D (1984) Masskommunikationsteori. Malmö: Liber förlag.
- Malmgren, G (1982) Min framtid en analys av högstadielävers uppsatser om framtiden. Lund: Sociologiska institutionen (stencil).
- Mander, J (1980) Four Arguments for the Elimination of Television. Brighton: Harvester Press.
- Marini, M M (1978) Sex Differences in the Determination of Adolescent Aspirations: A Review of Research. Sex Roles 4:723-752.
- Marini, M M and Greenberger, E (1978) Sex Differences in Occupational Aspirations and Expectations. Sociology of Work and Occupations 5: 147-178.
- Mattsson, K (1984) Yrkesvalsfrågan. Idéer och idétraditioner inom den statliga yrkesvägledningen för ungdom. (Studies in Education and Psychology 13.) Stockholm: CWK Gleerup.
- Mediapanel (1981) Insamlingsrapport. Tredje vågen. Lund: Sociologiska institutionen (stencil).

- Morgan, M J (1980) Longitudinal Patterns of Television Viewing and Adolescent Role Socialization. University of Pennsylvania.
- Morgan, M J (1982) More Than a Simple Association: Conditional Patterns of Television and Achievement. Paper presented to The Annual Meeting of The American Educational Research Association. New York.
- Morgan, M J and Gross, L (1982) Television and Educational Achievement and Aspiration. In D Pearl, L Bouthilet and J Lazar (eds) Television and Behavior. 2. Technical Reviews. Rockville, Maryland: National Institute of Mental Health.
- Mortimer, J T et al (1982) Persistence and Change in Development: The Multidimensional Self-Concept. In P B Baltes and O G Brim Jr (eds) Life-Span Development and Behavior 4. New York: Academic press.
- Muchinsky, P (1983) 1982 Review. Journal of Vocational Behavior 23:162-165.
- National Institute of Mental Health (1982) Television and Behavior: Ten Years of Scientific Progress and Implications for the Eighties 2. Summary Report. Rockville, Maryland: National Institute of Mental Health.
- Nie, N H et al (1975) SPSS. Statistical Package for the Social Sciences. Second edition. New York: McGraw-Hill.
- Noble, G (1983) Social Learning from Everyday Television. In M Howe (ed) Learning from Television, Psychological and Educational Research. London: Academic Press.
- Olsson, U (1979) Maximum Likelihood Estimation of the Polychoric Correlation Coefficient. Psychometrika 44:443-460.
- Olsson, U, Drasgow, F and Dorans, N J (1982) The Polyserial Correlation Coefficient. Psychometrika 47:337-347.
- Pearl, B, Bouthilet, L and Lazar J (1982) (eds) Television and Behavior: Ten Years of Scientific Progress and Implications for the Eighties 2. Technical Reviews. Rockville, Maryland: National Institute of Mental Health.
- Pedhazur, E (1982) Multiple Regression in Behavioural Research. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Postman, N (1984) Den förlorade barndomen. Stockholm: Prisma.
- Reid, P T and Stephens, D S (1985) The Roots of Future Occupations in Childhood. A Review of the Literature of Girls and Careers. Youth & Society 3:267-288.

- Resursgruppen (1984) Argument för resurstilldelning. Malmö: Lärarhögskolan (stencil).
- Roberts, D F (1973) Communication and Children: A Developmental Approach. In I de Sola Pool et al (eds) Handbook of Communication. Chicago: Rand McNally.
- Roberts, K (1981) The Sociology of Work Entry and Occupational Choice. In A G Watts, D E Super and J M Kidd (eds) Career Development in Britain. Cambridge: Hobsons Press.
- Roe, K (1983) Mass Media and Adolescent Schooling: Conflict or Coexistence? Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Rogosa, D (1979) Causal Models In Longitudinal Research: Rationale, Formulation and Interpretation. In J E Nesselroade and P B Baltes (eds) Longitudinal Research in The Study of Behavior and Development. New York: Academic Press.
- Rosenberg, M (1965) Society and the Adolescent Self-Image. Princeton, New Jersey: Princeton Univ. Press.
- Rosenberg, M and Pearlin, L (1978) Social Class and Self Esteem Among Children and Adults. American Journal of Sociology 84:53-77.
- Rosengren, K E, Roe, K and Sonesson, I (1983) Finality and Causality in Adolescents' Media Use. Media Panel Report no 24. Lund: Department of Sociology (mimeo).
- Rosengren, K E och Windahl, S (1978) Forskningsprogrammet Media-panel. En programbeskrivning. Lund: Sociologiska institutionen (stencil).
- Rosengren, K E, Windahl, S et al (1986) Media Matter. TV Use in Childhood and Adolescence. (in press)
- Rubinstein, E (1983) Television and Behavior. Research Conclusions of the 1982 NIHM Report and Their Policy Implications. American Psychologist July.
- Rudemo, L (1970) Om tonåringars yrkesönsknningar. Göteborg: Pedagogiska institutionen (stencil).
- Saris, W and Stronkhorst, H (1984) Causal Modelling in Nonexperimental Research. Amsterdam: Sociometric Research Foundation.
- Schramm, W, Lyle, J, and Parker, E B (1961) Television in the Lives of our Children. London: Oxford University Press.
- Seggar, J F and Weeler, P (1973) World of Work on TV: Ethnic and Sex Representation in TV Drama. Journal of Broadcasting 17:201-214.

- Selman, R (1971) Taking Another Perspective: Role-Taking Development in Early Childhood. Child Development 42:439-453.
- Sewell, W H, Haller, A O and Ohlendorf, G W (1970) The Educational and Early Occupational Status Attainment Process: Replication and Revision. American Sociological Review 35:1014-1027.
- Sewell, W H, Haller, A O and Portes, A (1969) The Educational and Early Occupational Attainment Process. American Sociological Review 34: 82-92.
- Sewell, W H, Haller, A O and Straus, M (1957) Social Status and Educational and Occupational Aspiration. American Sociological Review 22:67-73.
- Sewell, W H and Hauser, R M (1975) Education, Occupation, and Earnings. Achievement in the Early Career. New York: Academic Press.
- Sewell, W H and Hauser, R M (1980) The Wisconsin Longitudinal Study of Social and Psychological Factors in Aspirations and Achievements. In A C Kerckhoff (ed) Longitudinal Perspectives on Educational Attainment 1. Greenwich: JAI Press Inc.
- Sewell, W H, Hauser, R M and Wolf, W C (1980) Sex, Schooling, and Occupational Status. American Journal of Sociology 86:551-583.
- Sewell, W H and Shah, V P (1967) Socioeconomic Status, Intelligence and the Attainment of Higher Education. Sociology of Education 40:1-23.
- Sewell, W H and Shah, V P (1968) Parents' Education and Children's Educational Aspirations and Achievements. American Sociological Review 33:191-209.
- Sjöstrand, C (1979) Självvärdering och social utveckling. I M Ekholm och R Lander (red) Elevernas sociala utveckling. Skolöverstyrelsens utbildningsforskning. FoU Rapport 36. Stockholm: Liber Utbildnings-Förlaget.
- Sjöstrand, P (1968) Karriärens utveckling - en socialpsykologisk analys av yrkesval. Göteborgs Univ. Monografier 1. Göteborg: Sociologiska institutionen.
- Sjöstrand, P (1980) Teorier om yrkesval. I S Franke-Wikberg och U P Lundgren (red) Karriär och levnadsbana. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Sonesson, I (1979) Förskolebarn och TV. Malmö: Esselte Studium.
- SOU 1979:56 Steg på väg. Nationell handlingsplan för jämställdhet utarbetad av Jämställdhetskommittén. Stockholm: Liber Förlag.

- SOU 1981:96 En reformerad gymnasieskola. Ett principbetänkande från Gymnasieutredningen. Stockholm: Liber Förlag.
- Statistiska Centralbyrån (1980a) Alfabetiskt yrkesregister. Stockholm: SCB.
- Statistiska Centralbyrån (1980b) Förvärvsarbetande nattbefolkning i Växjö kommun. Folk- och bostadsräkningen 1980. Stockholm: SCB.
- Statistiska Centralbyrån (1980c) Socio-ekonomisk indelning. Utvärdering, översyn och komplettering av 1974 års förslag. Stockholm: SCB.
- Statistiska Centralbyrån (1981) Statistiskt Meddelande i serien utbildning 1981:8. Stockholm: SCB.
- Statistiska Centralbyrån (1982) Socioekonomisk indelning (SEI). Meddelanden i samordningsfrågor 1982:4. Stockholm: SCB.
- Statistiska Centralbyrån (1983) Perspektiv på välfärden. Stockholm: Liber Förlag.
- Super, D E (1953) A Theory of Vocational Development. American Psychologist 8:185-190. Även omtryckt i Hopson & Hayes 1968.
- Super, D E (1981) Approaches to Occupational Choice and Career Development. In A G Watts, D Super and J Kidd (eds) Career Development in Britain. Cambridge: Hobsons Press.
- Super, D E (1984) Career and Life Development. In D Brown and L Brooks (eds) Career Choice and Development. San Francisco: Jossey Bass Publishers.
- Thelander, A-L (1972) Utbildning och yrke. En studie av socialisationsprocesser. Lund: Sociologiska institutionen (stencil).
- Tittle, C K (1981) Careers and Family. Sex Roles and Adolescent Life Plans. London: Sage Publications.
- Tremaine, L S, Schau, C G and Busch, J W (1982) Children's Occupational Sex-Typing. Sex Roles 8: 691-710.
- Tuchman, G (1978) Introduction: The Symbolic Annihilation of Women by the Mass Media. In G Tuchman et al Hearth & Home. Images of Women in the Mass Media. New York: Oxford University Press.
- Vondracek, F, Lerner, R and Schulenberg, J (1983) The Concept of Development in Vocational Theory and Intervention. Journal of Vocational Behavior 23:179-202.

- Ward, B, Mead, N and Searls, D (1983) The Relationship of Students' Academic Achievement to Television Watching, Leisure Time Reading and Homework. Nation Assessment of Educational Progress, Princeton, N.J.
- Weiking Franken, M (1983) Sex Role Expectations in Children's Vocational Aspirations and Perceptions of Occupations. Psychology of Women Quarterly 8:59-68.
- Werner, A (1972) Barn og fjernsyn. Fritidssysler, flytte-ønsker og yrkesplaner blant skoleelever i Finnmark før og etter innføringen av fjernsyn. Oslo: Universitetsforlaget.
- Wernersson, I (1983) Könsroller och tidiga föreställningar om yrkesval. Göteborg: Pedagogiska institutionen, Göteborgs Universitet.
- Williams, F, LaRose, R and Frost, F (1981) Children, Television and Sex-Role Stereotyping. New York: Praeger.
- Williams, P A, Haertel, E H, Haertel, G D and Walberg, H J (1982) The Impact of Leisure-Time Television on School Learning: A Research Synthesis. American Educational Research Journal 19 (1):19-50.
- Wilson, K L and Portes, A (1975) The Educational Attainment Process: Results from a National Sample. American Journal of Sociology 81:343-363.
- Windahl, S (1979) A Uses and Effects Model: Some Suggestions. Media Panel Report no 7b. Lund: Department of Sociology (mimeo).
- Wolf-Seibel, H R (1980) Sex Differences in Determinants of Educational and Occupational Orientation. (Project Metropolitan, Report nr 13.) Stockholm: Sociologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Ziegler, E and Child, I L (1969) Socialization. In G Lindzey and E Aronson (eds) The Handbook of Social Psychology, vol 3. Reading, Mass.: Addison Wesley.

Lund studies in sociology

1. Kurt Törnqvist Studieintressen och studiemotiv hos vuxna. En sociologisk-pedagogisk undersökning av vuxnas fritidsstudier inom Folkuniversitetet. 1954
2. Gösta Carlsson Social Mobility and Class Structure. 1958
3. Harald Swedner Ecological Differentiation of Habits and Attitudes. 1960
4. Karl Erik Rosengren Sociological Aspects of the Literary System. 1968
5. Rosmari Eliasson Könsdifferenser i sexuellt beteende och attityder till sexualitet. 1971
6. Ann-Mari Sellerberg Kvinnorna på den svenska arbetsmarknaden under 1900-talet. En sociologisk analys av kvinnornas underordnade position i arbetslivet. 1973
7. Paul Conlon The Historical Genesis and Material Basis of Racial Endogamy in Racist Societies. 1974
8. Göran Therborn Science, class and society. On the formation of sociology and historical materialism. 1974
9. Ulla Bondeson Fången i fångsamhället. 1974
10. Göran Gustafsson Partistyrka och partistyrkeförskjutningar. Förändringar i svenskt väljarbeteende under 1960-talet belysta genom data på kommunnivå. 1974
11. Sten Tellenback The Social Structure of Socialist Society - The Polish Interpretation. 1975
12. Ndidi Chibogu The institutional processes of the approved schools in southern Nigeria and Sweden. A comparative approach. 1975
13. Sven Windahl Professionella kommunikatörer - en explorativ studie. 1975
14. Göran Djurfeldt och Staffan Lindberg Behind Poverty. The Social Formation in a Tamil Village. 1976
15. Göran Djurfeldt och Staffan Lindberg Pills against Poverty. A Study of the Introduction of Western Medicine in a Tamil Village. 1976
16. Jan-Erik Nordlund Mediaumgänge - en explorativ studie. 1976
17. Jan Larsson Ungdom i industrin. En studie av arbetsanpassning mot bakgrund av statusbalansteori och referensgruppsteori. 1976
18. Bengt Furåker Stat och arbetsmarknad. Studier i svensk rörlighetspolitik. 1976
19. Håkan Wiberg Visions of the Future. 1977
20. Håkan Hvitfeldt Verklighetsförträngning. 1977
21. Anita Dahlgren Två världar. 1977
22. Anders Järnegren & Fosco Ventura Tre samhällens förändringshistoria. 1977
23. Mordechai Blanche Alienation, socialism and selfmanagement. 1977

24. Margareta Bertilsson Towards a Social Reconstruction of Science Theory. 1978
25. Gert Nilsson Oordning, ordning. Sociodramer. 1978
26. Göran Jense The Swedish Academic Marketplace. 1979
27. Gunnar Olofsson Mellan klass och stat. 1979
28. Inga Sonesson Förskolebarn och TV. 1979
29. Eva Öresjö Fritiden i bostadsplaneringen - resurs eller räddningsplanka? 1979
30. Osman Yildirim Marx's Polarization Theory and Class and Class Struggle in advanced industrial capitalist Society. 1979
31. Conny och Marianne Svenning Daghemmen, jämlikheten och klassamhället. 1980
32. Michael Pfister Hausfrauenarbeit und Entfremdung. 1980
33. Eva Fasth Aspekter på utlokalisering av högre utbildning. 1980
34. Thomas Nordström Företagsdemokrati. Försök till teorikonstruktion. 1980
35. Richard Stankiewicz Organization and Effectivity of Academic Research Groups. 1980
36. Staf Callewaert och Bengt Nilsson Skolklassen som socialt system. 1980
37. Staf Callewaert och Bengt Nilsson Samhället, skolan och skolans inre arbete. 1980
38. Thomas Brante Vetenskapens struktur och förändring. 1980
39. Lars Gunnarsson Att förändra arbetsprocessen. Volvo i Olofström och svensk industrisociologi. 1980
40. Jan Øberg Myter om vor sikkerhed. En kritik af dansk forsvarspolitik i et udviklingsperspektiv. 1981
41. Boel Berner Teknikens värld. 1981
42. Ron Eyerman False Consciousness and Ideology in Marxist Theory. 1981
43. Roy Persson Jakt och jägare. 1981
44. Elias Hedinsson Television, Family and Society. 1981
45. Peter Arvidson Massmediernas trovärdighet. 1981
46. Gillis Samuelsson Dagens pensionär - sekelskiftets barn. 1981
47. Sven-Axel Månsson Könshandelns främjare och profitörer. Om förhållandet mellan hallick och prostituerad. 1981
48. Björn Fryklund och Tomas Peterson Populism och missnöjespartier i Norden. 1981
49. Alf Ronnby Socialstaten. Till kritiken av socialtekratin. 1982
50. Brynte Fridberg Framtidens värld i nuets föreställning. Elever och lärare vid folkhögskolor om samhällets utveckling. 1982

51. Stig Larsson Könshandeln. Om prostituerades villkor. 1983
52. Katrin Fridjonsdottir Vetenskap och politik. En kunskapssociologisk studie. 1983
53. Malin Åkerström Crooks and Squares: Lifestyles of Thieves and Addicts in Comparison to Conventional People. 1983
54. Per Gahrton Riksdagen inifrån. En studie av parlamentarisk handfallenhet inför ett samhälle i kris. 1983
55. Pétur Pétursson Church and Social Change. A Study of the Secularization Process in Iceland 1830-1930. 1983
56. Anders Kjellberg Facklig organisation i tolv länder. 1983
57. Göran Arnman och Ingrid Jönsson Segregation och svensk skola. En studie av utbildning, klass och boende. 1983
58. Keith Roe Mass Media and Adolescent Schooling: Conflict or Co-Existence. 1983
59. Ulla Johnsson-Smaragdi TV Use in Adolescence: A Longitudinal Study. 1983
60. Carl-Göran Heidegren Vetenskap och revolution. Hegels väg till visdom. 1983
61. Charles Brown The Goat is mine the Lord is yours - Morthogenetic Analysis of Bhotiya-Shauka, U.P.India. 1984
62. Charlotte Nilsson Vandalism in Urban Environments. An Ecological Study. 1984
63. Miriam Spielman If Peace comes. 1984
64. Anders Gullberg Det fängslande planeringstänkandet och sökandet efter en verklighetsutväg. 1984
65. Lennart Svensson Arbetarkollektivet och facket - en lokal kamp för företagsdemokrati. 1984
66. Rune Dahlgren Unga arbetare. En sociologisk studie av 100 unga män i mellansvensk industrimiljö. 1985
67. Bo Schelin Den ojämlika idrotten. Om idrottsstratifiering, idrottspreferens och val av idrott. 1985
68. Christian Andersson Peasant or Proletarian. Wage labour and peasant economy during industrialization. The Algerian experience. 1985
69. Nicolas Demertzis Cultural Theory and Political Culture. - New Directions and Proposals. 1986
70. Tommy Nilsson Från kamratföreningar till facklig rörelse. De svenska tjänstemännens organisationsutveckling 1900-1980. 1986
71. Göran Dahl Begär och kritik. 1986
72. Hans Edvard Roos Vandalism i storstad och glesbygd. 1986
73. Bertil Flodin TV och yrkesförväntan. En longitudinell studie av ungdomars yrkessocialisation. 1986

Bertil Flodin

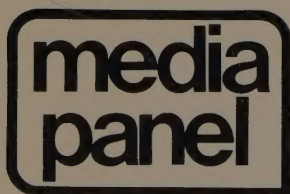
TV och yrkesförväntan

Masskommunikationsforskningen har studerat mediernas inverkan på barns kunskaper, attityder och beteenden inom en rad områden. Att medierna skulle kunna påverka barnens yrkesförväntningar har dock inte i nämnvärd grad uppmärksammats.

Yrkesvalsforskningen å sin sida har sedan länge uppmärksammat att familjen, skolan, vänner och kamrater influerar barnens framtidsplaner. Möjligheten att TV medverkar i denna process har endast marginellt berörts av den omfattande forskningen.

Syftet med denna bok är att integrera kunskaper och teorier från masskommunikations- och yrkesvalsforskningen i avsikt att studera TV:s inflytande i en för barn och ungdom central fråga, nämligen deras yrkesförväntningar.

Författaren är vik universitetslektor i informationsteknik vid Göteborgs universitet.

**Rapport nr 34,
1986**

**Utbildningshuset
Studentlitteratur**

Box 141, S-221 00 Lund, Sweden. Tel. 046-30 70 70

ISBN 91-44-24881-4